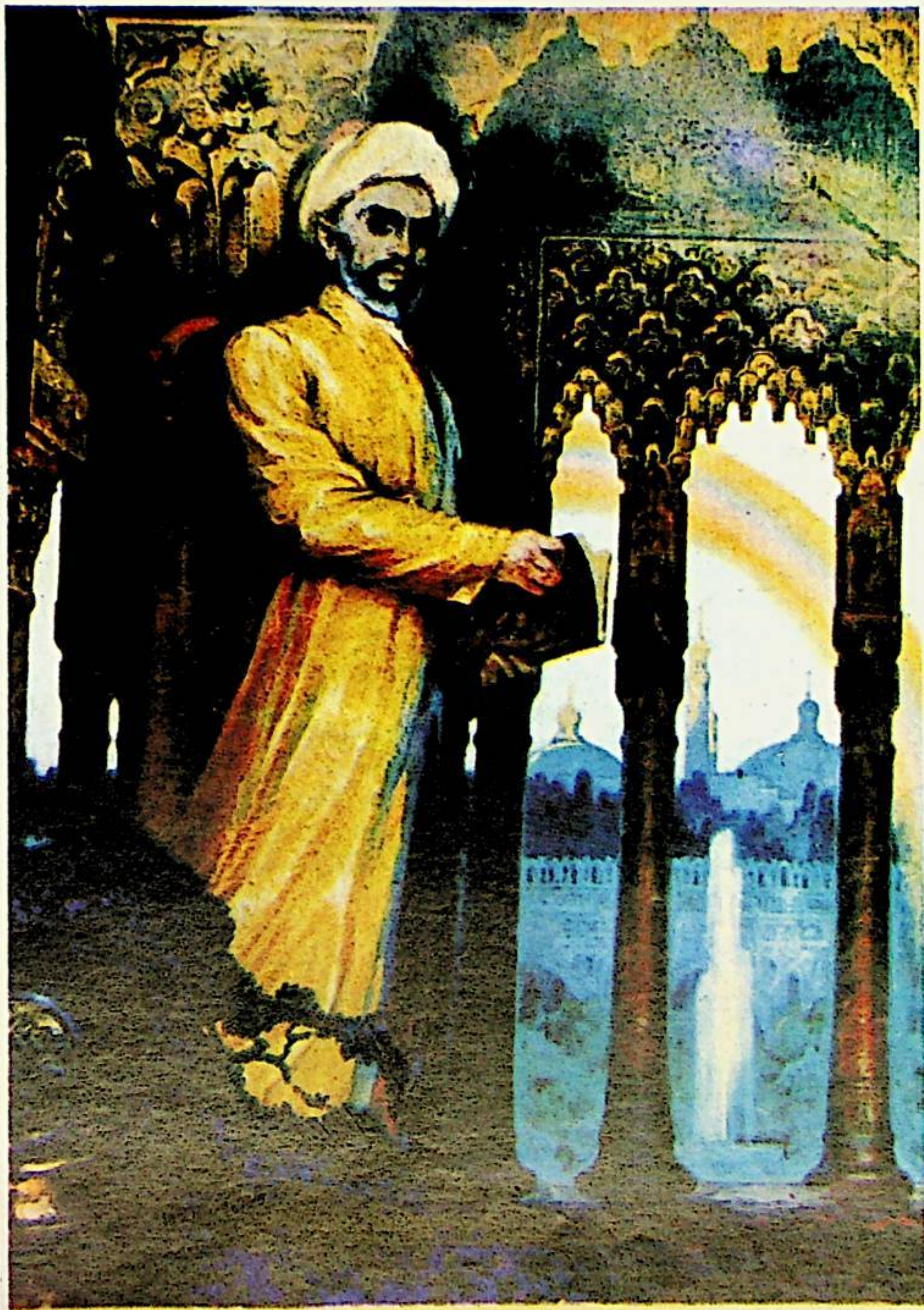

3 MONTHLY SCIENTIFIC, ECONOMICAL AND CULTURAL MAGAZINE

TÜRKİSTAN

YIL 2
SAYI 5
1989
3000 TL.

ÜÇ AYLIK İLMİ EKONOMİK KÜLTÜREL DERGİ

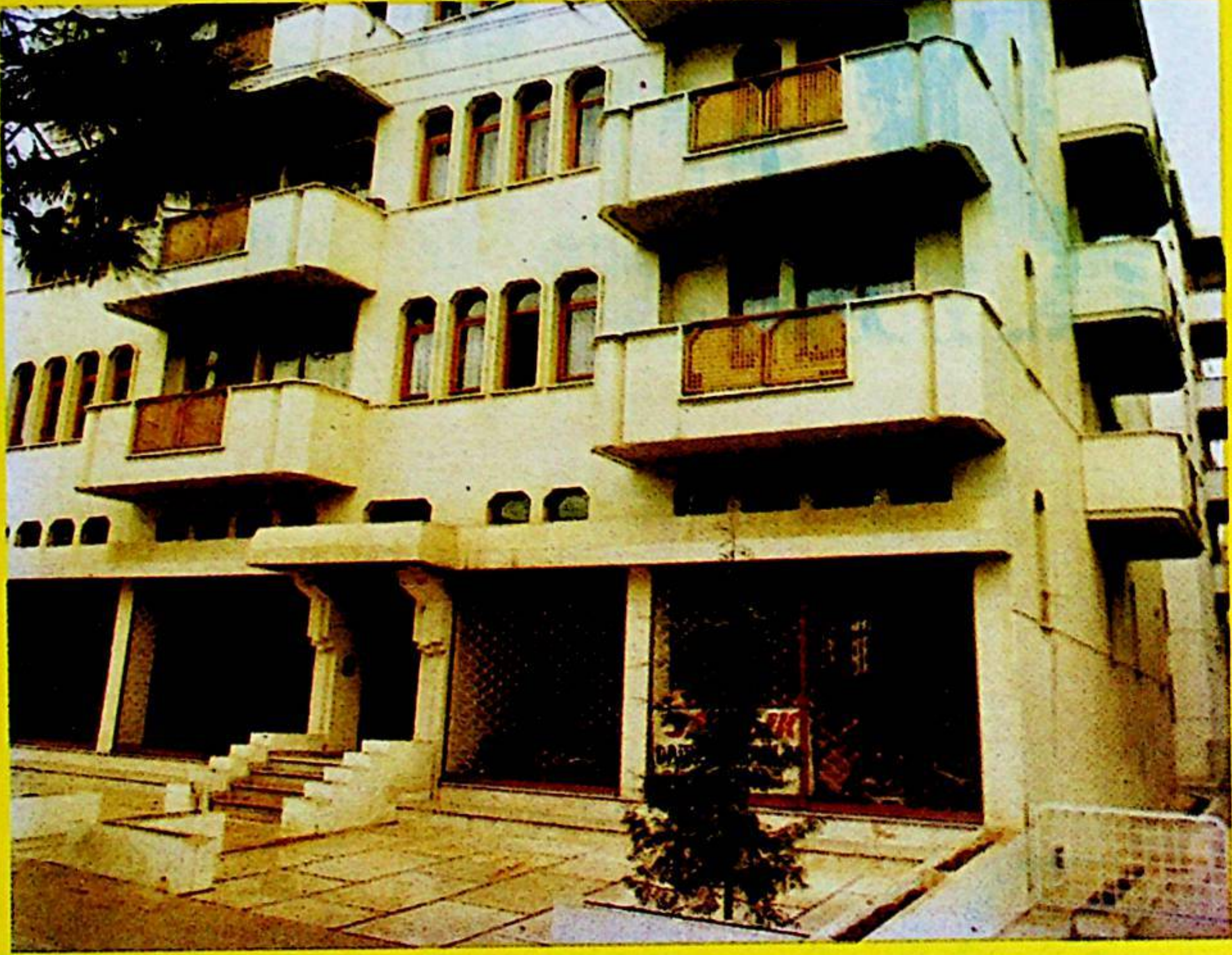

KASIR İNŞAAT

SANAYİ, TİCARET LTD. ŞTİ

M.Abit Aynural ve Ortakları

Sicil Tic: 230252 - 17718

© sultan erol

- HER TÜRLÜ GÜVEN VE GARANTİYİ VEREN KASIR İNŞAAT,
- MÜSTERİLERİNE ALIMDA ÇOK BÜYÜK KOLAYLIKLAR SAĞLAR,
- ANAHTAR TESLİM İNŞAATINIZI YAPAR,
- DAİRE KARŞILIĞINDA ARSANIZA UYGUN BİNA İNŞAA EDER, KENDİ YAPTIĞI DAİRELERİ UYGUN FİYATLARLA PEŞİN VE VADELİ SATAR
- KONUT İHTİYACINIZ VARSA, ŞİRKETİMİZ MERKEZİNE MUTLAKA UĞRAYIN, İSTEĞİNİZE EN UYGUN DAİRELERİN, EN UYGUN ŞARTLARLA, SİZİ BEKLEDİĞİNİ GÖRECEKSİNİZ

KASIR İNŞAAT SAN. TİCARET LTD. ŞT.

Kınalıtepe Sokak No: 23/B Merter-İSTANBUL Tel: 584 04 78 - 556 68 76

Tlx: 31165 YESE tr.

Kapak : Yusuf Has Hacib

İÇİNDEKİLER

GORBACHEV'E AÇIK MEKTUP VE BİR İMZA KAMPANYASI	4	
SOVYETLERDE TÜRKLERİN BUGÜNÜ	7	<i>Dr. Oğuz Karaçay</i>
SULTAN GALİYEV	14	<i>M. CAas. Sultan Pekmezci</i>
ULİ ŞAMILOĞLU VE BİR TARİH TARTIŞMASI	19	<i>Erol Kaymak</i>
TAŞKENTLİ TEVEKKÜL BABÜR	23	<i>Cevat İzgi</i>
SADRI MAKSÜDİ ARSAL	27	<i>Prof.Dr. Türükoğlu Gökalp</i>
ÖLMES KAYALAR	30	<i>Çev.Timur Kocaoğlu</i>
KLÂSİK TÜRKİSTAN EDEBİYATINDA YABANCI TESİRLER	38	<i>Kenan Yavan</i>
TÜRKİSTAN TÜRK ŞİİRİNDEN	41	<i>Sabir Karger</i>
Prof.Dr. MIHAİL GOBUOĞLU İLE SOHBET	43	<i>Araş.Gör. H.Emel Aşa</i>
OLAYLAR... HABERLER... BİLGİLER...	46	<i>Hakan Poyraz</i>
GLASNOST POLİTİKASININ AZERBAYCAN'DA HATIRLADIĞI BİR TARİH OLAYI	49	<i>Süleyman Tekiner</i>

Adres: Türkistan Yayın Merkezi-Cerrahpaşa Cad. No. 37/1 Aksaray-İstanbul Tel: 589 01 81- Yazışma: P.K.-
13 Cerrahpaşa-İstanbul Dizgi: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı. Baskı: Yalçın Ofset- İlan Tarifesi: Tam
Sayfa Renkli (Dış Kapak) 300.000- TL. Tam Sayfa Renkli (İç Sayfa) 250.000- TL. Tam Sayfa Siyah Beyaz
(İç Sayfa) 150.000- TL. sürekli ilanlarda % 25 iskonto yapılır. Hesap No: 1006- 300-1236081. T. İş Bankası,
Bakırköy, Şubesi- İstanbul Posta Çeki No: Türkistan Yayın Merkezi. 341029

Türkiye
12000 TL.

Yıllık Abone Bedeli:
Almanya
40 Mark.

U.S.A.
20 \$.

S. Arabistan
100 Riyal.

YURT DIŞI TEMSİLCİLİKLERİ

U.S.A	:	Abdullah Kwaja, 100 Horizon Dr. Boonton,NJ,07005 Tlf.: (201) 792-3007 Home: (201) 334-0452
ALMANYA	:	Çağatay Koçar, Kölner Platz, 2-800,MÜNCHEN. Tlf: (89) 309163
S. ARABİSTAN:		Abdul Hakim Karı, P.O.Box : 567, MEDİNE Tlf.: 8362003 Ekber Yassa, P.O.Box: 107, RİYADH 11411 Tlf.: 4764429 Home: 4763109
PAKİSTAN	:	Dr. Abdul Cabbar, P.O.Box: 1120, PESHAWER, Tlf.: (521) 42218 Home: (521) 40415

DERGİ SATIŐ MERKEZLERİ

İSTANBUL	:	Türkistan Yayın Merkezi,Cerrahpaşa Cadd.37/1,Aksaray. FARABİ KİTABEVİ, Vezneciler Cadd. Beyazıt. ENDERUN KİTABEVİ, Beyaz Saray, Beyazıt.
ANKARA	:	DIYANET KİTABEVİ, Sıhhiye, Ankara. TÖRE KİTABEVİ, Sakarya Cadd. No: 30, Ank.
KONYA	:	SERDENGEÇTİ NEŐRİYAT, Zafer meydanı, Hacı Hasan Koyuncu kitapçılar çarşısı P/22, Konya. OTAÇ KİTABEVİ, Bedesten içi, Ahi Baba sok. 22/A, Konya. MİLLİ ÜLKÜ YAYINEVİ, Matbaacılar içi, Hasan Rüőtü sok, No: 11/B Konya.

Yurt dışı aboneleri için hesap numaraları
"Türkistan Yayın Merkezi", Türkiye Emlak Bankası,
Baruthane Şubesi, İstanbul.
Mark Hesabı : 317, Dolar Hesabı: 318

YIL.1 •• SAYI. • 1988 Fıatı: 1500 TL.

TÜRKİSTAN Türkistan Yayın Merkezi Adına İmtiyaz
Sahibi **Emin Mindan** Sorumlu Yazı İşleri
3 AYLIK İLMİ EKONOMİK KÜLTÜREL DERGİ Müdürü **Erol Kaymak** Genel Koordina
tör **A. Ahat Andıcan** Teknik Danıőman **Kenan Yavan** Fotoğraflar **İlhan**
Karabıyık Grafik-Dizayn **Erol Kaymak**

Yazı Kurulu:

Prof. Dr. A. BİCAN ERCİLASUN
Doç. Dr. A.Ahat ANDİCAN
Doç. Dr. Abdülkadir DONUK
Dr. Baymirza HAYİT
Eőref Bengi ÖZBİLEN

İklil KURBAN
Doç. Dr. Kıyamüddin BARLAS
Doç. Dr. Mehmet SARAY
Doç. Dr. Orhan KAVUNCU
Doç. Dr. Timur KOCAOĞLU

Gönderilen yazılar iade edilmez, yazılar yazı kurulunun onayı ile yayımlanır.

Değerli Okuyucular,

1989 yılının bu ilk sayısında tekrar biraraya gelmiş olmanın sevincini yaşıyoruz. Çok aşırı bir artış gösteren kâğıt ve baskı fiyatlarına rağmen kalitemizi düşürmeksizin, sizin destek ve hoşgörünüzle bu yılda çalışmalarımızı sürdüreceğiz.

Sizinle görüşemediğimiz dönemle ilgili olarak gelişen olaylar şöyle: Daha önceki sayılarımızda Türk Ocakları ile birlikte sürdürdüğümüzü belirttiğimiz "Afganistandaki Soydaşlarımıza Yardım Kampanyası" başarılı bir şekilde yürütüldü. T.C. tarihinde sivil bir organizasyon tarafından ilk defa gerçekleştirilen bu "dışarıya yardım" olayı Ocak ayı içerisinde Türk Ocaklarını ve Türkistanlılar Kültür ve Sosyal Yardım Derneğini temsil eden bir grup tarafından gerekli yere ulaştırıldı.

Yaklaşık 5 aydır süren, ve Türkiye'deki vilâyetlerin yarısından fazlasında gerçekleştirilen toplantılar ve konferansları kapsayan bu çalışma, Türk kamu oyunun Türkiye dışında yaşayan soydaşları konusunda ne kadar hassas ve özverili olduğunu göstermesi açısından ilginç olduğu kadar, bu tip faaliyetleri engellemeğe çalışan çatlak seslerin varlığı yönünden de dikkat çekiciydi. Kampanya ve gezi hakkında geniş bilgiyi daha sonraki sayımızda aktaracağız.

Afganistan'da yeni gelişmeler oluyor. Ruslar fizik olarak çekildi. Kukulaları mücadeleyi sürdürüyor. Fakat komünistler açısından yolun sonu göründü. Her şeyin ötesinde Afganistan'daki Türk varlığının siyasette temsil edilebilmesi konusunda güzel gelişmeler olmakta. Bir sonraki sayımızda bu konuda da geniş bilgi aktarabileceğimizi ümid ediyorum.

Sayın Okuyucu,

Türkistan Araştırmaları Vakfının ön çalışmaları ve tüzüğü tamamlandı. Kurucular kurulu tarafından Vakıflar Bankası Aksaray Şubesinde Vakıf adına bir hesap açıldı. Bu konuda yardımlarınızı bekliyoruz. Hesap numaraları aşağıdadır. Yardım esnasında özellikle isim belirtmenizi rica ediyoruz.

Türkistan Araştırmaları Vakfı Vakıflar Bankası Aksaray Şubesi Türk Lirası Hesabı: 40/40043 Dolar Hesabı: 32/01/10/0081

Yeni yılın güzellikler ve mutluluklar getirmesi dileğiyle hepinize saygılar sunuyoruz.

Doç. Dr. Ahat Andican

Sayın Mihail Gorbaçov

Sovyetler Birliği Devlet Başkanı SSCB Komünist Partisi Merkez Komitesi Genel Sekreteri Moskova/Sovyetler Birliği

İşbaşına geldiğinizden bu yana izlediğiniz politika bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de yakından takibedilmektedir. Özellikle insan hakları konusundaki olumlu yaklaşımlarınızın bir göstergesi olarak dış dünyaya yansıtılan örnekleri de biliyoruz. İnsan Hakları savunucusu vatandaşlarınızdan dünyaca tanınmış fizikçi Andrei Saharov'a sağlanan kolaylıklar bu konuda en önde gelen örneklerden. Öte yandan inanç hürriyetine olan saygınızı göstermek üzere restorasyonuna izin sağlanan Hristiyan dini merkezleri kiliseleri de biliyoruz; Hristiyan Ortodoks Kilisesi'nin 1000. kuruluş yıldönümü kutlamalarına da-sanırız yine- inanç ve ibadet hakkına olan saygınızı göstermek üzere katılmıştınız.

Bütün bunlar bilinmekteyken ülkenizin müslüman vatandaşlarından bir kısmının sadece ve sadece inanç ve ibadetleri yüzünden mahkûm edildiklerini Uluslararası Af Örgütü'nün açıklamalarından öğrenmemiz bizi müslümanlara karşı 'çifte standard' uyguladığınızı düşünmeğe yöneltmektedir. Aşağıda adları ve işledikleri iddia edilen "suçlar (!)" gösterilen ülkenizin müslüman insanların "insan Hakları" na göstereceğiniz ilgi, bizim için insan hakları konusundaki samimiyetinizin en açık göstergesi olacaktır.

Ülkenizdeki benzeri yüzlerce olduğu iddia edilen ve açıkça 'fikir suçlusu' oldukları anlaşılan müslüman vatandaşlarınızın kapatılmış buldukları cezaevi, akıl hastanesi, çalışma kampı gibi yerlerden serbest bırakılmalarını sağlama yolunda çaba göstermenizi talep ve temenni eder; resmen herhangi bir dini tanımamış olan ülkenizde İslâm ve Müslümanların da en az Hristiyanlık kadar inanç ve ibadet hürriyetine sahip olmaları gerektiğini hatırlatırız.

Eki: Sovyetler Birliği'nde inanç ve ibadetlerinden dolayı mahkûm edildikleri bildirilen müslümanlardan adları belirlenebilen kardeşlerimiz ve mahkûmiyetlerine gerekçe gösterilen "suçlar (!)"

Nizameddin Ahmed (ov): Çocuklara Kur'an-ı Kerim okumayı öğretmek...

- İmam Aziz Hoca (ev): 'İzinsiz' dinî faaliyetlerde bulunmak.
- M. Budan (ov): Dinî kitapların dağıtımını yapmak.
- T. Sultan (ov): İslâmi inançların propagandasını yapmak.
- Ahmed Bekir (ov): Çocuklara İslâm'ı öğretmek ve dinî yayınlar satmak.
- N. Ali (ev): Çocuklara İslâm'ı öğretmek ve Kur'an-ı Kerim okumak.
- Z. Ahmed (ov): Bir grub çocuğa İslâm'ı öğretmek ve Kur'an-ı Kerim okumak.
- M. Receb (ov): Çocuklara Kur'an-ı Kerim öğretmek ve okumak.
- U. Baymirza (ev): Çocuklara İslâm'ı öğretmek ve Kur'an-ı Kerim okumak.
- İ. Ömer (ov): 15 yaşındaki bir grub çocuğa İslâm'ı anlatmak.
- A. Rahim (ov): Kur'an-ı Kerim okumayı öğrenmek ve okumak.
- Kamber İbrahim (ov): İslâmi kuralların propagandistliğini yapmak.
- B. Kerim (ov): Kur'an-ı Kerim okumak.
- A. Niyaz (ov): Kur'an-ı Kerim okumak.
- A. Hasan (ov) Kur'an-ı Kerim okumak.
- Ekber Eskulu (ev): Kur'an-ı Kerim okumak ve öğretmek.
- A. Ahmed (ova)-bayan: İslâmi inançları yaymak.

KAMUOYUNA DUYURU

'Sovyet Müslümanlarına Af' Kampanyası

Bugünkü Sovyetler Birliği sınırları içinde yaşamak durumunda kalan ve büyük çoğunluğunu soydaşlarımızın teşkil ettiği 'Sovyet Müslümanları' üzerindeki dini ve milli baskıların varlığı kamuoyumuzda bilinmektedir. İşbaşına geldiği günden bu yana uyguladığı politikalarla dünya kamuoyunda "liberal" "barışçı" "modern" bir görünüm kazanmak isteyen Sovyetler Birliği Devlet Başkanı ve SSCB Komünist Partisi I. Sekreteri Mihail Gorbaçov'un da "müslüman" halklara karşı seleflerinin izlediği 'baskıcı' ve 'dogmatik' politikaları sürdürmekte kararlı olduğu anlaşılmaktadır. Hiçbir şiddet eylemine katılmadığı halde yüzlerce müslümanın "Kur'an-ı Kerim okumak ve okutmak", "İslâmi inançları yaymak", "gençlere İslâm öğretisini anlatmak", "izin-siz dinî faaliyetlerde bulunmak" gibi suçlamalarla ağır cezalara mahkûmedilerek, hâlencaevleri, akıl hastaneleri ve çalışma kamplarında bulduklarını öğrenmiş bulunuyoruz.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne açıkça aykırı olan bu gelişmeler karşısında Türkiye Kamuoyu şimdiye kadar herhangi bir tavır geliştirmemiş, 'İnsan Hakları Derneği'nin de bu konuya ilişkin bir çalışması tesbit edilememiştir. Türkiye müslüman çevrelerindeki suskunluk ve habersizlik rağmen Avrupa'daki Türk Dernekleri konuya sahip çıkarak "İslâmi vecibeleri yerine getirdikleri" için ağır cezalara mahkûm edilen "Sovyet Müslümanları"ndan 4 soydaşımızın ser-

best bırakılmaları için geniş çaplı bir imza kampanyası açmışlardır. Daha önce açıkladığımız gibi 1988 sonlarında gerçekleştirilen bu kampanyada toplanan imzalar Yeni Düşünce'ye ulaştırılmış bulunmaktadır. Diğer yandan merkezi Londra'da bulunan Uluslararası Af Örgütü (AMNESTY INTERNATIONAL) geçtiğimiz günlerde Türkistan toprakları üzerinde oluşturulan Sovyet Cumhuriyetleri'nde dinî inanç ve faaliyetleri nedeniyle tutuklanan 20'yi aşkın Müslüman Türk'ten adı ve işlediği "suç (!)" tesbit edilebilenleri açıklayarak bütün kişi ve kuruluşları SSCB Komünist Partisi Merkez Komitesi Genel Sekreteri ve Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Mihail Gorbaçov'a birer mektup göndererek Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Mihail Gorbaçov'a birer mektup göndererek Sovyetler Birliği'ndeki Türk asıllı müslümanfikirsuçlusumahkûmlarınserbest bırakılması için açılan kampanyaya katılmağa çağırıldı. Uluslararası Af Örgütü'nün Kuzey Wiltshire bölümünde başlatılan girişim ile ilgili olarak 'İnsan Hakları' kuruluşlarına çağrıda bulunan kampanya yöneticisi Diana E. Burbidge Sovyetler Birliği'ndeki 300'ü aşkın siyasi mahkûmarasında kesin sayısı bilinmemekle beraber 20'den fazla Müslümanın bulunduğunu belirtti. Bu kampanya ile serbest bırakılmaları istenen kardeşlerimiz arasında 1986 sonlarında Türkistan'da meydana gelen Almaata Olayları'na katılmakla suçlanarak idam dahil ağır cezalara çarptırılan K. Riskulbek, G. A.

Sabit (ova), Taycuma Kübeşbay, Taşen Kuzembay ile geçtiğimiz Şubat ayında Azerbaycan'da meydana gelen Sumgayt Olayları'nda elebaşılık yapma suçlamasıyla 'kurşuna dizilmek suretiyle' ölümemahkûmedilen Ahmed Ahmed (ov) bulunuyor.

Yeni Düşünce dünyadaki herkesten önce herşeyiyle bizi ilgilendiren bu gelişmeler karşısında Türkiye Kamuoyundaki "utanç verici" suskunluğa son vermek üzere Uluslararası Af Örgütü'nün planladığı kampanyanın bir benzerini Türkiye'de başlatmaya karar vermiştir. Bu maksatla gazetemiz "Sovyetlerdeki Müslüman Fikir Suçlarının Serbest Bırakılmaları İçin Gorbaçov'a Mektub" kampanyasını başlatıyor. Gazetemizin her okuyucusu yayınladığımız "Örnek Mektub" u imzalayıp gazetemize göndererek kampanyamıza katılmanın yanısıra, kampanyanın geniş bir katılımı ile gerçekleşmesi için kendi çevresinde toplayacağı imzaları gazetemize gönderebilir.

Kampanya sonunda toplanacak imzalar Mihail Gorbaçov'a iletmek üzere Sovyetler Birliği'nin Türkiye Büyükelçisi'ne verilecektir.

Yeni Düşünce ülkemizdeki İnsan Hakları kuruluşları, özel ve tüzel kişiler, Basın-yayın organları ve özellikle müslüman kamuoyu ve insanımızı bu kampanyaya katılmağa davet eder. Allah'a emanet olunuz.

Yeni Düşünce

Sovyetlerdeki Türklerin Bugünü

Dr. Oğuz Karaçay

BÜYÜK kısmı Asya kıtasında yayılmış bulunan ve Ural-Altay dil grubundan Türk lehçelerini konuşan insanların yaşadığı ülkeler Türk Dünyası olarak adlandırılabilir. Hicretin ikinci yüz yılından itibaren başlayarak, yoğun şekilde dördüncü yüzyılda gerçekleşen kitle çapındaki kabullenme ile İslâm'a giren Türkler, bu tarihi olgudan sonra İslâm Dünyası'nın asli unsurlarından biri olma konumunu kazanmışlardır. Öyle ki bugün İslâm inancını paylaşan insanların yaklaşık beşte birini Türk Dünyası'nda yaşayan insanlar teşkil etmektedir. İslâmı benimseyen Türkler, meydana getirdikleri ilim ve medeniyet eserleri ile İslâm medeniyetine yaptıkları katkıların ötesinde özellikle hadis, tefsir ve tasavvuf alanlarında tüm İslâm Dünyası'nı etkileyebilecek entellektüaliteye ulaşmış; Türk Dünyası'nın önemli merkezleri olan Kazan, Nişabur, Buhara, Belh ve Semerkand gibi yöreler yüzyıllar boyu bu ilmi aktivitelerini canlı olarak yaşatmışlardır.

Son yüzyıl boyunca İslâm Dünyası'nın maruz kaldığı emperyalist yayılma, Türk Dünyası'nı da olumsuz yönde etkileyerek Rus emperyalizminin Kafkasya ve Türkistan'da yerleşmesi yanında Doğu Türkistan'da Çin hakimiyeti ile neticelenmiştir. Bütün bunların sonunda Asya'nın en gelenekli toplumlarından biri ve -muhtemelen birincisi- olan Türk kökenli insan toplulukları kabile esasına da-

yandırılmaya çalışılan idari bir yapılanmaya yöneltmişler; Sovyetler ve Çin dışında kalan Türk toplulukları ise yaşadıkları ülkelerin 'idari mekanizmalarının uzağında tutulma' şeklindeki emperyalist tezgâhlarla karşı karşıya kalmışlardır. Böylece İslâm Dünyası'nın Asya kıtasındaki en büyük

I. Bütün Rusya Müslümanları Kongresinin aldığı karardan ve bu faaliyetlerin oluşturacağı potansiyel tehlikeyi farkederek Lenin, 18 Aralık 1917'de Kafkasya Komiserliği'ne tayin ettiği Ermeni asıllı Stepan Şaumyan'a 30 Aralık 1917 tarihli kararname ile o sırada Rus işgali altında bulunan Sovyetlere bağlı Ermenistan kurma yetkisi vermişti.

komponenti dünya konjonktüründe pasif bir konuma itilmiştir.

Ortaya çıkan bölük-pörçük bir Türk Dünyası'nın bugünkü duru-

munun sağlıklı bir değerlendirilmesi gerçekleştirilen emperyalist yapının niteliğini gözler önüne serecektir. Bugün dünyada yaşayan Türklerin % 42'si Sovyetler Birliği, %11'i Çin Halk Cumhuriyeti, %9'u diğer ülkeler ve sadece % 38'i Türkiye sınırları dahilinde yaşamaktadır. 200 milyonluk bu nüfusun ülkelere dağılım oranları olan bu rakamlar tek başına fazla birşey ifade etmez. Bu nüfusun üzerinde Türkçenin konuşulduğu topraklara dağılımı incelendiğinde anlamlı bir tablo ortaya çıkmaktadır: Üzerinde Türk dilinin konuşulduğu ve Avrupa'nın tamamından daha geniş bir yeryüzü kesimini oluşturan 10.955.840 km² lik Dar-ül İslâm'ın Türk ülkelerinin % 75'i Sovyetler Birliği, %15'i Çin Halk Cumhuriyeti, %2,5'u diğer ülkeler ve yalnızca % 7,5'u Türkiye sınırlarında kalmıştır. Nüfus ve toprak ilişkisini kuracak olursak Türkçe konuşulan toprakların % 7,5'una Türkçe konuşan insanların % 38'i sıkıştırılmıştır.

'Glasnost', 'Perestroika' ve Sovyet Sistemindeki Türkler Sovyetler Birliği Komünist Partisi liderliğine geldiğinden bu yana uygulamaya koyduğu 'Glasnost ve Perestroika' (Açıklık ve Yeniden Yapılanma) politikası ile dünyanın dikkatlerini toplayan S.B.K.P.I. Sekreteri Mihail Gorbachev'in uygulamalarının Sovyetler Birliği'nde yaşayan Türkler yönünden kapsamlı bir inceleme-

si henüz yapılmamıştır. Geçtiğimiz aylarda büyük törenlerle kutlanan 'Hristiyan Ortodoks Kilisesi'nin 1000. kuruluş yıldönümüne resmen "ateist" olan bir rejimde verilen önem, Sovyetlerin yeni politikasının temel saiklerinden birisinin dini nitelikte olacağına dair ipuçlarını vermiştir. 'Dünya Hristiyan Ortodoksluğu'nun tarihi merkezi olan Rusya'nın hristiyan mirasına sahip çıkmakla Hristiyan dünya ile ilişkilerini sağlamlaştırmaya çalışan Gorbachev ve ekibinin böylece bünyesindeki müslüman halkların yükselen milli ve dini nitelikli talep ve emellerine karşı "Marksist Haçlılık" diye adlandırılacak yeni bir ideoloji geliştirdikleri dikkati çekmektedir. Hristiyanlığa karşı tavizkâr tutumuyla Hristiyan Batı'nın sempatisini toplayan Mihail Gorbachev'in İslâm'a karşı geleneksel baskı politikasını acımasızca sürdüreceği 1986 Kasım'ında Hindistan'a giderken uğradığı Türkistan'ın "Özbekistan" olarak bölünen bölgesinin merkezi Taşkent'te yaptığı bir konuşmadan anlaşılmuştur. Özellikle dünya basınından gizlenmeye çalışılan bu konuşmasında Gorbachev, Türkistan Cumhuriyetlerinde son yıllarda ortaya çıkan İslâmi gelişmelere dikkati çekerek işbirlikçisi yerel yöneticileri "İslâmi doğmalara karşı" kararlı bir tavır almağa çağırılmış ve Sovyetler Birliği'nin 'İslâm Toprakları'nda İslâm aleyhtarı propagandanın hızlandırılmasını emretmiştir. Gorbachev'in 24 Kasım 1984'de yaptığı bu önemli konuşması sadece yerel Taşkent Gazetesi 'Pravda Vostoka'da yayınlanmış ve böylece dikkatlerden kaçırılmağa çalışılmıştır. Bu konuşmayı takip eden sürede özellikle Afganistan cihadından doğrudan etkilenen Türkistan bölgesindeki yerel cumhuriyetlerde "antiislâm kampanya"nın güçlendiği ve yapılan din aleyhtarı yayınların büyük çoğunluğunu İslâm aleyhinde olanların teşkil ettiği gözlemciler tarafından kaydedilmiştir.

Teorik bağlamda İslâmi baskı

altına alırken 'Ortodoks Hristiyanlığı'nın merkezi olma misyonunu elde etmeğe çalışan Mihail Gorbachev ve etrafındaki Rus ve hristiyan kökenli danışmanlarının yönlendirmesiyle Sovyetler Birliği'nin müslüman halklı cumhuriyetlerinin parti mekanizmalarında yer almış bulunan işbirlikçi yerli kadroların da tasfiyesi yoluna gidilmiştir. Bu tasfiye hareketinin en önemli örneklerinden birini oluşturan 'Kazakistan' adı verilen Türkistan bölgesinin Komünist Partisi'nin 1. Sekreteri Dinmuhammed Kunayoğlu 1986 Aralık sonunda görevinden alınarak yerine Rus

Son yüzyıl boyunca İslâm Dünyası'nın maruz kaldığı emperyalist yayılma, Türk Dünyası'nı da olumsuz yönde etkileyerek Rus emperyalizminin Kafkasya ve Türkistan'a yerleşmesi yanında Çin hakimiyeti ile neticelenmiştir.

asılı Gennady Kolbin getirilmiştir. Bu değişiklik Kazak Türkleri arasında büyük bir infiale yol açmış ve Almaata Üniversitesi öğrencilerinin öncülüğünde kitle eylemleri yapılmıştır; daha sonra yapılan açıklamalara göre kitle hareketinin yolbaşçıları olmakla suçlanan Almaata Mimarlık Enstitüsü öğrencisi Taycuma 15 yıl, G.A. Sabitova adlı bayan öğretim görevlisi 5 yıl, yine üniversite öğrencisi Kübeşbay 5 yıl ve emekçi halktan marangoz Taşen, elektrikçi Küzembay 4-15 yıl çalışma kampı ve hapis cezalarına çarptırıldılar. İzvestia gazetesinde 17 Haziran 1987'de yayınlanan bu mahkumiyet kararları Sovyet sisteminin Rus hâkimlerinin ne kadar acımasız birer Türk düşmanı olduklarının gü-

zel bir göstergesidir. Ancak daha 1983'de yayınlanan Batılı bir araştırma dergisinde Kazakistan K.P.I. Sekreteri Dinmuhammed Ahmedulu Kunayoğlu'nun oğluna yaptırdığı geleneksel sünnet töreni nedeniyle Rusların gözünden düştüğü ve şüpheli şahıslar listesine alındığı belirtilmiştir. Öte yandan Kunayoğlu'nun görevden alınma gerekçelerini daha sonra açıklayan resmi yetkililer, Dinmuhammed Kunayoğlu'nun Kazakistan'ın ilim enstitülerine ve yüksek okullarına Kazak Türkleri'ni yerleştirmek suretiyle 'hakların kardeşliği' ilkesine ters düştüğünü iddia etmişlerdir.

"Temizleme kampanyası" sadece yaşayan müslüman kökenli yöneticilerin çeşitli bahanelerle görevlerinden alınmalarıyla kalmamış, 24 yıl Türkistan'ın "Özbekistan" adı verilen bölgesinin 1. Sekreterliğini yapan ve S.B.K.P. Politbüro yedek üyeliğine kadar yükseldikten sonra 1983'de ölen ve protokole uygun olarak resmi mezarlığa defnedilen Şeref Reşidoğlu'nun yargılanarak ölümünden sonra mahkûm edilmesi ile yeni bir boyut kazanmıştır. Reşidoğlu'nun ölümünden bir yıl sonra, hayatta olduğu sırada kendisine verilen bütün nişan ve siyasi ödüller geri alındığı gibi Ruslara hizmet yıllarında yolsuzluk yapmakla suçlanarak başka bir yere nakledilen mezarı betonlanarak üzerinden yol geçirilmek suretiyle de tahkir edildi.

"Suçlama ve temizleme kampanyası" "Kırgızistan" adı verilen Türkistan bölgesinde A.Usabaliyev'in Başkird bölgesinde ise Midhat Şakiroğlu'nun adları etrafında genişletilerek Sovyet sisteminde yer alan bütün müslüman kökenli yöneticilerin tasfiyesi sağlandı. Son olarak 1988 yılı ortalarında Azerbaycan K.P.I. Sekreteri olan ve KGB kurmaylarından olduğu için yerinin sağlam olduğu sanılan Haydar Aliyev, Bakü'deki yüksek okul ve akademilere dağlık yörelerin çocuklarının yerleştirilmesi suretiyle "feodal sap-

malar" gösterdiği iddiasıyla görevden alındı. İran İslâm Devrimi'nden sonra Sovyetler Birliği için son derece tehlikeli hale gelen Güney Azerbaycan (İran'ın kuzey yarısı)'daki Azerilere karşı yürütülen politikanın mimarı olan Haydar Alioğlu'nun teklifiyle Kremlin Azeri Türkleri'nde 'dini' duyguların güçlenmesinden 'milli' duyguların güçlenmesinin Sovyet sistemi için daha iyi olacağını kabul etmiş ve bu yönde bir politikayı benimsemiştir. Kendisinin gücüne olan güveniyle "Bulgaristan'daki Türklere uygulanan asimilasyon politikası"na karşı çıkma cesaretini gösterebilen Haydar Alioğlu'nun yönlendirmesiyle Sovyetler Birliği'nin Azerbaycan S.S. Cumhuriyeti'nin müslüman aydınları kendilerini "Sovyetler Birliği'ndeki müslüman Türklerin öncüleri" olarak hissetmeğe başlamışlardı. Ancak Haydar Alioğlu'nun kabul ettirdiği politikanın Sovyet sistemi için arzettiği tehlikeyi farkedenden Ruslar, 1987 yazından itibaren Azerbaycan'daki uygulamaları şüpheyle izlemeye başlamışlar ve nihayet bir yıl sonra da "dokunulmaz" gözüyle bakılan Haydar Alioğlu'yu da 2 Mayıs 1988'de emekliye sevk ederek tasfiye etmişlerdir.

Komünist yönetimin işbirlikçisi yönetici kadroyu hedef alan temizlik hareketi kademe kademe yaygınlaştırılarak Sovyetler Birliği'nin bütün müslüman vatandaşlarına kadar indirilmiştir. Özellikle İslâmî eğitim ve öğretimi rejimin tüm yasaklamalarına rağmen sürdüren müslüman aydınlar ve sufi ekoller üzerindeki baskı ve batılı Sovyetolog'un deyimiyle "Stalin'den bu yana en sert uygulamalar" haline gelmiştir. Son olarak dünya basınına yansıdığına göre Kasım 1988 sonunda Uluslararası Af Örgütü, dini inançlarından ve millî akımlara katılmaktan ötürü Sovyetler Birliği'nin çeşitli ceza evleri, akıl hastaneleri ve çalışma kamplarında tutuklu bulunan 20'den fazla Türk asıllı müslüman tutuklunun bulunduğunu açıklayarak bu mahkumların serbest bırakılmaları için 'İnsan Hakları' kuru-

luşlarını işbirliğe çağırıştır. Uluslararası Af Örgütü'nün tesbit edebildiği bu mahkumlar ve "suçkar" ise şu şekildedir:

- Nizamettin Ahmedoğlu: Çocuklara Kur'an-ı Kerim okumayı öğretmek,
- İmam Aziz Hocaoğlu: 'İzin-siz' dini faaliyetlerde bulunmak,
- M.Budanoğlu: Dini kitapların dağıtımını yapmak,
- T.Sultanoglu: İslâmî inançların propagandasını yapmak,
- Ahmed Bekiroğlu: Çocuklara İslâm'ı öğretmek ve dini yayınlar satmak,
- N.Alioğlu: Çocuklara İslâm'ı öğretmek ve Kur'an-ı Kerim okumak,
- Z.Ahmedoğlu: Bir grup çocuğa İslâm'ı öğretmek ve Kur'an-ı Kerim okumak.

Özellikle İslâmî eğitim ve öğretimi rejimin tüm yasaklamalarına rağmen sürdüren müslüman aydınlar ve sufi ekoller üzerindeki baskı bir batılı Sovyetolog'un deyimiyle "Stalin'den bu yana en sert uygulamalar" haline gelmiştir.

- M.Recepoğlu: Çocuklara Kur'an-ı Kerim'i öğretmek ve okumak,
- U.Baymirzaoglu: Çocuklara İslâm'ı öğretmek ve Kur'an-ı Kerim okumak,
- İ.Ömeroğlu: Bir grub 15 yaşındaki çocuğa İslâm'ı anlatmak,
- B.Kerimoğlu: Kur'an-ı Kerim okumak,
- A.Niyazioğlu: Kur'an-ı Kerim okumak,
- A.Hasanoğlu: Kur'an-ı Kerim okumak,
- Cemil Hocamuratoğlu: Kur'an-ı Kerim okumak,
- Ekber Eskuloğlu: Kur'an-ı

Kerim okumak ve öğretmek,

- A.Ahmetzade (bayan): İslâmî inançları yaymak.

Sovyetler Birliği'ndeki müslüman Türklere uygulanan baskıların küçük bir örneği olan bu bilgiler, 'Glasnost' politikasının İslâm ve müslümanlar sözkonusu olduğunda ne kadar katı bir şekilde uygulandığına işaret eder. İran İslâm Cumhuriyeti ve Afganistan Cihadi'nin etki alanına girdiği için hareketlenen Sovyetler Birliği müslümanlarının İslâmî bilincindeki gelişmelerin de birer göstergesi olan bu örnekler önümüzdeki yıllarda Sovyetler Birliği'nin Marksist-Leninist ideolojiyi Ortodoks-Hristiyan-Panslavist-Sosyalist bir yörüngeye kaydıracağına bir erken işareti olarak yorumlanabilir.

TÜRK DÜNYASI VE ERMENİSTAN

"Bir Çıbandır

Kaş İle Göz Arasında"

1987 ortalarında başlayarak ve 1988 boyunca hiç gündemden inmeyen bir konu olarak dünya kamuoyunun dikkatlerini çekmeğe devam eden Sovyetler Birliği'ndeki Ermenistan ve Azerbaycan SSCB. Cumhuriyetleri arasındaki milli mesele, herkesten daha fazla bizi ilgilendirmektedir; Türkiye'nin 'Ermeni Sorunu' ile Ermenistan'ın Azerbaycan'ın Karabağ üzerindeki hak talepleri aynı tarihi zemine yaslanan birer olgudur. Dünyanın her yerine dağılmış olan Ermeni topluluklarının Sovyet Ermenistan'ındaki Ermeni eylemlerine açıkça destek vermesi ve Batılı ülkelerin bu meselede her türlü diplomatik kaygıyı bir yana bırakarak Ermeni talepleri yanında yer alması son derece dikkat çekicidir.

Bugünkü Sovyet Ermenistan'ı Türk Revan Hanlığı'nın toprakları üzerinde "imâl" edilmiştir. 1917 Mayıs'ında toplanan I.Bütün Rusya Müslümanları Kongresi'nin aldığı her bölgede birer federe devlet kurulması kararına uygun olarak kongreye katılan Türk topluluklarının lider kadroları ortamın bağımsızlık ilanını kolaylaştıran

şartlarından yararlanarak 22 Nisan 1918'de Birleşik Kafkasya Cumhuriyeti'ni ve 28 Mayıs 1918'de de Azerbaycan Cumhuriyetini - özellikle Ermenilere karşı büyük mücadeleler vererek - kurdular. Ancak bu milli devletlerin kuruluşundan önce I. Bütün Rusya Müslümanları Kongresi'nin aldığı kararlardan ürken Lenin, bu faaliyetlerin oluşturacağı potansiyel tehlikeyi farkederek 18 Aralık 1919'de Kafkasya Komiserliği'ne tayin ettiği Ermeni asıllı Stepan Şaumyan'a 30 Aralık 1917 tarihli kararname ile o sırada Rus işgali altında bulunan Güney Kafkasya topraklarında "Sovyetler Birliği'ne bağlı bir Ermenistan" kurma yetkisini vermiştir. İşte bugünkü Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin imalatında bu yetki belgesi kullanılmıştır.

Tarih Revan Hanlığı toprakları üzerine inşa edilen Ermenistan'ın başkenti "Erivan"ın adı bile Revan'dan bozmadır. Bölgede yüzyıllardır "Göğce Göl" diye bilinen, destanlara ve türkülere de bu adla geçmiş bulunan güzel gölün güzelim ismi de "Sevan" a çevrilererek 'Ermenileştirilmiş(!)'tir.

Gerek 19. yüzyıl boyunca süren Osmanlı-Rus savaşlarında ve gerekse Bolşevik devrim günlerinde Güney Kafkasya'daki Türklere karşı kıtal ve dahil her türlü düşmanlığı gösteren Ermeniler 1920 yılında bolşevik güçlerle birlikte Azeri Türkleri'ne karşı harekete geçerek binlercesini katletmişler, sağ kalanları ise Hazar Denizi'ne doğru çekilmeğe mecbur bırakılmışlardır. Ancak bundan sonradır ki Ermeniler Güney Kafkasya'nın bir bölümündeki nüfus içinde yer edinebilecek bir orana ulaşmışlardır. Bütün bunlara rağmen 1979 Sovyet resmi verilerine göre Ermenistan S.S. Cumhuriyeti'nde 2.982.000 Ermeniye karşılık 294.000 Türk vardır ki nüfusun yaklaşık %10'unu oluştururlar.

Bolşevikler Rusya'daki iç savaşı galip olarak tamamladıktan sonra Kafkasya'ya yönelerek kurulmuş olan milli devletleri ele geçir-

diler. 27 Nisan 1920 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti bolşeviklerin eline geçti. Kafkasya'da bolşevik hakimiyetinin tesisinden sonra Kuzey Kafkasya'da otonom cumhuriyet ve özerk bölgeler; Güney Kafkasya'da ise Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan S.S. Cumhuriyetleri ve Nahcivan Özerk Eyaleti ile Karabağ Özerk Bölgesi kuruldu. Kağıt üzerinde yapılan çizimlerle bu bölgelerin sınırları belirlendi. Yüzyıllardır

Dünya Hristiyan Ortodoksluğu'nun tarihi merkezi olan Rusya'nın hristiyan mirasına sahip çıkmakla Hristiyan dünya ile ilişkilerini sağlamlaştırmaya çalışan Gorbachev ve ekibinin böylece bünyesindeki müslüman halkların millî ve dinî emellerine karşı yeni bir ideolojiyi geliştirdikleri dikkat çekicidir.

Azerbaycan ile koparılamaz bir bütünlük gösteren Nahcivan ile Azerbaycan arasında 'bir yılan gibi' yapay bir Ermenistan kuşağı sokuldu. 1924'de Kafkasya ve Azerbaycan'da sınırları belirlerken Türk ve Müslüman toprakları aleyhine Gürcistan ve Ermenistan'ın sınırlarını genişleten; Türkiye ile hakimiyetleri altına aldıkları Türk toplulukları arasına gayri-Türk ve hristiyan bloklar yerleştiren Lenin ile 1943-1944'de Kafkasya ve Kırım'ın Türk sahiplerini anavatanlarından kopararak Sovyetler Birliği'nin uzak bölgelerine serpiştiren ve 1945'de Kars ve Ardahan'ı talep ederken Türkiye sınırındaki Misket Türkleri'ni Türkistan'a süren Stalin'in harita üze-

rinde uzun süre kafa yordukları anlaşılıyor.

Anadolu ile Kafkasya arasında Ermenilerin rol oynayacağı tampon bir bölge oluşturma fikri Ruslardan önce Osmanlı İmparatorluğu'nu çökertmek isteyen Batılı emperyalistler - başta İngilizler tarafından ortaya atılmıştır. Sultan II. Abdülhamid devrinde İngiltere hesabına çalışan ünlü Türkolog, musevi asıllı bilim adamı Prof. Arminius Vambery'nin İngiliz Dışişleri Bakanlığı için hazırladığı raporlar Kafkasya'da bir "Ermenistan" oluşturulması fikrinin gelişimine ışık tutacak niteliktedir. Prof. Vambery, 1.7.1895 tarihli raporunda şunları belirtmektedir: "...En son Royal Geographical Society toplantısında coğrafi ve ırki açıdan bir Ermenistan'ın mevcut olmadığı fikrini savunan Mr. Lynch'e de bütünüyle katılmaktan kendimi alamıyorum. Eğer Avrupa güçleri böyle bir eyalet yaratmak istiyorlarsa işte o zaman işleri çok zordur. Çünkü Ermeniler Osmanlı İmparatorluğu'nun her tarafına dağıldıkları için sözüm ona Ermenistan en aşağı Erzurum, Doğu Beyazıt, güneyde Diyarbakır ve Batıda Edirne'ye kadar uzanmak zorundadır..." Prof. Vambery aynı konuyu işlemeğe devam ettiği 1.11.1895 tarihli raporunda da İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu uyruğundaki Ermenileri kışkırtma faaliyetlerinin niteliğine dikkat çekerek, "...Bugün kimse İngiltere'nin insancıl emellerine kanacak kadar saf değildir. Asıl amaç Anadolu ile Kafkasya arasında tampon bir bölge yaratmak olsa dahi bu proje pratik bir çözüm olarak görülmemelidir. Bu projeyi gerçekleştirebilmek için herşeyden önce coğrafi bir Ermenistan yaratmak gereklidir. Oysa ki etnik açıdan bölgedeki Müslümanlar Ermenilerden beş kat daha fazla nüfus yoğunluğuna sahiptirler..." demek suretiyle c günün gerçeklerini dile getirmektedir. Bu raporların yazılmasında 25 yıl sonra bir Ermenistan Devletini Anadolu ile Kafkasya arasında tampon bir bölge olarak sok-

mayı başarabilen Rusların tıkar basınının İngilizler olduğu anlaşılmaktadır. Böylece 25 yıl gibi bir sürede bir devletin nasıl üretildiğini anlamamız, daha sonraki yıllarda Filistin'de üretilen İsrail Devleti'nin oluşumunu anlamamızı da kolaylaştıracak niteliktedir.

DÜN DÜNDÜR: BUGÜN ERMENİSTAN

Tarihi arka plânına kısmen işaret ettiğimiz Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki milli meselenin gündeme gelmesi de Ermenilerin yeniden genişleme çabaları ile oldu. 1987 Ağustos'unda 1920 yılında imzalanan Türkiye-SSCB Antlaşması ile Azerbaycan'dan başka bir ülkeye bağlanamayacağı kayıt altına alınmış olan Nahcivan Özerk Eyaleti'ndeki %14'lük Ermeni azınlığı Sovyet Ermenistanına bağlama isteğiyle 75.000 imzalı bir dilekçeyle SSCB Politbürosuna müracaat ederek dilekçelerini Mihail Gorbachev'in danışmanı Alexandre Yakovlev'e vermişlerdir. İmzalayıcıları arasında Ermenistan Komünist Partisi ileri gelenlerinin de bulunduğu bu dilekçe mektup, SSCB lideri Gorbachev'in 'açıklık' politikasının bir yan ürünü olan ve rejim muhaliflerinin seslerini duyuran "Glasnost" dergisinde yayınlandı. Bu mektup-dilekçede "Karabağ'ın dağlık kesimi, Zengezur ve Nahcivan bölgelerinin Ermeni toprakları olduğunun bolşevik devriminden sonra kabul edildiği öne sürülüyor ve şu görüşler savunuluyordu: "Ancak bu karar Ermeni topraklarının Türkleştirilmesi hayalini güden Türkiye'nin baskısı ile kağıt üzerinde kaldı. Bugün Nahcivan'da Ermeni kalmadığı gibi Ermenilerin tarihi eserleri de barbarca yok edilmektedir. Karabağ'ın dağlık bölgesinde ise Ermenilerin nüfusu giderek azalmakta, buna karşı Azeri nüfusun oranı artmaktadır. Çağdaş panislamizmin Türk savunucuları açıkça 'İmparatoriçe Katerina'nın bizden kopardığı toprakları, komünistler tek kurşun atmadan bize iade edecekler' diyorlar. Bunlar Nahcivan ve Karabağ

daki Ermeni, Rus halklarını göçe zorlamakla kalmıyor, NATO'cu Türkiye'nin planlarını da gerçekleştirerek Sovyet sınırları boyunca Türk köyleri de kuruyorlar. Hakkaniyet namına, Lenin'in vasiyeti namına size başvuruyor ve tarihi Ermeni toprakları olan Karabağ ve Zengezur ile Nahcivan'ın sosyalist Ermenistan'a ilhak edilmesini ısrarla rica ediyoruz..."

Ermenilerin kendi tarihi toprakları olduğunu iddia ettikleri Karabağ Özerk bölgesi Kuzey Azerbaycan'ın merkezinde yer almakta ve bölgedeki yerleşim yerleri olan Terter (Mirbeşir), Agdam, Yevlak, Laçın, Kelbecer, Akçabedi, Berde, Askeran şehirlerinde nüfus çoğunluğu Türklerde iken

Anadolu ile Kafkasya arasında Ermeniler'in rol oynayacağı tampon bir bölge oluşturma fikri Ruslar'dan önce Osmanlı İmparatorluğu'nu çökertmek isteyen Batılı emperyalistler - başta İngilizler tarafından ortaya atılmıştır.

sadece Şusa, Noraşın ve bölgenin idari merkezi Hankendi (Stepanekert) şehirlerinde Ermeni nüfusu %60'a ulaşmaktadır. Karabağ'daki Ermeniler de bölgenin yerli halkı olmayıp çeşitli Ortadoğu ülkelerinden bolşevik ihtilalinden sonra bölgeye yerleştirilen göçmenlerdir. Bütün Karabağ bölgesindeki nüfusun %75'ini teşkil eden Ermenilerin sayısı sadece 123.076'dır. Ermenilerin hak iddia ettikleri bir diğer Türk diyarı olan Nahcivan'da ise 241.000 kişilik nüfusun %14 kadarı Ermenilerden oluşmaktadır.

Toplu dilekçenin verilmesinden sonra 18 Kasım 1987'de Ermenistan'ın başkenti Erivan'da bin kadar gösterici Karabağ'ın Ermenistan'a bağlanmasını talep ederek

bir gösteri yaptılar. Bu sırada A.B.D.'de bulunan Mihail Gorbachev'in eşi Raisa, A.B.D.'deki Ermeni Lobisinin kendisine sunduğu "1915'te Ermenileri Türklere Kurtaran Ruslara Şükran İfadesi" hediyeyle teşekkürle kabul ederken Gorbachev'in Ekonomik İşler Başdanışmanı Ermeni asıllı Abel Agambegyan, Paris'te Fransız Komünist Partisi'nin Ermeni asıllı üyelerinin düzenlediği bir ziyafette "Karabağ'ın mutlaka Ermenistan'a bağlanacağını" ilân ediyordu. Bu şekilde Sovyetler Birliği dışındaki Ermeniler de Karabağ konusunda tavır almağa, buldukları ülkelerde kamuoyunu Karabağ'ın Ermenistan'a ait olduğuna ikna için çaba göstermeğe davet ediliyorlardı.

18 Şubat 1988'de Ermenistan'ın başkenti Erivan'da düzenlenen "çevre kirlenmesini protesto" mitingi provakator Ermeniler tarafından "Karabağ Mitingi"ne dönüştürüldü. Bunu takiben Dağlık Karabağ Sovyeti 30 Azeri üyenin bulunmadığı bir oturumda yediye karşı 110 oyla Karabağ'ın Ermenistan'a bağlanması yönünde bir karar aldı ise de bu karar SBKP Politbürosu tarafından geçersiz sayıldı. Bu karar karşısında giderek daha fazla sayıda kişinin katılımıyla kitle gösterileri düzenleyen, grev ve boykotlar organize ederek protesto eylemlerini genişleten Ermeniler, Gorbachev ile görüşen temsilcilerine verilen "çözüm" sözünün sonucunu alabilmek için bir ay süre tanıdılar.

Bu günlerde Batılı ülkelerdeki Ermeni lobileri de sürekli olarak Karabağ konusunun gündemde tutulmasına çalışıyorlardı. Paris'teki Ermeniler 26 Şubat 1988 günü Sovyet Büyükelçiliği önünde bir gösteri yaparak Karabağ'ın Ermenistan'a bağlanması talebini tekrarlamışlardır. Ermenilerin oluşturduğu bir heyetin Sovyetler Birliği'nin Fransa Büyükelçisi'ne sunduğu dilekçede "Karabağ bölgesindeki Ermeni çoğunluğunun yasal isteklerinin yerine getirilmesi" istenmekteydi. Bu talepleri açıklama-

yan Ermeni sözcüleri, düşmanlarının Sovyetler Birliği değil, Türkiye olduğunu vurgulamaktan da kaçınmamışlardır.

27 Şubat 1988 günü Erivan'da alınan gösteri yapmama kararına uymayan Ermenilerin Karabağ'ın idari merkezi Hankendi'nde yaptıkları taşkınlıklar esnasında 2 Azeri Türk'ünün öldürüldüğünün Azerbaycan'da duyulması üzerine Bakü'nün kuzeyindeki 234.000 nüfuslu endüstri şehri Sumgayıt'ta 26'sı Ermeni olmak üzere 32 kişinin ölümüyle sonuçlanan çatışmalar çıktı ve bunun üzerine şehirde sıkıyönetim ilân edildi. 8 Mart 1988'de Erivan'da biraraya gelen 300.000 kadar Ermeni "Sumgayıt Kurbanlarını Anma" adıyla bir toplantı düzenlediler. Daha sonraki günlerde gerginlik giderek tırmanırken Dağlık Karabağ Yerel Komünist Partisi 17 Mart 1988'de bölgenin Ermenistan'a bağlanması yönünde bir karar aldıysa da SSCB Yüksek Prezidyumu 23 Mart 1988 tarihli toplantısında "sınırları değiştirmek için bir toplumun devlete baskı yapması kabul edilemez" şeklinde bir karar alarak Ermeni taleplerinin kabul edilemeyeceğini ilân etti. Ancak bu sırada Karabağ Özerk bölgesiyle Ermenistan arasındaki ilişkilerin gelişmesi yolunda alınan kararlar ve Şuşa'daki bir Ermeni kilisesinin restorasyonuna izin verilmesi gibi tavizlerle Ermeniler yatıştırılmaya çalışıldı. Olayların kısmen yatışmasını takiben 2 Mayıs 1988'de Azerbaycan ve Ermenistan K.P.I. Sekreterleri değiştirildi. 15 Haziran 1988'de Ermenistan Yüksek Sovyeti'nin aldığı Karabağ'ın Ermenistan'a ilhakının kabul edildiği şeklindeki karar Azerbaycan ve Sovyetler Birliği Yüksek Prezidyumu tarafından reddedilerek geçersiz sayıldı. 1988 Kasım sonlarına kadar kısmi bir sükunet kazanan konu, 25 Kasım 1988'de Ermenistan Yüksek Sovyeti'nin yeniden Karabağ'ın Ermenistan'a bağlandığı şeklinde bir karar alınması ile tekrar tırmanmağa başladı. Özellikle Nahcivan ve

Gence şehirlerinde etnik gerilimin tırmanması sonunda yüzlerce kişi yaralanırken Gence'de 6 kişinin hayatlarını kaybettiği öğrenildi. Azerbaycan'ın birçok yerleşim merkezinde sıkıyönetim ve gece sokağa çıkma yasağı uygulanmaya konurken Azerbaycan'da bulunan 300.000 civarındaki Ermeni'nin önemli bir kısmı Ermenistan'a göç ederken, Ermenistan sınırları içinde kalmış bulunan Azeriler de aksi yönde bir göç olayını başlatıyordu. Öte yandan Şubat sonundaki Sumgayıt olayları sanığı olarak yargılanan 97 Azeri Türk'ünden 38'inin mahkemesi sona ermiş ve cinayet suçunan 15'er yıl hapis cezasına çarptırılmışlardı; olayların ele başları oldukları ge-

Sovyetler Birliği içinde giderek dinî bir yön aldığı bir işaret olan gelişmelerin ilginç bir örneğini de, Türkistan'ın "Kazakistan" adıyla bölünen bölgesindeki bir yetkilinin II. Dünya Savaşı yıllarında bölgeye sürülen Ermenilerin bölgeden çıkarılması için Moskova'ya müracaatları ile ortaya çıkıyordu.

rekçesiyle Moskova'da yargılanan 3 kişiden Ahmed Ahmedoğlu adlı Azeri Türk'ü kurşuna dizilmek suretiyle idama mahkûm edilmişti. Alınan sıkı tedbirlere rağmen Bakü'da binlerce Azeri Türk'ü düzenledikleri gösterilerde Ahmedoğlu'nun resimlerini taşıyor ve yargılamanın Azerbaycan'da tekrarlanmasını talep ediyorlardı.

□ □ □

Bu şekilde giderek tırmanan ve

alınan sıkı güvenlik tedbirlerine rağmen önlenemeyen Azeri Türkleri - Ermeniler arasındaki milli mesele Sovyetler Birliği içindeki dengeleri zorlayacak sınırlara ulaşıyordu. Konu bütün Sovyet kamuoyunu etkilerken, konuya ilişkin açıklamalarda bulunan rejim aleyhdarlığı ile tanınan Andrey Saharov, olaylardan dolayı açıkça Azeri Türklerini suçlayarak Ermeniler yanında yer alıyordu. Konunun Sovyetler Birliği içinde giderek dini bir yön aldığı bir işareti olan bu gelişmelerin ilginç bir örneği de Türkistan'ın "Kazakistan" adıyla bölünen bölgesindeki bir yetkilinin II. Dünya Savaşı yıllarında bölgeye sürülen birkaç yüz Ermeninin bölgeden çıkartılması için resmen Moskova'ya müracaatı ile ortaya çıkıyordu. Bu Kazak Türk'ü yetkili" ileride bu birkaç yüz Ermeni'nin de yaşadıkları Türkistan bölgesinin Ermenistan'a bağlanmasını isteyebileceğini, böyle bir talebe muhatap olmadan önce konunun kökten çözümlenmesi için bu birkaç yüz Ermeni'nin derhal Ermenistan'a nakledilmesinin gerektiğini" açıkça ifade ederken, Azerbaycan'da meydana gelen olayların bütün Türk bölgelerinde dikkatle izlendiğini de göstermiş oluyordu.

Sovyetler Birliği'nin Rus hakimlerini zora sokan etnik gerilimin şimdilik sona ermesini sağlayan gelişme ise 7 Aralık 1988 günü Ermenistan'da pekçok yerleşim merkezini etkileyerek gayriresmî rakamlara göre yüzbin Ermeni'nin ölümüne yol açan, Richter ölçeğine göre 8 şiddetindeki deprem oldu. Jeolojik depremin yıkıntıları kaldırıldıktan sonra etnik depremin nasıl sonuçlanacağı, Sovyetler Birliği'ndeki milliyetler meselesinin alacağı yeni yön 1989 yılının gündemindeki konular arasında ilk sıralarda yer alacağı benzer... Bâde harâbül Ermenistan...

**KIRIM YARASI
KANAMAYA
DEVAM EDİYOR**

18 Mayıs 1944'de anavurtları Kırım'dan Türkistan'ın uzak bozkır-

larına sürülen ve bu vahşi sürgün sırasında nüfuslarının %46,2'sini kaybeden Kırım Türkleri'nin sürgün edildikleri topraklarda sürdürdükleri mücadele Vatan Kırım'a dönme kavgası 1988'de de sürdü. Bilindiği gibi Kırım Türklerinin sürgününden önceki aylarda Kafkasya'dan Türkistan ve Yakutistan'a sürülen Kafkasya müslümanlarından Karaçay-Balkar Türkleri, Çeçen-İnguşlar ve Kalmukların anayurtlarına dönmelerine Stalin'in ölümünden sonra 1957 yılında izin verilmiş; aynı muameleye maruz kalan Kırım Türkleri'nin milli hakları ve uğradıkları zulüm 5 Eylül 1967 tarihli kararname ile kabul edilmesine rağmen Vatan Kırım'a dönüşlerine izin verilmemiştir.

1987 Temmuz sonlarında Moskova'da Kremlin Sarayı'nın önünde düzenledikleri bir seri gösteri ile dünya kamuoyuna mücadelelerini anlatma imkanı bulabilen Kırım Türkleri kültürel varlıklarını geliştirme çabalarını aralıksız olarak sürdürdüler. Vatanından sürgününün 44.yıldönümü olan 18 Mayıs 1988 günü Kırım Türkleri'nin bulunduğu her yerde gösteriler düzenlendi, vatana dönüş kararlılığı dile getirildi. 22 Sovyet yerleşim biriminde toplam 25.000 Kırım Türk'ünün katılımıyla toplantılar organize edildi. Bu arada toplu halde kabristanlar ziyaret edilerek sürgünde hayatını kaybeden ve millî mücadele uğruna ölenler anıldı. Bu sıralarda düzenlenen gösterilerde "Milli Haklar İçin Mücadele Edenlere Hürriyet", "Kırım Tatar Halkı Stalinizm Barbarlığının Kurbanıdır" şeklindeki pankartlar taşındığı öğrenilmiştir.

Öte yandan ülkemizde ölümünün 400. yılında anılan Mimar Sinan'ın Kırım'daki eseri olan Gözleve Cuma Camii'ne yapılan ideolojik saldırıda gündeme geldi. Kırım'ın sahil şehri Gözlevedeki Cuma Camii, Kırım Hanlarının daveti üzerine Kırım'a gelen Mimar Sinan tarafından inşa edil-

miş ve inşaandan itibaren tahta çıkan bütün Kırım Hanları ilk Cuma namazını bu camide kıldıkları için Han Camii olarak da adlandırılmıştır. Kırım tarihi için son derece önemli olan bu Sinan yâdigarı Camii Kırım'daki en büyük dini yapı olma özelliğine sahiptir. 18 Mayıs 1944 sürgününden sonra benzeri bütün yapılar yerle bir edilirken Cuma Camii dünya çapında tanınmış bir eser olma niteliğiyle yıkımda kurutulabilmiştir. Bununla birlikte Kırım'daki İslâmî mirasın muhteşem bir mirası olma özelliğini taşıdığından her türlü korumadan uzak tutulduğu gibi

Türkistan'daki Ahmet Yesevi türbesi ve benzeri bir çok kutsal makam, "Ateizm Müzesi" olarak tahkir edilmiştir. Sovyetler Birliği'nde Ortodox Kilisesi'nin kuruluşunun 100. yılı kutlanıp pek çok kilise restore edilirken İslâmî mirasın muhteşem belgeleri olan tarihî eserlerin açık fonksiyonlarından sıyrılarak açık hareketlere uğratılması Sovyetler Birliği'nde Marksizmin giderek bir Hristiyan mezhebi haline getirildiğini düşündürücüdür.

turistik rehberlerden bile adı çıkarılarak bir depo halinde kullanılmıştır. Son olarak iki yıl kadar önce daha önce Türkistan'daki Ahmed Yesevi Türbesi ve benzeri birçok kutsal makama uygulanan

muamelenin aynısı olarak Gözleve Cuma Camii bir "Ateizm Müzesi" olarak tahkir edilmiştir. Sovyetler Birliği'nde Ortodoks Kilisesi'nin kuruluşunun 1000. yılı kutlanıp pek çok kilise restore edilirken İslâmî mirasın muhteşem belgeleri olan tarihi eserlerin aslı fonksiyonlarından sıyrılarak açık hareketlere uğratılması Sovyetler Birliği'nde Marksizmin giderek bir hristiyan mezhebi haline getirildiğini düşünmektedir.

TÜRK DÜNYASI VE İSLÂM ALEMİ

1980 yılında 4.3 milyarlık dünya nüfusu içinde 918 milyonluk bir yer tutan İslâm nüfusu oran olarak dünyada %20'lik bir nisbet oluşturmaktaydı. Dünyanın İslâm nüfusunu oluşturan insan kitlelerinin başlıca 8 büyük gruptan oluştuğu bilinmektedir: Hind müslümanları, Uzakdoğu (Malezya-Endonezya) müslümanları, Arablar, Türkler, Farslar, Peştunlar, Zenciler, Çinliler ve Balkan müslümanları. Dünya üzerindeki müslümanların %65'i Asya kıtasında, %30'u Afrika'da ve geri kalan %5'i ise diğer dünya kıtalarında yaşamaktadır. Asya'da yaşayan müslümanların sayısı 1980'de 648 milyon civrındaydı ve bu rakamın 200 milyondan fazlasını Türkler teşkil etmekteydi, yani bir diğer ifadeyle Asya'daki her 3 müslümandan birini bir Türk temsil ediyordu.

Bu rakamları iyi düşündüğümüzde dünya müslümanlarının gelecekteki durumunun Türk Dünyası'nın kaderi ile yakın bir ilişki içinde olacağı gerçeği ortaya çıkmaktadır. Bugünün dünyasında müslümanların uğradığı zulüm ve haksızlıklar 20. yüzyıl başlarında Türk Dünyası'nın uğradığı emperyalist saldırıları takib ederek ortaya çıkmıştır. Türk Dünyası'nın 21. yüzyıldaki konumu bir anlamda İslâm'ın da emperyalizme karşı yaşama gücünün ifadesi olacaktır.

Azerbaycan edebiyatının iki, hatta üç dilde eser vermiş şairleri az değildir. Bu, onların daha geniş ufuklar fethetme ve tesir sahalarını daha da artırma arzularından ileri gelmiştir. Şehriyar da Nesimî, Fuzulî, Sâib ve Nebatî gibi seleflerinin geleneğini liyakâtle devam ettirdi. Farsça ve Türkçe güzel söz incileri meydana getirerek, İran'ın iki büyük halkının derin muhabbetini kazandı. İlk eserlerini Farsça ile yazdı. Bitip tükenmeyen istidadı ve yorulmak bilmeyen gayreti ile zirveye yükseldi. Önceleri ana dilinde bir iki şiir yazdıysa da, bu bir tür talim ve hevesten ibaretti. Fakat, "Haydar Babaya Selam" manzumesi mucize oldu. Bu eser, Şems Kays-ı Râzî'nin ifadesiyle söylersek "Hoş bahtı ile birlikte doğdu". Bu edebî hadiseden sonraki yıllarda Şehriyar, ana dilinde pek çok eser yazdı ancak, -kendisinin de fark ettiği gibi- hiç biri "Haydar Babaya Selam" seviyesine erişemedi. İhtimal ki, şair aşağıdaki mısraları yazmakla bu gerçeği itiraf etmek istedi.

Bah ki 'Heyder Baba' efsâne tek olmuş bir kâf

Men küçük bir dağı ser-menzil-i ankâ eyledim.

Gerçekten de 'Haydar Baba' dağı bu eserde efsanevî bir dağa çevrilmiştir. O, öz şair oğlunu koynuna alarak başını "ser-menzil-i anka"ya yükseltti.

Bu mucizeyi andıran eser, öyle bir zaman ve şartlar içinde meydana getirildi ki; büyük bir halkın diline kilit vurularak Türkçe yazmak yasak edilmiş, bağışlanmaz bir suç sayılmıştı. İran'da yaşayan halkların arasına nifak sokanlar da, bu zulmü "millî birlik" örtüsü altında gizlemeye ve şirin göstermeye çalışıyorlardı... Böyle bir ölüm sessizliğini Şehriyar'ın "Haydar Babaya Selam"ı bozdu. Bu, Haydar Baba'nın şahsında kolu zincirli vatana verilen selam idi, karanlıkları yaran seherin müjdesini veren selam idi. Bu selama her taraftan aleyküm selam sesi yükseldi.

HEYDER BABAYA SELAM

*Hamid Muhammedzade'den
Rıdvan Öztürk*

Şehriyar, Azerbaycan ve Azerbaycanlı için "Haydar Babaya Selam" şairidir. Bundan otuz yıl önce Şehriyar ve onun "Haydar Babaya Selam" manzumesi hakkında yayınladığımız bir makalede bu eserin çağdaş Azerbaycan şiirinde mühim yer tuttuğunu, iz bırakan edebî bir hadise olduğunu kaydedip edebiyatımızda yeni bir merhalenin başlangıcını haber vermiştik. Şimdi, aradan bu kadar zaman geçtiği halde bu iddianın ispatına hiç ihtiyaç hissetmiyoruz. Şairin yaratıcılığı ve şahsiyeti hakkında sadece kendi ülkesinde değil, bir çok ülkede tetkikler, makaleler ve monografiler yazılmıştır. Bunların her birisinde şairin sanatkarlığına, orjinal istidadına büyük değer verilerek "Haydar Babaya Selam" üzerinde özellikle durulmuş, onun süratle yayılmasının ve herkes tarafından sevilmesinin sebepleri izah edilmeye çalışılmıştır. Bizce "Haydar Babaya Selam" eserinin ve ondan hareketle Şehriyar'ın yaratıcılığının gücü, büyük ölçüde onun halkîliğinden ve inancındandır. Onun insan severliği ve insanlık emelleri ise, imanından ve halkîliğinden kaynaklanır. Şehriyar, sözün gerçek manasıyla her şeyi bir kenara bırakıp kendi halkına yöneldi; onunla omuz omuza verdi, onun gibi yokluk çekti, onunla birlikte kederlendi, birlikte sevindi, halkın gönlünde olup da dudağına getiremediği arzularını, sevinçlerini ve üzüntülerini tam cesaretle benzersiz inam ve katiyetle terennüm etti. Bu bakımdan da Şehriyar'ın ana dilli edebiyatı-

mıza hizmeti unutulmazdır. Tesadüf değildir ki, şair hayatının son yıllarında yazdığı şiirlerin birinde bu sahadaki bir tür nihayet verdiğini belirtmiş:

Türkî bir çeşme ise, men onu deryâ eyledim.

Bir soyuk ma'rekeni maşşer-i kübrâ eyledim.

Var ümidim ki bu deryâ hele okyânûs ola

Ona zâmin, bu zemine ki mah-yâ eyledim.

Elbette, bu mısralar şairin yurdundaki Türkçe'ye ait edilebilir, yoksa Türkçe tek bir çeşme olsaydı, yüz milyonların susuzluğunu asla gideremezdi. Fakat zorbalık, zulüm, haksızlık, tahkir, okyanusu derya, deryayı çeşme edebilir, etmiştir de.

Şehriyar meşhur şiirinde eteğinde büyüdüğü dağdan ayrılırken şöyle demişti:

Heyder Baba, senin könlün şâd olsun

Dünya varken ağzın dolu dad olsun

Senden geçen tanış olsun, yad olsun

Déyne benim şair oğlum Şehriyar

Bir ömürdür gam üstüne gam kalar

Haydar Baba dağına şair oğlunun kara haberi ulaştığında, sanki onun sesini kendi sesi yaptı:

Bir uşaklıkda hoş oldum, o da yér göy kaçarak

Kuş kimi dağlar uçup yél kimi bağlar keçdi...

Üreğimden haber alsan: "Néçe Kéçdi ömrün?"

Göz yaşıyla yazacak: "Men güntüm ağlar keçdi"

Bu yazının aah (Profesör Hamid Muhammedzade, "Heyderbaba yalız kaldı", Varlık Dergisi, sa. 69-3, Tahran 1988, s. 114-116) künyeli makaledir.

SULTAN GALİYEV

(1880-.....)

*İstanbul Teknik Üniv.
M.CAaS Sultan Pekmezci*

Yüzyılımızın seçkin eylem adamlarından, mazlum milletlerin hürriyetlerine. kavuşması için mücadele önderlerinden, “koloniler devrimi” ya da “sömürgeler enternasyonalı” teorisyenlerinden olan Sultan Galiev bundan yarım asır önce Türk- Müslüman halkların tek temsilcisiydi.

Yüzyılımızın seçkin eylem adamlarından mazlum milletlerin, hürriyet ve bağımsızlıklarına kavuşması için mücadele önderlerinden, “koloniler devrimi” ya da “sömürgeler enternasyonalı” fikrinin teorisyenlerinden olan Sultan Galiev, bundan takriben yarım asır önce Türk-Müslüman halklarının yegane temsilcisiydi. 1917 Ekim Devrimi'nin önde gelen dört liderinden biri olan Sultan Galiev, devrim başarıya ulaştıktan sonra “Turan Federal Devleti” projesini gündeme getirince Stalin'in ilk kurbanlarından biri olur. Ne varki, gelişen teknoloji, yapılan anlaşmalar emperyalist Batı karşısında günümüze kadar “ezilen Doğu milletleri”nin kaderinde herhangi bir değişiklik yapabilmiş değil. Sultan Galiev'in “sömürgeler” ve “sömürge milletler” üzerine geliştirdiği teoriler günümüz

dünyasında kendi varlığını esastan korumaktadır.

Bu sebeple Türkiye'de ve dünya siyaset çözümlerinde özellikle Sultan Galiev'den bahsedilmemekte, onu karanlığa gömmeye çalışılmaktadır. Bütün art niyetlere ve sakınmalara rağmen, Sultan Galiev'in fikri, düşlediği dünya bugün halâ mazlum milletlere bir ümit ışığı sunmakta, gelecekteki bağımsız, hür, bir dünyanın mesajını vermektedir.

İşte, kendi adıyla özdeşleşen Sultan Galiev hakkında, halen Formozo (Taiwan ya da Ada Çin'i) da mülteci olarak yaşayan Türkistanlılar'ın çıkarmakta oldukları “Han Tengri” adlı dergi “Sultan Galiev” hatırasına yayınlanan yazıyı tercüme yoluyla sizlere sunuyoruz.

M. S. СУЛТАН-ГАЛИЕВ

СТАТЬИ

Оксфорд

Социальная революция в России — это только начало, один из этапов мировой международной социальной революции. рано или поздно она должна вылиться в форму революционной борьбы, отчаянной и решающей схватки двух непримиримых врагов, двух противоположных и противоречащих друг другу сил — международного пролетариата и международного империализма. Границы и территория происходящей сейчас в пределах бывшей Российской монархии гражданской войны должны расширяться и углубляться как во внутреннем своем содержании, так и во внешних своих проявлениях. Постепенно, с развитием революции, в эту войну, являющуюся в целом последней человеческой борьбой на земном шаре, вступают и должны

Sultan Galiyev, (Asıl adı Mir Sait Sultan Alioğlu) bundan 65 yıl önce 1923 Mayıs'ın da Müslümanlar Birliği, komünist partisinin en kıdemlilerindendi. "Basmacı" ayaklanmalarına yardımcı ve devrin Rus ağırlıklı Sovyet gücüne karşı, Müslüman-Türkleri birleştirme girişimi ve gizli milliyetçi faaliyetlerde bulunması yüzünden tutuklandı. Troçki ve Zinovied de dahil olmak üzere Bolşevik Rus ordusunun ve partinin önde gelen liderlerinden olmasına rağmen Stalin tarafından "burjuva milliyetçi"si suçlamasıyla tutuklandı ve karar onaylandı.

Sultan Galiyev'in tutuklanması, mahkûm edilmesi, hüküm giymesi Stalinist politika tarafından Sultan Galiyevizme karşı kampanya sistematik olarak sürdürüldü. "Sultan Galiyev" terimi burada Rus olmayan Milliyetlerin bütününe içine alıyordu. "Stalinist politika, ulusların kendi kaderlerini tayin hakkına ihanet etmişti". Bu sebeple başlatılan temizlik hareketinde özellikle Asyalı milletler, onların özel durumlarına bakılmaksızın ilk darbeyi yiyenler oldular. 1929 ile 1939 yılı arasında, Türkistanlılar, Kazanlılar, Ukraynalılar, Kafkasyalılar ve diğerlerinden onbinlercesi -parti önderleri, partisiz masum insanlar, tarihçiler, ilim adamları, sanatçılar politik görüşlerine aldırmadan sol sapma, burjuva-milliyetçiliği, anti-komünist ve vatan haini iddianameleri ile yok etmede herhangi bir sakınca görmediler.

Stalin'in ölümünden sonra, onun ve döneminin kurbanların pek çoğunun hakları iade edildi.

Kızılordunun ve partinin önde gelen liderlerinden olmasına rağmen Stalin tarafından "burjuva milliyetçiliğiyle" suçlanarak tutuklandı.

Sovyetlere ve komünist partiye ters görüşlerle suçlanan ve kötülenen Sultan Galiyevizm, vatanlarında yeraltında çalışan veya ka-

Sultan Galiyevizm, vatanlarında yeraltında çalışan veya kaçak olarak yaşayan milliyetçilerin örnek önderi olarak kabul edilen Sultan Galiyev, bu gün hâlâ Sovyetler Birliği içinde varlığını korumakta, temel ilkeleri yaşamaktadır.

çak olarak yaşayarn Milliyetçilerin örnek önderi olarak kabul edilen Sultan Galiyev bu gün hâlâ Sovyetler Birliği içinde varlığını korumakta, temel ilkeleri yaşamaktadır.

Devletin en büyük düşmanlarının Sovyet tapınağının içindeki bu özel yerden Sultan Galiyev'den neden bu kadar hoşlandıkları, onu hâlâ örnek bir lider olarak kabul etmelerinin nedeni merak edilebilir. Bunun açıklaması gayet basittir. Sultan Galiyev'in fikirleri, görüşleri sosyal ve politik alanda İslâmiyet-milliyetçilik ve bir sistem olarak sosyalizm arasında ilişkiyi yarım yüzyıl öne ittifaka sokmasıyla oluşmuştur. Fakat bu gün, Sultan Galiyev'in o zamanki fikirleri Sovyet yönetimi tarafından 1920'lerde olduğundan çok daha tehlikeli, çok daha muhtemel patlayıcı olarak görülmektedir.

Sultan Galiyev, yeni adı "Bash kira" sınırları içinde "Sterlitamak" bölgesinde Krimsakaly'nin küçük bir kasabasında 1880'de doğdu. Tatar bir okul öğretmeninin oğluydu. Kendi çabasıyla meslek edinmek için uğraştı. Adı geçen kendi kasabasında önce "organic" okuluna, ardından "Kazan"da Pedagoji Enstitüsü'ne girdi. Kazan Pedagoji Enstitüsü Sultan Galiyev'in siyasî ve fikrî formasyonunun gelişmesinde önemli bir yer kil eder. Burası genç Radikal Müslümanların hakim olduğu bir yerdi. 1905 yılında "Devrimci İslah" Hareketi içinde aktif olarak yer aldı. Bu aktiflik onun ilk solkanat İslâm reformu ve reformistleriyle ilk ilişkisiydi. Böylece Sul-

**Sultan
Galiyev'in
fikirleri, görüşleri,
sosyal ve
politik alanda
İslâmiyet-Milliyetçilik
ve bir sistem olarak
toplumculuk
arasındaki ilişkiyi
yarım yüzyıl önce
ittifaka sokmasıyla
oluşmuştur.**

tan'ın hayatı boyunca uğraşacağı politik yapısını belirlemiş oluyordu. 1905-1917 yılları arasında Sultan Galiyev askeri bir radikal Müslüman Milliyetçiydi. Bu dönemde O'nu Rusya Sosyal Demokratları veya herhangi bir Müslüman Marksist gruplarla bağlantısı yoktur. Bu durum "Orenburg", "Ukrayna" veya "Bakû" da bulunan "Himmet Parti"lilerin durumuna benziyordu.

1917 Mayıs'ında Moskova'da toplanan ilk "Pan-Rusya" kongresinde, Rusya'nın çeşitli yerlerinden gelen değişik marksist/leninist şahısları tanıma imkânı buldu. Kongrenin sonunda "Kazan Sosyalist Komitesi"ne girdi. 1917 Kasım'ında oldu bittiye getirilerek (RBP) Rus Bolşevik Partisi'ne dahil edilen (MUSKOM) ile Sultan'da partiye girmiş oldu.

O'nun kendi fikrine katılan pek çok milliyetçi arkadaşı Komünist Partiye girdiler. Sultan Galiyev'in Rus komünistleriyle ittifaka girmesi Lenin başta olmak üzere diğer, liderler ve Bolşevik hareketin, uzun zaman çarlık rejimi altında ezilmekten kurtulacaklarını

vaad etmelerinden ileri geliyordu. İttifak noktaları ideolojik platformda barış ve kardeşlik gibi masum düşünceydi. Bu sebeple 1917 Ekim devriminde Rus bolşevikleriyle birlikte bütün samimiyetle inanıp devrimin başarıya ulaşmasında önemli görevler üstlenip, yerine getirdi. Bolşevikler, savaşı kazandığında o hâlâ inancını muhafaza ediyordu. Sultan Galiyev enternasyonizmin bir sonucu olarak ilk anda, Bolşeviklerin her kilisede, her sokak başında söylenen sözlerde Çarlık zamanında ezilen azınlıklara yardım edilmesi, onların yüceltilmesi hususunda, nüfuzlu Ruslar ile tam eşitlik, parçalanmanın durdurulması konusundaki sözlere bağlı kaldı. Sosyalizmin alâmeti, Lenin'in Zaferi, onun için millî bağımsızlık ve hürriyetin gerçekleşmesi için yapılan ilk girişim görünümündeydi.

1918'den 1920'ye kadar, Stalin (aynı dönemde yabancı milletler komiseridir) Müslüman entelektüellerin desteğini ve işbirliğini istemektedir. Bu işbirliğini gerçekleştirebilecek tek adam vardır: Sultan Galiyev. O bolşevikler ile müslümanlar arasında büyük köprü kurabilirdi. Bu şartlar içinde Sultan Galiyev, Stalin'in aradığı, kıymetli bir adamdı. Aynı zamanda Sultan'ın yükselmesi, partide en

**Sultan Galiyev,
Bolşeviklerin her
yerde, her kilisede
söylenen sözlerde,
Çarlık zamanında
ezilen halklara eşit
davranılması,
parçalanmasının
durdurulması
konusundaki sözlere
sonuna kadar bağlı
kaldı.**

yüksek rütbeye doğru tırmanmasında en önemlisi de Müslüman komünist partisinde yer alması söz konusuydu. Bundan sonra Sultan sırasıyla: "Genel müslüman komiserliği"nin üyesi (MUSKOM), "Müslüman Askerî Yüksekoku"lu" Başkanı, "Milletler Komiseri", (NARKOMNATS) Yüksek Okulu'nun üyesi, "Narkomnats" adlı önemli yayın organının editörü, ve "Kazan-Tatar Cumhuriyeti"nin genel yönetici komitesinin üyesiydi.

Bütün bu yoğun mesai içinde daima hürriyet ve bağımsızlık taraftarı olan Sultan Galiyev, doktrinini "ezilen

**Sultan'a göre;
"Müslüman
topraklar içinde
önce milli
bağımsızlık
gerekliydi" Çünkü,
sömürgecilik devam
ettiği sürece sosyal
devrime de
geçilemezdi.**

ve sömürülen" milletlerin bağımsızlıklarına kavuşması üzerine kurdu ve bunun yayılması için uğraştı. Bu doktrin 1918 ve 1923 arası dikkatleri üzerine çekti. Kısa zamanda olağanüstü ilgi topladı. Bu ilgi mazlum milletlerin uyanışına, kurtuluşuna doğru atılan adımın ilkiydi. Ancak 1924 ve 1928 yıllarında tasfiye yoluyla izole edildi. Bütün bütün tasfiye yoluna gidilmesine rağmen bugün bile geçerliliğini koruyan Sultan'ın fikirlerindeki isabetli teşhis ve tesbitler tartışmaya açılmayı bekleyen bilgi hazinesi durumundadır. O'nun sosyalist bir sistem ile, İslâm-Milliyetçilik gibi olguları birarada toplaması Müslüman devrimcilerin hayallerinin gerçek-

Sultan'ın kendi teorisine uygun planların içinde, Stalin'in iddia ettiği gibi, proletarya, öz varlığı içinde enternasyonal değildi. Tam tersi o form içinde, özünü ve ulusal kimliğini koruyordu.

leşmesinde en önemli ilkelerden biri haline geldi. Bu sürpriz değildi. Rus komünistleri bu fikirlerin kendileri için ne denli tehlikeli olduğunu görmekte gecikmediler.

Çünkü, Sultan Galiyev'in düşüncelerinin temel ilkeleri: "Proleter ulusların" içinde buldukları konumdu. Bu teoriye göre: "Müslüman ülkelerde yaşayan bütün insanlar, sömürgeciler tarafından zulüm görüyor ve eziliyorlardı. O halde gerçek proletarya müslüman halklardı. Sultan'a göre "proleter" olan "Müslüman milletlerin durumu iki mantıklı sonuca sahipti. Bunlardan ilki: "Müslüman topluluğunun birleşmesi Bütün değerler katmanında yeterliydi. Bunun için Doğu'da olmayan sınıf mücadelesi müddetsiz ertelenmeliydi." İkincisi: Müslüman topraklar içinde önce milli bağımsızlık gerekliydi. Çünkü sömürgecilik devam ettiği sürece sosyal devrime geçilemezdi."

Sultan Galiyev, sömürgeciliğin özdeşliğinden şüphesiz ayrıldı. Ruslar, Rus bolşevikleri de dahil olmak üzere, eski (çarlık) Rusyasında olduğu gibi milliyetler probleminin (Sovyetler Birliği) tarafından da çözülemediğini anladı.

Bu fikirler, pek çok Rusyalı veya Rus bolşeviklerince, kendi-

lerince haklı olarak kabul edilmiş doktrine (Marksizm/Leninizm) aykırı geldi. Onların hareketlerinin temel karakteri doğal gelişmeye karşı çıkmak için Sultan Galiyev'i karşılarına almak oldu. Oysa Lenin'e göre uluslar kendi kaderlerini tayin edebilmeli ve devrim devam etmeliydi. Zaman süreci, bu durumu tekrar lehlerine çevirmek için bir kaç fırsat dahi sundu. Sultan'ın bu konudaki analizlerinin ilki şöyleydi: "Devrim Endüstriyel Batı'nın yerine Müslüman Doğu'da olacaktır. Batıda başlayan devrim ateşi uzun sürmeyecektir. Bu haliyle Batı sönmüş devrim ocaklarıdır."

Sultan Galiyev'in fikirleri bugün yeniden gündeme gelmiş durumda. Fakat eski Bolşevik liderler yeniden aklanmağa çalışılırken, Sultan'ın eylem ve fikirleri Sovyetler tarafından sistemli olarak gözardı ediliyor.

İkincisi: Sultan Galiyev Marksizm ve Leninizm'e yeni bir yön vermeğe uğraştı. Devrim bir basamaktı. Ancak İslâmiyet yıkılmazdı asla. İslâmiyet bir yaşama biçimi, inanç manzumesiydi. Gerçekten bir kültürün bütün vücuduydu. Karşılık olarak İslâmiyet laik olabilirdi. İslâm dairesi içinde pek çok fanatik element hariç tutularak korunabilirdi.

Sultan Galiyev, teorinin ölçülerini inceden inceye hazırlamıştı. Teorisine uygun planların formu içinde ele alındığında, Stalin'in iddiaya ettiği gibi proletarya, öz varlığı içinde enternasyonal değil-

di. Tam tersi o form içinde, özünü ulusal kimliğini koruyan bir proletarya vardı.

Bütün bunların gerçeklerin ışığı altında Sultan şu sonuçları çıkarıyordu.

- Özerk bir Müslüman partisinin kuruluşunun tesbit edilmesi gerekir. Bolşeviklerin programı kabul edilebilirdi ancak genel komitenin seçimlerine kendileri sahip olmak şartıyla.
- Müslüman komutanlar ve askerlerle birlikte bağımsız bir müslüman Kızıldususu kurulmalıydı.
- Büyük bir Müslüman-Türk devletinin kurulması (Turan Federal Devleti). Kazan'dan Pamirler'e kadar uzanan.
- Endüstriyel Avrupa ülkeleri karşısında, "Sömürge" ülkeler arasında bir enternasyonal oluşturulmalıydı.

Açıkçası; Böyle bir programda Doğu'nun devrimi gerçekleştirilmesinde Rus yönetiminin ve yöneticilerinin yeri yoktu. Böyle bir durumda Ortodox Rus Marksizmi "Ezilen Doğu Halkları"na hiç bir şey veremez, alamazdı da. Stalin, Sultan'ı bu iddialarla suçlayıp, mahkûm ettirdi. Bağımsız Komünist Partileri tez'inin dayandığı temel de bu idi.

ö gün, yarım yüzyıl sonra Sultan Galiyevizm düzenli ve programlı olarak atağa geçmiş durumda. Trotsky, Kamenev, Bukharin, Zinoviev ve diğer bolşevikler yeniden gündeme gelirken, sistemli olarak gözardı edilmeye çalışılan Sultan Galiyev'in fikir ve eylemleri Sovyet tarihinin zihninde canlılığını sürdürmektedir. Toplanarak oluşturulmuş kolleksiyonlar içinde blunan bu yazı Sultan'ın önemli katkılarıyla "Zihin, National'nostei"den çoğaltılarak elde edildi. Bundan sonra Sultan'ın pek çok yandaşı son yıllarda daha iyi araştırıyorlar. Fakat gerekli materyalleri çok zor bulabiliyorlar. Her bir yazı orjinalinin tamamıyla aynıdır.

Oldukça gençti. Bu yaşta doçent olabileceğine kimsenin inanamayacağı kadar genç olan tarihçi, kendi deyimiyle ellisekizinci il'de doğmuştu. Zarif çerçevesi gözlükleri ardından her an dikkatli ve titiz bir çift gözü, kısa kesilmiş saçlarıyla, batı bilim salonlarında "ağır aşamada aydın" ya da "potansiyel terörist" diye tanımlanabilecek sempatik bir başın altında; kravat, açık uçuk mavi gömlek, lacivert takım elbise tamamlıyordu. Yakışıklı sayılırdı. Fakat, bunun ötesinde asıl kafasının iç dekorundan yansıyan tartışmasız bir bilim adamı karizmasına sahip olmasıydı. Ve VI. Milletlerarası Türkoloji kongresi açılışında, dünyanın en seçkin Türkologlarıyla, televizyon kameraları önünde konuşan bu genç tarih doçenti, Kazan Türkler'inden Uli Şamiloğlu'ydu. Ama her şeye rağmen herkes ona "Uli" yerine "Yulay" demekte ısrar ettiler.

Dört yılda bir tekrar edilen Milletlerarası

Türkoloji kongrenin altıncısına "Indiana" Üniversitesinden ABD delegesi olarak katılan Uli Şamiloğlu, açılışta ünlü İstanbul Belediyesi konferans salonunun -teras katında- adı anons edildiğinde kürsüye gelmek için nereden ulaşacağını sorarkenki tereddütü ona delegasyon ve izleyiciler nazarında ekstradan bir sevimlilik kazandıracaktı.

Türkoloji komitesini oluşturan üç ünlü isim, Doç.Ümit Meriç, Doç.Osman F.Sertkaya, Prof.Ali Alpaslan'ın yönettikleri açılış konuşmasında tarihçi Uli Şamiloğlu bir hafta devam eden kongre çalışmalarında toplayabileceği bilim adamı oylarını daha ilk konuşmasında beş defa katlamıştı.

Kaderin Türk dünyası ilim alemine armağan ettiği tarihçi, Newyork'ta doğmuş olmasına rağmen, o geçmişiyle ve çalışmalarıyla anavatanına bağlı.

Kendinden dinliyoruz.

Ben 1958 yılında Newyork'ta doğdum. Annem ve babam Kazan Türklerindedir. Babam "Başkı" a-selerinde doğmuş. II. Dünya Savaşı sonrası Almanya'ya, oradan Amerika'ya, oradan da Türkiye'ye geçmiş. Annem, Rus-Çin (Bleensk) sınırında doğmuş. Ailesiyle önce Çin'e geçtiler, oradan da 1950'lerde Türkiye'ye gelmişler.

Biri Doğu'dan, diğeri Batı'dan gelerek Türkiye'de evlenirler. Türkiye'den tekrar Newyork'a döner aile ve Uli orada dünyaya gelir.

Şamiloğlu'nun ilmi kariyerini belirleyecek olan öğrenim hayatı Newyork'ta "Colombia" üniversitesinde başlar. 1975'ten, 1979'a kadar dört yıl boyunca üniversitenin "Ortadoğu Dilleri ve Kültürleri" kürsüsünden Türkçe ve Arapça bir dizi ders alıp B.A. dereceli diplomasıyla üniversitenin Tarih bölümüne geçer. Tarih'ten 1980'de maasther'ı bitiren Şamiloğlu, 1985'te (P.H.D.) dereceli diploma ile mezun olur. Tarih'i seçmenin -ki bu özellikle geniş araştırmalar ve çalışmalar gerektirir- gerekliliğinde konuştuğu ve yazdığı dil'in yanında başka dilleri bilmenin ne derece önemli olduğu bilinen bir gerçek. Bir dizi yabancı dil'e de vakıf olan Şami-

loğlu bunu şöyle anlatıyor.

Dil bilmenin bölümüm açısından ne derece önemli olduğunu biliyorsunuz. Okul yıllarında bunu halletmeğe çalıştım. Bu sebeble üniversiteye devam ederken yazları dış memleketlere giderdim. Bu gaye ile, 76'da Fransa, 77'de Almanya, 78'de Şam, 79'da Macaristan, 82'de yenden yarım sömestrelilik bir bursla Macaristan'da kaldım. Dil öğrenmenin

Doğru bilgi olmayınca, varacağınız sonuçların doğruluğu tartışılır. Orta Çağ Türk kabile ve devletlerinin yapısını, durumunu anlatacak yeterli teorik alet yok.

yanında Altayistik derslerine devam ettim. Macaristan dönüşünde 1983'ün Ağustos'unda "Indiana" üniversitesinde Ural-Altay kürsüsünde lektör olarak ders vermeğe başladım. Üç yıl lektörlükten sonra do-

çentliğe yükseldim. Şu anda aynı kürsüde çalışmaktayım.

Günümüzde sosyal disiplinlerden birini seçmek ve o alanda çalışmak şartlarını belirleyen etken genellikle ekonomik durum oluyor. Tabi özel bir belirleyici yoksa eğer. Bu sebeble Türkolojiyi tercih etmeniz nasıl oldu, köklerinizin Kazanlı olmasında seçiminizin tesiri oldu mu?

Ben üniversiteye girdiğimde Türkolojiyi seçeceğimi bilmiyordum. Doğrusunu söylemek gerekirse habirim bile yoktu neredeyse. Ben avukat olacağımı sanıyordum. Sonra Türkçe dersler almak için Ankara'da DTCF'ye devam ederken hocam Tibor Halaşikun, benim anne ve babamın geldikleri yerlerle ilgili makaleler okumamı tavsiye ederdi. Kendisi de Kıpçak ve Oğuz halklarının dil ve tarihiyle uğraşırdı. Dil ve tarih okumaya başladıktan sonra ilgimin bu konuları daha çok çektiğini, dolayısıyla Orta Çağ, İdil boyunun tarihiyle ilgili olduğumu anladım.

Bunun yanında dış Türklerden olmamında tesiri yok değil. Bunun iki yönlü tesiri var. Baştan da söylediğim gibi, bu alanı doğrudan seçmedim. Bana adeta gümüş bir tepsi üzerinde verdiler. İlginç olmasına rağmen araştırmaya kendim kalkmadım. İkincisi yine yukarı da belirtti-

Erol Kaymak

Uli Şamiloğlu ve Bir Tarih Tartışması

ğim gibi bu yöne yönelmemde Hocam'ın telkinlerinin rolü büyüktür. Ama çalışmalarım esnasında kendi ana dilimi bilmek bana büyük faydalar sağladı. Benim de bu arada Batı ve Doğu dillerini öğrenmem için vaktim oldu.

Şamiloğlu'nun ilmi ve fikri farmasyonunun belirlenmesinde iki önemli tez çalışması görünür. Bunlardan biri "Türk Moğol Devlet Yapısında Kabile ve Devlet Teşkilatı" (Masther tezi), diğeri, "Altınordu Hanlığında Kabileler Siyaseti ve Devlet Yapısı" (Doktora tezi) (Political et Social) idi. Kongrede sunduğu tebliğ'de "Altınordu Hanlığı'nın Sosyal ve Politik Yapısı" üzerineydi.

Sosyal bilimler kayıp zamanları araştırmaya pek meyilli görünmüyorlar. Görünüşte kapılar her zaman açık ama, tarihi kapsayan "diakronik" analiz teorilerinden hiç eksik olmaz. Şamiloğluna soruyoruz, neden kayıp bir zaman olan "Altınordu"?

Tarihi seçip, okumaya başladığımda gördüm ki, "bugünkü zamanı" anlayabilmek için, onun köklerini bulmak ve bilmek gerekli. Bu sebeble Rus, Çin, İslam tarihleriyle ilgilenmek zorunda kaldım. Bu araştırmalar esnasında bilhassa Türk tarihine ait olmak üzere bir çok prob-

lemler tesbit ettim. Diyelim ki "Nogaylar" üzerine araştırma yapıyorsunuz. Sonuçları itibariyle görüyorsunuz ki Rus kaynaklarında olaylara bakış tarzı başka, Çin kaynaklarında olaylara bakış tarzı başka, diğer kaynaklarda ise daha başka cephelerden bakılmış.

Tarihte, "mutlak gerçek" kavramının varlığını kabul etmiyorum. Marksist tarih anlayışı, sizi öyle bir noktaya getirir ki, o noktadan sonra hiç bir şey artık doğru olamaz.

Biz bugünü anlamaktan yola çıkmıştık. Fakat gördüm ki, bizim Orta Çağ Türk kabilelerinin yapısını, durumunu anlatacak yeterlilikte teorik alet yok. Bu benim dikkatimi çekti. İlkin. Doğru bilgi olmayınca, varacağınız sonuçların doğruluğu tartışılır. Bütün bu faktörler içinde tez'imi yazmağa başladığımda "Nogaylarla" ve-

ya "Altınordu" hanlıklarının kabile teşkilatını, devlet yapısı problemini çözmek istedim. Ama daha istediğim o mükemmel dereceye getirdiğimi söyleyemem. Çünkü bir tarih kesitinde yer almış bir devletin sosyal ve politik yapısını çözmek için bir çok devletinde yapısını bilmek gerekli.

Türkoloji çalışmalarının birinc dereceden içinde bulunuyorsunuz. Günümüz Türkoloji çalışmalarında, tarih anlayışı ve tarihe bakış biçimi populist ya da klasik olması sonuçları itibariyle ne durumdadır?

Ben herşeyden önce, Türkoloji'de "Kadimciler" ve "Ceditçiler"i olarak görüyorum. Tanımlamanız bu itibarla doğru.

Baştan şunu bilmek gerekir. Önce ilmi araştırmalarda "metod" meselesi vardır. Bunlar, Birisi bilinen eski klasik metod (19 yy ve daha öncesi) diğeri, modern metod.

Şimdi burada (Türkiye) yapılan çalışmalara bakıyoruz. Adam hayatı boyunca bir metin üzerinde çalışıyor ve o metni çevirip yayımlamakla iş bitti sanıyor. Bunun yanında bir başka çelişki daha var. Aynı kişi edebiyatta olsun, hukukta olsun, dil biliminde, tarihte kendini mütehassis olarak görüyor. Bence büyük hata. Pek tabi çalıştığımız sahanın dil'ini, tarihini, bilmek, öğrenmek zorundayız. Ama bir çok şey bilen, bir çok

Tarihi seçip, okumaya başladığımda gördüm ki, "bugünkü zamanı" anlayabilmek için, onun köklerini bilmek ve bulmak gerekli.

yanılığara da sahip olacaktır. Diğer taraftan, mesela biz 1988 yılında yaşıyoruz dolayısıyla, kendimizi 88'lerin dünyasından, gelişmelerden ve değişimlerden koparamayız. Dünyada hüküm süren cereyanlardan ayırdık mı kaybolduk demektir. Ben burada çalışanların mevcut gelişmelerden ve cereyanlardan uzakta kaldıklarını görüyorum.

İkinci husus, "metod" meselesi: Çok kişi metod bilmiyor, metodu bir yana bırakıyor, bir kısmı da metodu biliyor, dil bilmiyor. Bunun için bugünkü çağdaş malzemeden yararlanamıyor. Mesele bizde o kadar sosyal bilgilerden mütehassıs var ki - Orta Asya üzerine çalışmak isteyen. Fakat, kendi dilinden başka bir dili bilmediği için bir şey yapamıyor. Türk dilinin ne kadar mühim olduğunun farkında değil. Bunun yanında, Türk dillerini biliyor (doğru düşünemeyen demek istemiyorum) fakat onunda metodu yok.

"Dil" üzerinde duruyorsunuz dikkatimi çekti, M. Meillet "Germen dillerinin gelişiminde diğer Hint-Avrupa dillerine göre özellikleri" çalışmasında dilbilimlerinin ana işlevlerinin önemini vurguluyordu. Sizin fikriniz?

Evet, Millet, bu yolla dünya dillerinin otantikliğini ortaya çıkacağını söylüyordu. Tarih çalışmalarında her şeyden önemli materyal "Dil"dir. Dil ile tarih doğrudan ilişkilidir. Ama sadece dil mi? Antropoloji olsun, iktisat olsun, folklor, tarih, sosyoloji olsun hepsinin metodlarını birleştirmek lazım. Dil'in üzerinde hassasiyetle şunun için duruyorum. "Dil" bütün ilmi araştırma dallarının ortak lisansı, ortak kod numaralarıdır. Bu nedenle Dil'i iyi bilmek gerekli. Kendi Dil'i

nin yanında, dünya dillerini bilerek, aynı zamanda yeni metodları kullanarak çalışılmalı.

Yukarıdaki değerlendirmeleriniz altında Türkoloji kongrelerini ve çalışmalarını nasıl görüyorsunuz?

Birçok yönden çok iyi ama, ben bir takım eksiklikler gördüm. Yukarıda da ifade ettiğim gibi bir çoğu sırf Türk dillerinde yazıldığı kaynaklara göre problemleri çözüme kalkıyor ve çözemiyor. Tarih ve dil çalışmalarında uluslararası metodlardan haberleri yok.

Tarih çalışmalarında, en önemli tesir Fransız menşeli "Annales" okuludur. Son zamanlarda popüler olan "Disiplinlerarası" metod önemini koruyor. Fakat, bir tek tarih metoduna bağlı kalmak, bir yerde eksiklik meydana getiriyor.

Peki ya Türkiye dışındaki çalışmalar?

Çok değişik. Yani açıkça söylersem Türkiye'de bir çok avantaj var. En azından Türk dilini iyi bilen kimseler var. El yazma kaynakları ve

ya Doğu dillerinden yazılı kaynakları kullanabilen kimseler var.

Fakat, başka yönlerden durum çok zor Türkiye için. Türkoloji ile ilgili yabancı yayımları, yeni gelişmeleri Türkiye'den takip etmek çok zor. Avrupa'da Osmanlı Tarihi üzerine veya Dilbilim üzerine yeni bir eser yayımlansa o alanda çalışan kimsenin buna ihtiyacı vardır. Eski Uygurca üzerine çalışıyorsa Almanya'da, SSCB'de yayımlanan eserlere, Çağdaş Türk Dilleri üzerine çalışıyorsa SSCB

Dil'in üzerinde hassasiyetle şunun için duruyorum, "Dil" bütün ilmi sahaların ortak kodlarıdır.

ve Çin'de yayımlanmış eserleri mutlaka takip etmesi gerekir. Türkiye'de bunu elde edemezsiniz. Böyle olunca yabancı ülkeler bu konularda ne kadar mesafe katederlerse, Türkiye'de o oranda geride kalıyor. Diğer taraftan, Türkiye'de dünyanın en önemli Dilbilim aletleri olan çağdaş batı dillerin bilen kimse az. Bu da Türkiye'de bilim seviyesini düşürüyor.

Dışında Türkoloji çalışmaları çok ilerde diyemiyorum. Fakat, yabancı ülkelerde yayımlanan eserleri, terminolojiyi yakından takip etme imkanı var. Bunu ABD'de olduğum için söylüyorum. Onun için biz neyin nerede olduğunu biliyoruz. Dil eksiklikleri olmasına rağmen, yeni gelişen ekoller, modern metodları takip etme imkanına sahibiz. Onun için metodu kullanarak dil'i konuşmasa da okuyabiliyor. Çalışmak isteyen için birer avantaj bunlar. Ama avantajı olduğu halde yazmayan adam da az değil. Yani ben demek istemiyorum ki Batı'da yazarların hepsi iyi.

Son zamanlarda dünya kamuoyunun da yakından dikkatini çeken "Karabağ" olayları, öte yanda Kırgız romancı "Cengiz Aytmatov'un eserleriyle Türk Dünyasında siyasi ve kültürel bir takım çalkantı-

Ben her şeyden önce, Türkoloji'de "Kadimcileri" ve "Ceditçileri" görüyorum. "Populizm" ve "Klasik" tanımlamanız bu itibarla doğru.

lar, gelişmeler var. Günümüz tarihçisi olarak bunları nasıl değerlendiriyorsunuz?

Bunun sebepleri bir kaç önemli noktaya dayanıyor. Bunun için Latince apriori kelimesini kullanacağım. Şimdi şöyle düşünelim, Sovyetler Birliği'ne veya Çin'e veya komünizme antipati duyan bir kimse davranışları ve düşünceleriyle ona hasımlığının gereğini yapar. Bunun tersini ele alırsak, Çin'e, Sovyetler'e, komünizme sempati besleyen de dostluğunun gereğini ifade eder davranış ve düşünceleri ile Bu nedenle, değerlendirmeler bir kaç değişkeni bir arada bulundurur.

Bana öyle görünüyorki, Sovyetler'de veya Çin'deki son gelişmeler Sovyetler'in diliyle "Glasnost" ve "Prehostrika" politikası güncelliği belirlemiş bulunuyor. Ve tabii bütün bunlar bir bakımdan doğal sonuçlardır. Çünkü, Sovyetler bugüne kadar insanlar üzerinde baskı kurarak tarihin tabii gelişimini durdurmuşlardır. Pek tabii olarak, baskılı toplumda hiç bir değişme olmayacak anlamına gelmez. Şimdi ise, Sovyetler, bazı Doğu Avrupa memleketlerinden bile ileri giderek şaşkıncu biçimde, bir açılmaya ve serbestliğe gidiyor. Bu açılmanın sonunda elbette halklar yıllarca bastırılmış duygularını ve hislerini dile getireceklerdir.

Ben bu bakımdan olayları bir cephesiyle iyi birer gelişme olarak kabul ediyorum. Ve inanıyorum ki en sonunda bir balans bulunacak. Yalnız şu anda Sovyetler Birliği'nin parçalanmasını beklemiyorum. Benim anladığıma göre Gorbaçov ve Politbüro sınırlarını değişmezliğini gösterdiler. Onun için olağanüstü gelişmelerin olacağını beklemiyorum. Fakat

insanlar bu yeni serbestliğe göre kendi isteklerini öğrenebilmeleri gerekir artık.

Bundan önce insanlar bildikleri şeylerden emindiler. Çünkü böyle olduğunu ya tarihler söylemişti,

Türk devletlerinde, dini otorite ve mülkiyet şuuru belirleyici rol oynuyordu fakat, dini kurumlarla, devlet yapısının içiçeliğine rağmen, batılı monarşitler gibi, kilise işbirliğiyle sömürüye gitmemişlerdir. Aksine, kamu gücünün temel prensiplerinden hareketle, sosyal bir denge meydana getirmişlerdir.

ya da tarihçiler. Ama yeni tarih anlayışları bir defa bunları ortadan kaldırdıncaya insanlar neyin gerçek olduğu konusunda kuşkuya kapıldılar. Uzun zaman sonuç olarak her şeyi açıklayan bir kategori aradılar. Sonra "Yeni Kantçılık" çıktı ortaya. Kantçılarla beraber "Tarih" herşeyi

yi açıklayan kategori oldu. Daha sonra "Tarih" bilimi, sonuç olarak açıklanabilirliği sağlayan Marksizm, tarih bilincinin belirleyicisi oldu. Bundan sonra ne olur?

Ben ilk olarak "Tarih"i sosyal bilimlerden dışındaki bilimlerden ayrı tutuyorum. Yani "Tarih"i bir fizik, kimya, matematik gibi görmüyorum. Demekki "Tarih"te "Mutlak gerçek" kavramının varlığını kabul etmiyorum. Her kişinin kendine göre bir "gerçek" "Tarih" anlayışı vardır. Ben

Sovyetler, bugüne kadar insanlar üzerinde baskı kurarak, tarihin tabii gelişimini engellemişlerdir. Pek tabii olarak, baskılı toplumlarda hiç bir değişme olmayacak anlamına gelmez bu.

şunu anlatmak istiyorum ki, prensimatifik tarih anlayışını kabul etmiyorum. Marksist tarih anlayışı sizi öyle bir noktaya getirirki, o getirdiği noktadan sonra hiç bir başka şey doğru olamaz. Fakat aynı zamanda şunu kabul etmek gerekirk, Marksist tarih görüşünün, genel tarih metoduna katkısı inkâr edilemez. Biliyorsunuz iktisat tarihi varlığını Marksist tarih metoduna borçludur.

Bana gelince: Ben kendimi elit'in tarihçisi olarak kabul etmiyorum. Tarihe genel olarak çok cepheli bakmak gerekir. Yani, bir toplumda sınıflar, müesseseler, bir bölgedeki işçi ve onun sosyal hayatı nasıldı, sosyal yapının durumu neydi gibi soruları bırakınız elit bir tarihçi için, herkes için geçerlidir. Yine bunun yanında, ticari durum, eğitim meselesi, moral değerleri hepsi önemli konulardır.

Eğer belirlediğimiz Marksist tarih anlayışı aşılmışsa, şu anda biz

Şu anda Sovyetler Birliği'nin parçalanmasını beklemiyorum. Benim anladığıma göre, Gorbaçov ve Politbüro, sınırların değişmeyeceği konusunda tavırlarını ortaya koydular.

neredeyiz? Biz de bugüne kadar araştırma konusu yapılan olaylar zinciri tek tek notaların yer aldığı klavyeli bir tarih anlayışından öteye gittiği pek söylenemez de?

Artık pek çok tarihçi gördüğü, Marksizm kapalı bir yoldur. Fakat biz Türk tarihçileri olarak, tarihin yeni teorilerine, hâlâ gelebilmiş değiliz belirttiğin gibi. Çok yeni bakış tarzları var ve bunlar parçalanmış durumda.

Fakat bir Annales okulu, geleksel kiplerden daha global veya "tam" bir kavrayışa yönelik "Sentetik" bir disiplinlerarası tarihi temsil ediyor. Ama "disiplinlerarası" tarihi oluşturmanın pek çok yolu vardır ve bunların hepsinin tamamlayıcı olduğu söylenemez sanırım.

Şimdi ABD için konuşmam gerekirse, en önemli tesir eskiden olduğu gibi Fransız menşeli "Annales" ekolüdür. Bilhassa son zamanlarda popüler olan "disiplinlerarası" metod önemini koruyor. Diğer taraftan, baş tarafta konuştuğumuz gibi tek bir tarih anlayışına bağımlı kalmak hep bir yerlerde eksikler bırakıyor. Bu doğru. O nedenle çalışmalarımızda çok cepheli bakmak gerekir diyordum. Yine Amerika için söyleyeceğim, Avrupa'da hangi ekol çıkıyorsa, bu tercüme yoluyla araştırmaların metodunu belirliyor. Bunların yanında parça parça tarihi ele alan (Ticaret, sosyal yapı) gibi tarih ekolleri eskiden olduğu gibi devam ediyor.

Modern zamanların bir tarihçisi olarak tarih araştırmaları Türkleri geleceğin dünyası hakkında hangi alanlarda yardımcı olur?

Ne gibi mesela?

Sizin sunduğunuz tebliğ "Altınordu" üzerindedir.

"Altınordu" geçmişe ait bir olguydu. oysa siz tebliği 1988'de sundunuz ve siz bu zaman dilimi içinde yaşıyorsunuz.

Bugüne kadar böyle bir şey düşünmedim. Ben ancak şimdiki zamanla ilgili konuşmaya hazırım.

Fakat sana şunu söyleyeyim Erol söyleyeceklerim moralini bozabilir. Şu anda bir çok sahada değişme ihtimali görünüyor. Fakat kesin bir yarıda bulunmak benim için zor.

O çağda, gerek Altınordu, gerekse diğer Türk devletlerinde, kendilerine göre kabilelerarası bir sosyal anlayış ve dayanışma vardı. Sultan Galiyev, bu moral değerlerini çağdaş bir sorgulamaya tabi tutmuştur.

Yeniden "tarih"e döneceğim. Anlatımcı (Rankeci) veya "Gelişimci" tarih yazımı, Stoianovich'in ikinci paradigmatik kategorisini oluşturuyor. Bunun belirleyici özelliği, belgeye dayalı kaynakların eleştirel incelenmesine bağlı belirli tarihsel sekansların oluşturulmasıdır. Üçüncü, yani yapısal, işlevsel paradigma, "hikaye anlat-

maktan kaçınıp, problem çözmeyi ve sistematik açıklamayı yeğliyor. Burada ahlaki normların yada evrimsel sekansların tercih edilmesi sözkonusu değil. Bunun yerine, ikinci paradigmanın mesleki standartlarıyla ilkinde görülen tarihi açıklama anlayışı bir araya gelip, yüzyılımızın sonlarına uygun, nitelikli yeni bir tarih oluşturuyor. Bu gelişmelerin ışığı altında Türk düşünce tarihinde bir tarih felsefi sözkonusu edilebilir mi?

Tarih çalışmalarında, her şeyden önemli materyal "Dil"dir. "Dil" ile, "Tarih" doğrudan ilişkilidir. Ama sadece "Dil" mi?

Baştan söyleyeyim ne yazık ki bir Türk tarih felsefesinden bahsedemeyiz. Çünkü Türk Dünyasını meydana getiren, Türk dillerini konuşan halklar, bir tek Türk Dünyasının olduğunu kabul etmiyorlar. Bu baştan kabul edilmeyince, ortak bir felsefe de doğmuyor. Türk Dünyası öylesine parçalanmış ki, mesele Çin'deki Türk tarihçilerin tarihe bakışlarıyla, SSCB'deki, Türkiye'deki tarihçilerin tarihe bakış biçimleri değişik. Yani homojen bir şey yok ortada.

Siz bir tarafta en genel anlayışlardan, en uzmanlaşmış ayrıntılı tarih metodlarından bahsediyorsunuz fakat, baktığınızda tam olarak daha eserlerin tesbit edilmediğini, araştırma yapan kimselerin daha dil bilmediklerini, metod diye bir şey tanımadıklarını göreceksiniz. Mesela, bizde İbni Haldun büyük olarak kabul ediyor. Ben de kabul ediyorum. Fakat onun büyüklüğü batı kaynakları tarafından kabul edilip, tanındıktan sonra oldu. Biz de ise Türk tarihinden kimsenin haberi yok. Mesela Ebulgazi Bahadır Han'ın "Secere-i Türki"si 19. YY'da Fransızca Rusça-

Bir Türk tarih felsefesinden bahsedemeyiz. Çünkü, Türk dünyasını meydana getiren, Türk dillerini konuşan halklar, bir tek Türk Dünyası'nın varlığını kabul etmiyorlar.

ya tercümesinden sonra tanınmış belgeye dayalı kaynakların incelenmesine, analitik yöntem, sekanslara göre çalışılması gerektiğinde elinizde kaynak olması gerekir. Bizde herşeyden önce bu yok. Yani daha kendi kaynaklarımızdan habermiz yok. Orta Asya için olsun, Altınordu için olsun, Orta Çağ sonrası Türk Devletleri için olsun çok önemli eserler var. Biz belki de şu anda onların çok küçük bir kısmını tanıyabiliyoruz. Tanıdıklarımızı da bize Batı veriyor. İstedikini, ancak istediği kadar veriyor. Batı, Bahadır Han'ın kim olduğunu bize söylemiştir ama çok daha önemli kaynakları söyleyeceğini bilemeyiz. Kutad Gubilik, Mukaddime'den çok daha eski bir kaynaktır meselâ.

Altınordu üzerine çalışıyorsunuz aklıma geldi. Türkiye'de yakın zaman tarih araştırmaları 1917 Ekim devriminin önde gelen liderlerinden Sultan Galiyev'in asıl hedefinin "Turan Federal Cumhuriyeti" projesiyle, eski Altınordu devletini çağa uygun (sosyalist karakterde) biçimiyle yeniden diriltmek iddiaları arasında. Bu konuda siz ne dersiniz?

Erol, soruların içinde bana en ilginç geleni bu soru. Ama Sultan Galiyev hakkında çok fazla bilemiyorum. Fakat benim kendi araştırmalarıma göre demek istediğim şu ki tarihte bilinen Türk halklarının kendi devlet yapıları içinde, tutarlı ve geçerli kendilerine has bir demokrasileri olmuştur.

Yalnız hoca, 1923'lerden sonra tarihin geleneksel anlatım biçimlerinden kopmuş olması, kısa dönemin bütünüyle unutulduğu anlamına gelmez sanırım. Bilindiği gi-

bi bu kopuş yeni Sovyet devletinin ekonomik ve toplumsal tarihinin yararına olmakla beraber, diğer halkların tarihine zarar verdi. Önce bir kriz, sonrada kuşkusuz bir taraf tutma yarattı. En son olarakta, hâlâ varlığını sürdürmekte olan Kantitatif Sovyet tarihi oldu.

Sultan Galiyev'in, Altınordu Devletinden farklı nitelikteki "Turan Federal Cumhuriyeti" arasındaki ilinti "Türk Birliği" fikrinde odaklaşmış olabilir.

Elbette baştan ilk yapılanma doğma bir temel olunca bunun sonuçlarının böyle olması su götürmezdi. Yalnız bütün bunlar karşısında Türk toplumunun tarihi kendi özgünlüğünü kaybetmedi. Bu noktada yeniden Altınordu'ya dönmem gerekecek. Altınordu devlet teşkilatı batılı anlamda değil ama monarşitti. Totaliter Çar İmparatorluğu'nu da bundan ayrı düşünemeyiz. Anlayabildiğimce Sultan Galiyev'in, Altınordu Devleti'nden farklı nitelikteki Turan Federal Cumhuriyeti arasındaki ilinti "Türk Birliği" fikrinde odaklaşmış olabilir ve Altın Ordu'ya moral değerleriyle bağlıdır. Çünkü o zamanlar en geniş halklar mozayığı görüntüsüne

rağmen dini otorite ve mülkiyet şuru belirleyici rol oynuyordu. Bunun ötesinde, dini kurumlarla, devlet yapısının içiçeliği karşısında batı Monarşistleri gibi Kilise işbirliği sonucu sömürüye gitmemişlerdir. Aksine kamu gücünün temel prensiplerinden hareketle sosyal bir denge meydana

Altınordu zamanında küçük ayrıntılara rağmen, Toplumun çok eski zamandan beri kemikleşmiş geleneksel himaye ilişkileri devlet teşkilatının yapısını belirler.

getirebilmişlerdir. Altınordu zamanında küçük ayrıntılara rağmen, asker, bürokrat kesiminin desteği ile kendilerini Tanrı yasalarının yeryüzünde uygulayıcısı saydılar. Klâsik tarihçiler kabul etmeseler de toplumun çok eski zamandan beri kemikleşmiş geleneksel himâye ilişkileri devlet teşkilatının yapısını belirler.

O çağda gerek Altınordu olsun, gerekse başka Türk devletlerinde olsun, bir bakımdan kendilerine göre kabileler arası bir sosyal anlayış ve uygulama, dayanışma vardı. Sultan Galiyev bu moral değerlerini çağdaş bir sorgulamaya tabi tutmuştur.

Epeyce konuştuk. Burada bitirmek istiyorum. Bundan sonraki projelerinizden bahsetseniz.

Memnuniyetle. İlk 19. yy.'da Tatar tarihçiliği üzerine bir çalışmayı, İdil Boyu'nun tarihi takip edecek. Bunun ardından 19. yy'da "Türk Halklarında Nasyonalizmin Doğuşu". Bu çok önemli bence. Çünkü, Avrupa'daki Nasyonalizmin doğuşundan farklı değil bizde de doğuşu. Bunların yanında Türk Halkları'nın tarihleriyle, Türk dilleri üzerinde de tasarımlarım var.

Taşkent'li Tevekkül Bâbü

(1882 — 1976)

Türkler'in çeşitli sebeplerle doğudan batıya doğru bugüne değin süregelen göçleri çoklukta büyük, arasıra küçük dalgalı hâlinde olmuştur.

Kökleri Göktürk Devleti'nin yıkılışına kadar inen (745) ve gittikçe büyük bir artış gösteren bu göç hareketlerinin başlıca âmili, Türkler'in büyük kitleler hâlinde İslâmiyet'i kabûl etmeleridir. Bu göçlerin sebepleri arasında, nüfus yoğunluğu, Çin-Moğul istilâları, hayvan çokluğu, otlak darlığı gibi hususlar da sayılır.⁽¹⁾ Türkler, İslâm'ı kabûl ettikten sonra, İlä-yı Kelimetullah uğruna, Devlet-i Ebed-müddet ve nizâm-ı âlem için ardı arkası kesilmeyen akınlarla Anadolu'yu yurt edindiler. Az da olsa günümüzde devâm eden bu göçler daha çok Doğu ve Batı Türkistan ile Rumeli'den olmaktadır.

Bu tebliğe tanıtılmaya çalışılacak olan Taşkentli Atâullahoğlu Abdullâhoğlu Tevekkül Bâbü, yurdundaki bazı siyasi faaliyetleri yüzünden hayatı tehlikeye girince 1926 yılında Afganistan'a göçmüş, 1928'de oradan Türkiye'ye gelmiş göçmenlerdendir.

Şimdi ben sizlere onun Türkiye'deki bilinmeyen ilmi çalışmalarından söz etmeden önce, vefâtı münasebetleriyle İbrâhim Yarkın tarafından Türk Kültürü dergisinde yayımlanan kısa hayat hikâyesini okuyacağım⁽²⁾:

"1882 yılı 25 Mayıs'ında Taşkent'in Kökçe kısmındaki Sağvan mahallesinde dünyaya gelir. Babasının adı Abdullâh olduğundan gençliğinde Taşkent'te Abdullâhzâde Tevekkül adıyla tanınır. Tevekkül, ilk tahsilini Taşkent'te kendi mahallesindeki eski usûl okulda yaptıktan sonra 5 yıl Buhara ve Hokand medreselerinde okur. Taşkent'e dönünce Kökçe'deki bir mahalle mescidinde imamlık eder.

1917 ihtilâlden sonra bütün Türkistan'daki mekteplerde yeni usûlle öğretim yapan kurslar açılır. Tevekkül Bâbü, bu kursları başa-

Taşkentli Alâullahoğlu Tevekkül Bâbü, yurdundaki bazı siyasi faaliyetleri yüzünden hayatı tehlikeye girince 1862 yılında Afganistan'a göçmüş 1928'de oradan Türkiye'ye gelmiş göçmenlerdendir.

rı ile bitirerek öğretmen olur. Taşkent'in Kökçe kısmındaki Yesevi İlkokulu'nda öğretmenliğe başlar. Zamanla aynı okulun müdürlüğüne yükselir. Bu arada Sağvan'ın bir mahalle mescidindeki imamlığına da devâm eder. Öğretmenliği yanında dernek faaliyetleri ve milliyetçilerin meseleleri gibi bazı siyasi çalışmaları yüzünden 1926 yılında Afganistan'a göç etmek zorunda kalır.⁽¹⁾ Bu ülkenin başkenti olan Kabil'de bulunduğu müddet zarfında Dârülulm adlı bir öğretim kurumunda biraz okuduktan sonra Fırat şehrindeki bir okula öğretmen olarak tayin edilir. Fakat Afganistan'da daha fazla kalmak istemeyerek 1928 yılında Türkiye'ye gelir. İstanbul'da Türkistan'lı göçmenler tarafından yayımlanan Yeni Türkistan⁽²⁾ dergisinin idâri işlerinde çalışırken bu dergide bazı yazıları çıkar. Göç yıllarındaki güç zamanlarda, Türkistanlılar'ın çalışmaları-

rına da katılır. 1929-1930 yıllarında Türkistan'lı mülteciler arasında çalışmak üzere İran'a gönderilir; İran'dan döndükten sonra İstanbul Kandilli Rasathânesi'nde memûr olarak çalışmaya başlar.

Tevekkül Bâbü'nün iki çocuğu olur. Son yıllarında İstanbul'da sağlığı elverdikçe Türkistan göçmenleri arasındaki dernek işlerine katılır. Bu arada bir müddet Ürdün, Suriye, İran ve Pakistan'a kadar seyahat ederek, oralarındaki Türkistanlı göçmenlerin durumlarıyla ilgilenip bunlar hakkında hatıralarını yazar.⁽³⁾

Görüldüğü gibi Tevekkül Bâbü'nün siyasi faaliyetleri daha çok yurtiçi ve yurtdışındaki Türkistan göçmenlerinin meseleriyle ilgilenmek olmuştur. Yeni Türkistan dergisindeki yazıları biri iki şiirin neşri olmak üzere üç yazıdan ibârettir. Takmaadla yazıp yazmadığını bilmiyorum. Şimdi onun ilmi çalışmalarına geçebiliriz:

Tevekkül'ün telif ve istinsâh şeklinde görülen ilmi çalışmaları, Kandilli Rasathânesi'ndeki memûrluğu esnasında olmuştur. Tevekkül Bâbü, Rasathâne Müdürü Mehmed Fatin Gökmen'in isteğiyle bu çalışmalarını Nuruosmaniye, Süleymaniye, Topkapı Sarayı Müzesi ve Üniversite kütüphanelerinde yapmıştır. Toplam sayısı 16 olan bu çalışmaların 6'sı telif, 10'u da istinsâhtır. İki dışında hepsi de astronomi ile ilgilidir.

A. TELİF ÇALIŞMALARI:

1. Keşfu'z-Zunûn'dan Çıkarılarak Tercüme Edilmiş Eserlerin Listesi

Kandilli Rasathânesi Ktp., nr. 570/1'de kayıtlıdır. Bir dosya içinde bulunan çalışma 313x250 (293x180) mm. eb'âdında olup 151 sayfadır. Cetvel hâlinindedir. İçinde zikri geçen her eserin başı ile sonu verilmiştir. Rasathâne Kütüphânesi'nde bulunan astronomi kitapları ilgili olarak Keşfu'z-Zunûn'da verilen bilgiler Türkçe'ye çevirilerek aktarılmıştır. 1930 yılında tertip edilmiştir.

Bu liste şeklindeki çalışmanın bir de 16 yapraklık nüshası vardır. Bu listede tavsifler muhtasar olup şu maddeler yer almaktadır: **Kayıt numarası, kitabın adı, hakkında izâhât, müellifi, dili, varak, telif târihi, istinsâh târihi, hâli.**

Tevekkül Bâbü, bu listenin sonundaki bir yapraklık listede de kendi kitaplarının kısa tasvirlerini yine cetvel hâlinde vermiştir. Muhtemelen bu kitapları Rasathâne Kütüphanesi'ne bağışlamıştır.

2. Keşfu'z-Zunûn'dan Çıkarılmış Hey'et Kitaplarının Listesi

Kandilli Rasathânesi Ktp., nr. 562'dedir. Rik'a yazıyla 46 yapraklıdır. 247×170 (200×110) mm. eb'âdındadır. Türkçe. Bu cetvel yalnız listeden ibâret değildir. Bazı kitaplar için kısa açıklamalar verilmiştir. Tevekkül Bâbü bu eseri 1.7.1935 târihinde Kandilli Rasathânesi'nde bitirmiştir.

3. Cevvi Hâdis

Kandilli Rasathânesi Ktp., nr. 565'tedir. Telif eserler içinde en değerlisi bu derleme çalışmasıdır.⁽¹⁾ Bu eser, **İkdâm, Ceride-i Havâdis, Tasvir-i Efkâr, Sabâh, Vakit, Saâdet, Osmanlı, İstanbul, Takvim-i Vekâyi, Yeni Yol, Dersaadet, Cumhuriyet ve Yarın** adlarındaki 13 gazetenin taranmasıyla meydana getirilmiştir. Rik'a nevi hatla 280×208 mm. eb'âdındaki çizgisiz bir deftere kurşunkalemle yazılan eser 81 sayfadır. Her sayfadaki satır sayısı değişir. Birinci defter, 1-38. sayfalar arasında olup 12.2.1937'de, ikincisi ise 39-81. sayfalar arasında olup 7.9.1938'de bitirilmiştir. Bilim târihi araştırmaları için faydalı gördüğüm bu eserin değeri hakkında bir fikir vermek için 5 Cumâdelevvel / 26 Nisan 1295 / 1878 târihli **Ceride-i Havâdis**'te çıkan şu satırları örnek olarak vermek yerinde olacaktır:

"Zât-ı Hazret-i hümayunları ilm-i hey'ete âşinâ olmağı arzû buyurmuş olduklarından nâşi çend gün akdem Rasathâne-i Amire müdürü Coumbary Efendi mârifetiyle Yıldız saray-ı hümayunlarına rasad dürbünü vaz olmasına emir buyurmuşlar idi. Hazret-i Tâcdâri Utarid'in kursu Şems'ten evvelki gün mürûrunu re'yelayn müşâhede buyurmuş ve dâvet-i mahsûsa üzerine Maârif-i Umûmiye Nâzi-

rı atûfetlü Münif Efendi hazretleri ile ve Serta-bib-i Şehriyârî Maroyan Efendi ile mûmâileyh Coumbary Efendi işbu rasadda hazır bulunmuşlardır. Zât-ı Hazret-i Tâcdâri müşâr ve mûmâileyhimi tenezzülen taâma alıkoymakla gece pek çok vakit mâbeyn-i hümayûnda kalmışlar ve zât-ı pâdişâhî âsâr-ı sâireyi müşâhede arzûsunda bulduklarından Saray-ı Hümayûn'a sâir zamanda gelmelerini fermân buyurmuşlardır."

4. Kandilli Rasathânesi Kütüphanesi'nde Rasad Aletlerinden Sözedden Yazmaların Fihristi

Kandilli Rasathânesi Kütüphanesi'ndedir. Fihrist cetvel halindedir. Birinci cildine 559, 560 ve 561 numaralı âlât fihristindedir. Birinci cilt, 32 yapraklıdır. Rik'a yazıyla 290×210 (275×200) mm. eb'âdındadır. 1965 yılında tertib edilmiş olabilir. Türkçe. Mütenevvi, riyâziyât, takvim, ahkâm, hey'et ve zic ile ilgili kitapların bir dökümü verilmiştir. İkinci cilt ise, rik'a yazıyla 6 yapraklıdır. 290×210 (280×130) mm. eb'âdındadır. Tevekkül bu çalışmayı hazırlarken şu unsurları dikkate almıştır: **Kayıd, tasnif, dil, müellif, isim, telif-istinsâh yeri, telif-istinsâh târihi, müstensihnin adı, hattın nevi, cildin cinsi, ölçü, satır, yaprak, şekil, mülâhazat.**

5. **Hâtıralar.** Böyle bir eseri olduğunu İbrâhim Yarkın'ın **Türk Kültürü**'de çıkan lazısından öğreniyoruz. Türkistan göçmenlerinin meseleleri hakkında olup oğullarında olmalıdır. Eserin büyüklüğü ve telif târihi hakkında bir bilgi edemedim.

6. **Yazılar.** Yeni Türkistan'da 1927 yılından başlayarak çıkmaya başlamıştır.

Yazıların birincisi Yeni Türkistan'ın 1. sayısında çıkmıştır. (yıl 1927: Sayı 1, s. 19-22) Özbekistan Ahvâli başlığını taşıyan ve Tevekkül Bâbü'nün Kâbil'de iken yazıp İstanbul'a gönderdiği bir mektup olan bu yazı, Özbekistan'daki mekteplerde din dersleri ile ilgili olarak toplanan Taşkent ve Semerkant kurultayları ve bunların sonuçları üzerindedir.

İki sayı çıkan ikinci yazı ise, Türkistan millî mücadelelerinden biri olan **basma cılık hare-**

keti⁽¹⁾ ile ilgili olup Hacı Koşak oğlu Şir Muhammed Beğ'in buyruğu altında başlatılan bu harekette şehit düşen **Fergana Mücâhidleri**'nin bir listesi verilmektedir (Yıl 1928: Sayı 8, s. 13-15; Sayı 9, s. 10-13).

Üçüncüsünde iki şiir neşredilmiştir. Şiirlerin birincisi, Uyğanış'tan iktibâs edilen, bir Özbek kızı ağzından derlenmiş Çolpan'a âit **Min ve, Başkalar** (Yıl 1929: Sayı, 9-10 (22), s. 10-11) adlı şiir ikincisi de Arkadaşlarımıza adını taşır ve Tuynun'unur. (aynı sayı, s. 11-12).

Birinci yazı üzerinde biraz durmak istiyorum: Bu yazı, mekteplerden din derslerinin çıkarılışına âit kânûnun tatbiki için birincisi Taşkent'te ikincisi de Semerkant'ta toplanan iki kurultaydan sözedir. Bu mühim yazının özü şudur:

Ruslar, Türkistan'daki millî istiklâl hareketlerini bastırmak, akla gelmedik şeytânî usûllere başvurarak çıkarmak istedikleri kânûnları Türkistan hükümet yetkililerine kabul ettirmek için mahalli ilgililerin fikirlerine danışmış görünmek ve böylece kânûnun Türkistanlılarca nasıl telakkî edildiği sözde anlamak isterler. Özbeklerden millet sevgisini koruyanları Ruslar'ın üstün haklar veren mekteplerine iltifât etmezler. Çocuklarını yine millî mekteplerinde okuturlar. Böylece Ruslaştırış siyâsetlerinin yemiş vermesine engel olmağa çalışılır. 1926 yılında Taşkent Maârif Müdürü Şayhantahurlu Hatibzâde'nin başkanlığı altında toplanan muallimler kurultayında Moskova millî siyâsetinin içyüzü yapyalangaçlığıyla ortaya çıkar. Toplantıda komünist muallimler, halkı, namaz-hân, eski çürük tecvid taraf-dârı, İslâm muhabbeti ile zehirlenin kimseler olmakla suçlar. Kendilerinin hiç namaz kılmadıklarını, özlerinde İslâm muhabbeti olmadığını, mekteplerde bir-iki saat din dersi okutmakla, namaz ve İslâm muhabbeti arasında bir münâsebet görmediklerini söylerler.

Taşkent'teki toplantıdan sonra Türkistan'da tutuklanmalar başlar. Toplantıya katılanların hepsi zindarlara tıkkılır. Muallimlerin % 80'i mekteplerden kovulur. Maârif Müdürü Mellebayoğlu işsiz kalır. Özbekistan Cumhurbaşkanı Ahundbabaoglu mültecilere biraz yakınlık gösterdiğinden yerli Moskova yanlılarının, "Ortak Eke! Karnın tok, kaygun yok... Tınc bâ-huzur karnını silep, aksakallığını kılıp

yatabirsen bolmaydı mı? Senge kim koyuaptur 'ferâiz-hânıġını!...' şek-
linde alaylarına uğrar.

Bunlar, Türkistan'ın bütün hükü-
met idârelerinin Moskova'nın en
küçük memûrlarının sözünde
uyuncak olduğunu, Cumhurbaşkan-
ının ve Ruslar'ı istemeyen yerli
komünistlerin bir Rus memûru ya-
nında iki pulluk bir değeri olmadı-
ğını gösterir. Hapishânelerin boşal-
tılmasını, tutuklamaların durdu-
rulmasını istemek için Moskova'ya
etek öpmeğe giden vekiller, Taş-
kent'e dönerdönmez tutuklanırlar.
Zulme karşı isyân da günâhtı, etek
öpüş de günâhtı. Bu hadiselerden
dört ay önce Tevekkül Bâbür tutuk-
lananlar arasındadır. Moskova'nın
uşaklığını kabul etmemekten baş-
ka günâhı yoktur. Kendisi muallim-
ler kurultayından sonraki tutukla-
malarda yine hapse atılır.

Taşkent'teki muallimler kurulta-
yından sonra, muallimler kurulta-
yı Semerkant'ta oldu. Moskova'nın
yeni bir oyun hazırlamakta oldu-
nu herkes seziyordu. Konu "milli
terbiye meselesi" idi.

Bu kurultayda eski muallimler
olmadığından meydan bütününü
hâlis komünist terbiyesiyle yetişen
ve "münevver" denilen muallimle-
rindi. Bunlar, millî terbiye, millî tâ-
rih, millî lisân ve edebiyât gibi
dersleri de mekteplerden kovup bü-
tünüyle Rus mekteplerinde okutu-
lan kitapların tercümesine dönül-
mesi gerektiğini önesürerler.

Taşkent'teki korkutuşlar mual-
limlerin gayret alevlerini söndüre-
miyordu. Milletın damarını kurut-
mak isteyen kânûna yine şiddetli
tenkitler gelir. Kurultay âzaları iki-
ye bölünür. Moskova'dan terbiye
alan gençler, Moskova'nın buyruġu-
na boyun eğmek gerektiğini söyler-
ler nisbeten yaşlı olup da Batı Av-
rupa ve Türkiye'den terbiye alanlar
ise, millî terbiyenin gerekliliğini,
çünkü Rus mekteplerinde de Rus
milletine yararlı kitaplar okutuldu-
ġunu söylerler. Moskova yanlıları
kendi topluluklarına "hakiki
ziyâlılar" diyordu. Münevver Kârı,
Seyyid Murâd, Seyyid İstanbul'da
okuyan Muallim İbrâhim Beġ ve
öbürleri de muallimlikten çıkarıl-
dılar. Muallimlikten çıkarılanlar
arasında komünist matbüâtına
makfelet yazan faâl muharrin ve
edib Abdullah Kâdiri de vardı. Şim-
di Türkistan millî mektepleri Rus-
lar'ın katı gözetimi altındadır.
Mektep çocuklarının âileleriyle
olan bağları koparılmaya çalışıl-

maktadır. Bolşevik'in Türkistan'a
getirdiġi milli inkişâf bu şekilde-
dir.

B. İSTİNSAH ÇALIŞMALARI:

İkisi büyük kitap, altısı küçük ri-
sâle ve ikisi de iki ayrı kitabın bi-
rer bahsi olmak üzere 10 çalışma-
dır.

1. Ebû'r-Reyhân Muhammed b.
Ahmet'el-Birûni'nin Tahdidu
Nihâyâti'l-Emâkin li-Tashihi
Mesâfâti'l-Mesâkin'i

Kandilli Rasathânesi
Ktp.,nr.155'te. Rik'a yazıyla 322
sayfadır. 217×157(175×115) mm.
eb'adında olup her sayfada 12 satır
bulunmaktadır. Tevekkül bu eserin
istinsâhını 1935 yılı Eylül ayında
İstanbul'da bitirmiştir.

2. Takiyüddin Muhammed b.
Mâruf er-Râsid'in (ö.1585) Sidre-
tü Müntehâ'l-Efkâr'ı

Kandilli Rasathânesi
Ktp.,nr.173'tedir. Tâlik yazıyla 196
yapraktır. 193×113(178×171) mm.
eb'adındadır. Her sayfada 20 satır
bulunmaktadır. Şekiller ayrıca son-
ra olup 121 tânedir. 11 cüz olarak
istinsâh edilmiştir. Tevekkül bu
eserin istinsâhını 1939 yılı Hazi-
ran'ında İstanbul'da bitirmiştir.
Nuruosmaniye Kütüphanesi'ndeki
nüshadan istinsah edilmiştir.

3,4. Ayasofya Ktp.,nr.3689'da
yeralan İbnü Sinâ'nın el-Kânün
fi't-Tıbb'ından göz hastalıkları ile
ilgili bir bölüm (333.s.) ile Fâtiḥ
Ktp.,nr.2894'te yeralan Ebû'l-Ha-
san el-Eş'ari'nin Kitâbu'l-İbâresi'nden
hava ile ilgili bir bölüm. Göz ile
ilgili bölüm 4 sayfa, hava ile ilgili
bölüm 1,5 sayfadır. 305 × 202
(270 × 195) mm. eb'adındadır. Kan-
dilli Rasathânesi Ktp.,nr.564'tedir.

5. İbnü Sinâ'nın Risâle fi
Târifi'r-Re'yi'l-Hâsil li'l-Akdem
fi Cevâhiri'l-Ecsâmi's-Semavi-
ye'si

Kandilli Rasathânesi Ktp., nr.
566'dadır. Rik'a yazıyla 19 sayfadır.
280 × 198 (250 × 140) mm. eb'â-
dında olup Arapça'dır. Satır sayısı
16-19 arasında değişmektedir. Bu
eser Nuruosmaniye Ktp., nr.
4894'te yeralan İbnü Sinâ Risâle-
leri mecmûasının 329-332. sayfala-
rından istinsah edilmiştir. Çizgisiz
bir kâġıda kurşunkalemle yazılmış-
tır.

6. İbnü Sinâ'nın Risâletü'z-
Zâviye'si

Kandilli Rasathânesi Ktp., nr.
567/2'dedir. Rik'a yazıyla 31-3. Yap-
raklarındadır. 280 × 200 (250 ×

135) mm. eb'adında olup satır sayısı
değişiktir. Arapça. Bu nüsha Nuru-
osmaniye Ktp.,nr.4894'te bulunan
İbnü Sinâ Risâleleri mecmûası-
nın 454-458. sayfalarından istinsâh
edilmiştir. 1937 yılında istinsah
edilmiş olabilir.

7. İbnü Sinâ'nın Risâle fi İbtâ-
li Ahkâmi'n-Nücûm'u

Kandilli Rasathânesi
Ktp.,nr.567/1'de kayıtlı İbnü Sinâ
Risâleleri mecmûasının 502-506.
sayfalarından istinsah edilmiştir.
1937 yılında istinsah edilmiş olabi-
bilir.

8. İbnü Sinâ'nın Risâle fi'n-
Nirencât'ı

Kandilli Rasathânesi
Ktp.,nr.568/1'dedir. Rik'a yazıyla 2-
10. yapraklarındadır. 280 × 200
(240×142) mm. eb'adındadır. Her
sayfada 14 satır bulunmaktadır.
Arapça. Bu nüsha, Nuruosmaniye
Ktp.,nr.4892'te bulunan İbnü Sinâ
Risâleleri mecmûasından istinsah
edilmiştir.

9. İbnü Sinâ'nın er-Risâletü'l-
Mârûfe bi'n-Nefsi'l-Feleki'si

Kandilli Rasathânesi
Ktp.,nr.568/2'dedir. Rik'a yazıyla
11-19. sayfalardadır. 280 × 200
(240×142) mm. eb'adındadır. Arap-
ça. Nüsha, Nuruosmaniye Kt., nr.
4894'te yeralan İbnü Sinâ Risâle-
leri mecmûasının 543-545. sayfala-
rından istinsah edilmiştir. İstinsâ-
hı 1937 yılında olabilir.

10. İbnü Sinâ'nın Risâle fi't-
Tabiiyât'ı

Kandilli Rasathânesi
Ktp.,nr.569'dadır. Rik'a yazıyla 35
sayfadır. 280 × 198 (250×150) mm.
eb'adındadır. Satır sayısı her sayfa-
da 18-19 arasında değişir. Arapça.
Nüsha, 1937 yılında İbnü Sinâ'nın
Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi-
si'nde yeralan Risâleler Mecmûası-
ndan istinsah edilmiştir. Bu risâle-
den önce yine Tevekkül Bâbür ta-
rafından Bâyezid Câmîi içindeki
kütüphanede 2777. sayıda kayıtlı
Ebû'r-Reyhân el-Birûni'nin el-
Kânünü'l-Mes'ûdi'sinden iki say-
fa istinsâh edilmiştir (cetvel).

94 yıl gibi uzun bir yaş yaşayan
Tevekkül Bâbür hayatının 44 yılı-
nı Türkiye dışında, 50 yılını da
Türkiye'de geçirmiştir. Görüldüğü
gibi Tevekkül Bâbür Türkiye'de bu-
lunduğu zaman içinde pek mühim
çalışmalarda bulunmuştur. Bu ça-
lışmalarının unutulup gitmemesi,
değerlendirilmesi için bu bildiri-
yle kendisini sizlere tanıtmaya çalış-
tım. Başarabildimse sevineceğim.

İdealizm Abidesi

Sadri Maksûdî Arsal

Prof.Dr. Türükoğlu Gökalp

Mustafa Kemâl'e danışmanlık yapan Sadri Maksûdî Arsal, yapılan İnkılâpların çoğunda emeği bulunduğu gibi, Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti ve Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kurulmasında telkinlerinin ve ısrarlarının rolü büyüktür.

Altmış altı yaş gibi oldukça ileri bir yaştayım. Çocuk yaşından beri okumaya çok meraklı olduğum için, hayatımda okumaktan, düşünmekten, yazmaktan başka hiçbir şeyin peşinde koşmadığım için, sayısı oldukça çok kişi tanıdım. Bunların içinde Türk olsun, yabancı olsun sayısı onları bulan örnek kişiler tesbit ettim. Bu örnek kişiler içinde bir yönden, birkaç yönden değil de bizim özlemimizi duyduğumuz hemen hemen bütün yönlerden örnek tek bir kişi; o da Türk, bir Sadri Maksûdî Arsal tesbit edebildim.

Onun için, bu yazımda, O'nu, hem doğumunun 109. ölümünün 32. yılında bir daha anmak, yerinin Türk Uçmağı olmasını Ulu Tanrı'dan içten dilemek, hem de Türk çocuklarına, özellikle Türkçü Türk çocuklarına örnek göstererek onların içlerinden birçok

★★

**Sadri Maksûdî,
yalnız Kazan
Türkleri'ni
teşkilâtlandırmaya
çalışmakla kalmaz,
Milletvekili
seçilerek
girdiği "DUMA" da
yalnız seçim
bölgesinin değil,
bütün Türklüğü,
gerektiğinde
savunmak yiğitliğini
göstermiştir.**

★★

Arsal'lar çıkmasına yardımcı olmak üzere bu yazıyı yazmış bulunuyorum. (Dilimizdeki "üzüm üzümüne baka baka kararır" atasözümüzü hatırlayalım)

Sadri Maksûdî Arsal'ın örnek yönlerini bilebildiğimiz kadarıyla birer birer belirtmeye çalışalım:

1- O bir Kazan'lı köylü çocuğu idi. Kazan; bilindiği üzere, İtil İrmığı boylarında bir zamanlar Kazan Hanlığı'na merkezlik yapmış, gün görmüş, sonradan uşak Rus'un efendilik zilletini tatmış kentlerden biridir. Bu bakımdan, O da; anası, babası, yakınları, Anadolu dışındaki bütün soydaşları gibi "mahkûm" olarak doğmuştur. Ama, bu "mahkûm"luğu, "alinyazısı" diyerek benimsemiş yoluna sapmamış, soyunun eski parlak günlerine lâyık olabilmek için çalışmış, bu uğurda düş-

manının dil pusatını da kuşanmış, Paris'lere kadar giderek dünyaca geçerli dil, bilgi dallarında kendini yetiştirmiştir.

İşte ilk örnek tutumu: 26 yaşında milletinin önüne düşüp yol gösterebilecek bir BÖRÜ olmuştur.

2- Bu Kökbörü avcılarının tam ortasına tek başına dalmak, orada tam sekiz yıl uluyabilmek alplığını, yiğitliğini göstermiştir.

Milletvekili seçilerek girdiği Rus Millet Meclisi (Duma)'nda yalnız seçim bölgesinin haklarını değil, bütün Türklüğü, gerektiğinde savunmak yiğitliğini, gözüpeliğini göstermiştir.

İşte, ikinci bir örnek davranış.

3- Çarlığın yıkılması üzerine doğan iktidar boşluğundan yararlanan mahkûm milletlerden Türkler, yer yer kendilerini toplamaya çalışırlar. Bu arada Kazanlılar da Sadri Maksûdî'yi "reis" seçerler. (M.Kemâlde aynı târihlerde aynı yaşlarda Anadolu'da reistir). Sadri Maksûdî yalnız Kazan Türkleri'ni teşkilatlandırmaya çalışmakla kalmaz, Ufa'da Rus mahkûmu bütün Türkler'i de bir bayrak altında toplamaya çalışır.

İşte, üçüncü bir örnek hareket.

4- Bir süre sonra Kızıllar iktidar boşluğunu doldurunca verdikleri sözü geri alıp bir bir Türk teşkilatlarını dağıtırlar, Sadri Maksûdî'yi "halk düşmanı" ilân edip kellesini getirene yüklü para vereceklerini yayarlar. Bu durumda, genç "reis" için köylü kılığına girip Finlandiya'ya geçmek kalır. O da öyle yapar. Ama yine görev başındadır. Paris'e koşar, Sulh Konferansı'na başvurur.

İşte dördüncü bir örnek davranış.

5- O'nun siyâset yoluyla örnek olma çağı artık kapanmıştır. O'nun yerine başka biri olsaydı bu "kapanış" geleceğini de kapar, Sadri Maksûdî adı bir zamanların hüznü, üzüntülü bir "hâtıra"sı olurdu. Ama O, umulmadık, kendisinden beklenmedik bir alanda, bilim alanında üstün bir varlık da

gösterdi. Paris'ten Finlandiya'ya dönüp, orada Kazan'dan gelmiş ailesiyle kısa bir süre kaldıktan sonra Almanya'ya gitti. Berlin Devlet Kitaplığı'nda üç-dört yıl geceli-gündüzlü çalışarak bir eser hazırlarcasına soyumuzun târihini inceledi. Bir uzman târihçinin yapabileceği kadar derinlemesine bir inceleme, araştırmada bulundu. Bu yoğun ilmî faaliyet O'na

"Hukuk Felsefesi" derslerini otuz yıl okuttuğu Ankara, İstanbul Hukuk Fakülteleri'nde binlerce gençte Türklük gururunu uyandırıp onlara "Türkçülük Ülküsü"nü aşıladı.

Sorbonne'da "Türk Kavimleri Târihi" Profesörlüğü'nü kazandı. Düşünülün ki, o yıllar Türk düşmanlığının, Sakarya Kırıları'na, Ankara Kapıları'na gelip dayanmış Yunanlılar'a karşı tek mil Batı'nın duyduğu hayranlığın doruk noktasına ulaştığı yıllardır. Böyle bir "husûmet" havası, "husûmet dünyası"nda bir Türk'ün, hem de Sadri Maksûdî Arsal gibi bir Türk'ün Fransa'nın en ciddî, en ilmî bir bilim yuvasında profesör olabilmesi aklın, hafsalanın kolay kolay alama-yacağı bir olgudur. Yaşlı, gün görmüş târihin sık sık yazamadığı bir olgu.

İşte beşinci bir örnek tutum.

6- Türk Kavimleri Târihi Profesörü Sadri Maksûdî'den başka birisi olsaydı, Paris'in göbeğinde yan gelip keyfine bakar, bitkin, yanıp-yıkılmış Anadolu'ya gitmek, kuru, çorak Ankara'da oturup ömür sürmek aklından bile geçmezdi. Kendisine yapılacak bu

türlü bir teklifi de duymazlıktan gelir, kulak asmazdı bile. Oysa dünün "reis"inin gözü, Paris'in göz kamaştırıcı hayatında bile Ankara'dadır. Ora'ya koşar, Ora'da, Rusya Türklüğü'nün dünkü "reis"ini, Anadolu "reis"i candan karşılar, O'na yanında hizmet teklif eder, O da sevinçle kabûl eder.

İşte altıncı bir örnek davranış.

7- Prof.Sadri Maksûdî bir yandan Ankara Hukuk Mektebi (sonradan Hukuk Fakültesi)nin Türk Hukuku Tarihi Öğretim Üyesi, bir yandan da Çankaya'nın en saygılı danışmanıdır. Pek çok örneği görüldüğü üzere, Prof.Sadri Maksûdî'den başka biri olsaydı, -hele hele bu görevlere ek bir de milletvekilliği olursa- artık rahatına bakardı. Oysa hayatının her safhasında olduğu gibi, O, şimdi'de kendini cephede, sınır boylarında bilmekte idi. Belki hayatının en önemli vazifesi şimdi başlamakta idi. Öğretim üyeliğinde, danışmanlıkta yeni yeni zaferler, yeni yeni alplikler kazanacaktır. Gerçekten;

a- "Türk Hukuku Tarihi", "Hukuk Felsefesi" derslerini otuz yıl okuttuğu Ankara, İstanbul Hukuk Fakülteleri'nde binlerce gençte Türklük gururunu uyandırıp onlara "Türkçülük Ülküsü"nü aşıladı. O'nun, bugün çoğu yetmişine gelmiş, büyük kısmı profesör, milletvekili, Yargıtay üyesi olmuş olan öğrencileri birçok kereler kızına demişlerdir ki:

"Babanız bize sâdece ilim vermez, idealistlik, mâneviyât, rûh aşıladı".

b- Yalnız 1930'dan sonra M.Kemâl'in sofrasına 72 kere çağrılmış olduğu tesbit edilmiştir. 1924-1930 arasında ise bu rakamın çok daha üstünde sofrada yer almış olduğu şüphesizdir. O burada târih, dil konularında, hukuk alanında M.Kemâl'e kelimenin tam anlamında danışmanlık yapmış olup yapılan inkılâpların çoğunda emeği, payı bulunmuştur. Bunlardan, sonradan Türk Târih Kurumu'na çevrilen "Türk Târi-

hini Tetkik Cemiyeti'nin Prof.Sadri Maksûdi'nin ısrarlı telkinleriyle kurulmuş olduğunu burada önemle belirtelim. Kurulmasında yine payı bulunan kardeş "Türk Dilini Tetkik Cemiyeti" için de hazırlamış olduğu "Türk Dili İçin" adlı eserde ileri sürdüğü fikirler Çankaya Sofrası'nın önemli telkin yemeklerinden olmuştur.

c- O'nun Türklük yolunda bir büyük hizmeti de üniversitede "Türk Hukuku Tarihi Kürsüsü"-nü kurmuş olmasıdır. Bu kürsüyü ilk olarak kurmakla, yıllarca bunun dersini vermekle kalmamış, "Türk Târihi ve Hukuk" adlı eseri ile de bu yolu ölümsüzleştirmiştir. Bu eser aynı zamanda "Orta Asya Türk Târihi"dir. Bir Orta Asya Türk Târihçisi olarak söylemek, belirtmek bir vicdan borcumdur: Şimdiye kadar bu eseri aşan ikinci bir eser yazılmamıştır.

ç- O yalnız üniversitede sahasının otoritesi bir profesör, M.Kemâl'in en seçkin bir danışmanı değil, "Türk Ocakları Hars Heyeti"nin de mümtaz üyelerinden biri idi, kapatılmasında hüngür hüngür ağlayacak kadar yürekten bağlı bir büyük "Ocaklı" idi.

İşte yedinci bir örnek hayat.

8- Kişioğlu vardır; dıştan bakıldığında bilgisiyle, tutumu ile "mükemmel", "örnek" görünür. Ama yakından bakıldığında beş para etmez. Çünkü fikrî, ahlâkî sağlamlığı yoktur, esen yeşe göre, çıkarına göre yön değiştirir. Prof. Arsal'ı bu yönden de incelediğimizde O'nun kırılmaz, yontulmaz, aşınmaz bir kaya parçası olduğunu görürüz. Değil günlük yaşayışında, M.Kemâl'in karşısında bile, M.Kemâl'e karşı bile inandığı fikir, bağlandığı kanaatlerinde sonuna kadar dayanmıştır. Milletvekilliğinden olsa bile, üniversitedeki kürsüsü tehlikeye girmiş bulunsa bile. İşte bunun örnekleri: M.Kemâl'e rağmen Güneş-Dil Teorisi'ni, Hititler'in Türk olduğu görüşünü, "Denizbank" deyiminin Türkçe'

ye uygun olduğunu, hiç bir zaman kabûl etmemiş, bunların tersini bir ilim adamı eğilmezliği, bükülmezliği ile sonuna kadar savunmaktan geri durmamıştır.

İşte sekizinci bir örnek tutumu, davranışı.

9- Ele alacağımız son bir husus kaldı: "Âile hayatı".

Acaba Ord. Prof.Arsal'ın âile hayatı nasıldı? "Ünlüler" in, ister iş hayatında olsun, ister bilim hayatlarında olsun âile hayatları diye bir şey yoktur dersek konuyu abartmış olmayız. Çünkü; iş hayatında iş adamı kendini işine kaptırmıştır. Bilim hayatında, bilim adamı ilminin derinliklerinde kaybolup gitmiştir. Bu sebeple bunların âileleriyle, çocuklarıyla uğraşacak vakitleri yoktur. Onların bu boşluklarını eşleri doldurursa mesele kalmaz. Ama çok

★ ★

**Güneş-Dil Teorisi'ni,
Hititler'in Türk
olduğu görüşünü,
"De nizbank"
deyiminin Türkçe'ye
uygun olduğunu hiç
bir zaman kabul
etmemiştir.**

★ ★

zaman, eşlerinde de iş yoktur. Bu sebeple "ünlüler" de âile şeklen, hukuken vardır, ama fiilen gerçekte yoktur. Bütün âile fertleri kendi hayatlarını yaşarlar. Bu yaşayış, filmlerde çok örneklerini seyrettiğimiz üzere, ahlâk yönünden "pis kokulu" bir yaşayıştır, topluma "dert" olan, "problem" olan bir yaşayıştır.

Hayatında sayılı bir "ünlü" olmuş olan Prof Arsal'ın âile hayatını bize en iyi, kızı Âdile Ayda Hanımefendi* gösterir. Bu konuda en sağlam tanık odur. Bilindiği üzere, sağlam âilelerde âile fertleri birbirlerine düşkünlüdürler. Bu "düşkünlük"; "tutkunluk" derecesinde doruk noktasına ulaşır. Âile fertlerinin elleri kalem de

tutuyorsa o zaman bu "düşkünlük", bu "tutkunluk" yazıya da geçer, ebedileşmiş olur.

Arsal Âilesi'ni bu yönden incelediğimizde bu âilenin "eşsiz" bir âile olduğunu daha ilk adımda görürüz. Başta "baba" meslek hayatında ne kadar meşgul olursa olsun, ilmine ne kadar dalarsa dalsın evini bir an bile olsun unutmamıştır. Öyle ki, kızının her şeyiyle, ama her şeyiyle yakından ilgilenmiş, bu bütünüyle ilgileniş, yerine göre "hocalık", yerine göre "patronluk", yerine göre "arkadaşlık", yerine göre de "sırdaşlık" şekillerinde kendini göstermiştir. Öyle olmamış olsaydı, kızı: "Babam, hocam, patronum, arkadaşım, sırdaşım Sadri Maksûdi..." diyebilir miydi? (Tercüman Gazetesi, 31.7.1980, sh. 2). Öyle olmasaydı muhterem hanımefendi: "Babamın adını anmadan söze başlayamam" diye yazabilir, babasına olan düşkünlüğünü "tutku" derecesine vardırılabir miydi? (Türk Edebiyatı Dergisi, sa. 34, Ekim 1974, sh. 27-29)

İşte dokuzuncu bir örnek ömür, örnek bir âile hayatı.

Başlıca dokuz maddede topladığımız bu ÖRNEK TÜRK'ü, "Türkiye'nin Şerefi" iki kelime ile özetlemiş bulunmaktadır: "İdealizm Âbidesi".

Soyumuzun eski parlaklığını yeniden kazanabilmesi, Örnek Türk, "İdealizm Âbidesi" Arsal'ın; Arsallar olarak Türk İlleri'nde çoğalmasına bağlıdır.

* Örnek bir babanın kızı da elbet örnek olur: Bu örneği de bu sayfalarda yer yer belirteceğiz. Şimdiden şu kadarını söyleyelim ki, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Fransız Dili ve Edebiyatı Öğr. Üyesi iken ikinci kere diplomatik mesleğine dönen Doç.Dr. Âdile Ayda'nın Fransız Edebiyatı'na yaptığı üstün hizmeti, Le Figaro Littéraire'in münek-kidi iki kelime ile değerlendirmiştir: "Honneur de la Turquie" (Türkiyenin şerefi).

ıladı, küydirdi, üç-tört kün kömib koydı, son üstiden suv koydı: taşlar uvaklandı ve ahak vücudğa keldi. U üyini başdan - ayak ahakladı. Keyin anasığa gül basış üçün piste, zırk, çayot kebi ösimliklerden yaşıl, aç puşti, kızıl sarık... Boyaklar tayyârlab berdi.

Toyğa hemme nerse taht bolğanda Onğarbek işkel çıkardı. U tan bozarar-bozarmas samannı minib, Boranbeknikige keldi ve unı bir çetge çakırıp:

— Bu dünyâda ikkimizden birimiz yaşaşımız kerek! - dedi tamdan taraşa tüşgendek kılıb - Senden cirkenemen, senden oç alamen!

— Neçün?!

— Ğalamışlığın üçün! Tünde gödek Kadirbek bilen artımdan paybab, kâzığa tutıb bergenin üçün!

— Hım!.. -Boranbek Kâdirbeknin kılmışından tандаğına haber tapğanını aytmakçı boldıyu birden:

“Şunğa, hisâb beremen mi?!”, deye oylab, niyetiden kaytdı ve:

— Karârın kat'iy mi? - deb soradı.

— Kat'iy!

— Bilemen, dâvyürek yiğitsen. Ammâ bundak küç ayıkda hem bar. Hemme gep aklda, Onğarbek! Oylab iş kılalık. Keyin puşayman bolmaylık. Karındaşlık hürmeti aytıb koyay: niyetinden kayt. Sen hem, men hem elimizge, yerimizge kerek âdemlerimiz.

— Korkayatsen mi?! Şehir küçinni sorıb alıb koydımı, câdugerlikni örgetdimi?! Meni aldalmaysen, mullaveççe! Senden cirkenemen! Bu dünyâda ya sen yaşaysen ya men!

Borandan katranğı silkinendek bu gepden Boranbeknin a'zâyı belend titreb ketdi. U Onğarbekni at-patı bilen pestgete girmân tamanğa ulaktırmakçı boldıyu özini tutdı.

— Men tayyârmen! - dedi vücudıdaki acâb ğalayanğa zıd basıklık bilen.

— Ene bu erkekçe gep! - Onğarbek samanını sıltab, artığa burdı.

Şu gep-sözden üç kün keyin, tüş mahali el oşa Çınâr etrâfığa yığıldı. Onğarbeknin bu kılmışından hemme, cümleden, ata-anası hem nârâvı edi. Lekin ular bu yerge kadimiy âdet boyıça kelışge mecbur bolğan ediler.

Kazı ban urdı. Onğarbek köpkerilerde şuhret kazanğan samanını kattık nıktab, kılıçkalkanını yarkıratıb, zor şiddet bilen hücumğa kirdi. Unın maş reng közide kudret ve cesâret ifâdeleri yanmakda edi. U: “Boranbek şeerde yuraverib, boşaşıb ketgen, burunğı küçi kalmagen”, deb oylamakda edi.

Boranbek tuyakları ak-ak kara donanının cilavını koyıb yubarıb, kılıç-kalkannı mehkem tutıb, özini himâye ete başladı. Unın hancerdek keskin yüz-közide savukkanlık, basıklık, mağrurlık belgileri zâhir edi.

Kılıç-kalkanlar bir-birige karsılab, şaraklab urılışda devâm eteverdi. Bunday anlarda atlar kattık kişner, sapçır, tişleşer, tepişer, âdemler ese yüreklerini çengelleb kalışar edi. Fakat Rahmet pâl-vân tetik edi:

— Hamle kılmağanı ma'kul, - deye pıçırıldı Oyğakbekke u. - Onğar oğrı bu hareketide bat hâriydi. Bırak oğlum unın çerçesini kütayatgeni yok. Eger istese, ağzınaa hamle bilen unı kulatadı.

Ammâ oğlim undak kılmaydı. Oziden Onğar ağrının zaifliğini, yanlışayatğanını körsetedi.

— Gepinizde cân bar, pâçça. Alışuv şunu takaza eteyattıki, ciyenim yolbarsağa, rakibi kaplanğa ohşayattı.

— Toğrı, -deb Kudret tegirmânçı başını köterdi.

Kızlardek güzel çehreli Kahramanbek una indemey karab koydı. Unın bu karaşından birar ma'nânı anlaş kıyın edi.

Çinâr sâyesi mağribge kıyaladı. Onğarbek çerçedi. Terleb, kızarıb ketgen yüz-közige rakibi özi-den küçli ekenliğini ten alguvçı ve ruhi tüşgenliğini aks ettirüvçi kölenke yayıldı. Boranbeknin gâyet basıklığı, hemân hücumğa ötmeyatğanlığını unın kanını kaynatmakda edi. U hâlden tâyib yıkılışdan, şermende bolışdan korkar, bundan ölişni efzel biler ve bar küçiyu cân-cehdi bilen Boranbeknin başı üzre kılıç sermerdi. Unın bu hareketi deryâge çokayatğan kimsenin sonğı telpinişi-ge ohşardı.

Boranbek üni artıkça uyaltırmaslık için yaşınday tez hareket kılıb, una çep berdi ve kılıcının teskerisi bilen rakibinin yelkesige urdı. Onğar ağrı çaykalıb-tebrenib ağdarıldı...

Kıyın damlardan keyin keledigen baht tatlı ve kadrli boladı. İkki yaş zârıkıbzârıkı kütgen kün keldi: toy - tãmâşa bilen bir yastıkka baş koyışdı. Alla-palla bolsa hem taşkarıdan kelin-küyav yatğan ârâmhânege ıssık nân, zığır yağı, salkın tün hidleri ankıb kırar ve kazan - tabaklarının tarak - turukları, üy raparasıdaki mehmânhânededen ese gongırğongır âvâzları kah-kahalar eles-eles eşitilib turardı. Lekin bunu Boranbek bilen Reyhân sezışmesdi, eşitişmesdi. Ular atlas çımıldık içide visâl ağuşıda mest, cüda - cüda mest ediler.

— Seni, fakat - fakat seni sevemen, Reyhân!..

— Men... men hem!.. - deye entikib, yanıp tekrârladı Reyhân. - Şâdi Mülkhânım Hâilil Sultân'nı kandak sevse, men hem sizni şundak sevemen...

Dereze yarışmasdan yaşlar yuvınıbtaranıb aldılar. Tün boyu deryâdey taşkın ehtirâslar âğuşıda uhlalmay çıkışğan bolsalar hem ruhları benihâye tetikedi. Boranbek atlas perdeni sürüb koyıb, derezeni açdı. Reyhânın kutluğ kademi, tınık nefesi tegişi bilen nurğa, gülge yoğrulğanday tuyulğan hânege çekelekzâr şâvkını, müseffâ havâ ve ot-olanlarının yakımlı hıdı akıb kire başladı.

Tamırlarıda musikiy küynin hayâtbahş çilğaları coşıb akayatğan er-hatın Akkaya uçıdaki bir tüp katranğığa tikilib kalışdı. Göyâ ular dil-dilleriden: "Biz bahtlımız, Ana katranğı!" deyeyatğanday ediler. Göyâ ular mukaddes katranğının âvâzını hem eşitişe yatğanday ediler: "İlâyım bahtlı bolınlar, koşa karınlar, uvalı-cuvalı bolınlar, balalarım!"

Reyhân hâvlını süpürüb-sıdırıb bolğanda kuyaş Akkaya uçıda yaltıradı. Kahramânbek bilen Şehribânu kelişdi.

Yaş er-hatınlar kımtınıbğına nânuşte kılışarken, mezbâiler heç gep tapışalmağanıdan: "Alınlar, aldıların heç katılmayattı" degen gepden nerige otişalmasdı.

Bırak tortavı hem bir-birlerige sezdirmeygine karab-karab koyışardı.

Boranbek azgın, rengper, sarık atlas köylegi özige yaraşıb turğan zenâr közli Şehribânuğa ni-gâh taşlarken:

"Sülöv eken, - deb oyladı, -bunun üstige tartınçak, saddedil körinedi. Negedir yüzközide dem sevinçi, dem gâmgınlık ifâdeleri almaşınıb turıbdı. Kuvanğan peytleride közi yaşnab keterken, hâmus tartğanıda, kişinin, rahmini keltirirken. Özi munis, âvâzı hem mayın, şıralı. Dostım öz tenini tap-ğan".

Bu şehzade Kahramânbek ese Reyhân hakıda fikr yürütmekte edi:

"Bekiyâs güzel! Unın aldıda Şehribânu hıralaşıb kaladı. Yâhud biravniki közinge yahşı köri-nermiken?! Kızlığıda mence Şehribânudan sülöv kız yok edi, u dünyâda yegâne edi. Uni bir kün körmesem ölib kalardım... Gözelden güzel çıkarken - de. Şaşmağanımda... Reyhân meniki bolar-dı".

Reyhân hem dem Şehribânuğa, dem Kahramânbekke yaşırınça rezm salar ve oylar edi:

"İkkavı hem bir-birige köz bilen kaşday yaraşıb tüşgen. Kahramânbek eke körkem bolsayam, közleri başkaça eken... Ya mence şundak tuyulayatğanmiken?! Şehribânuday sülöv kızını birinci körişim. Âdâblılığı, nefisliği, nezâketliği yüz-köziden sezilib turıptı. Öziyem dilkeş, mehribân ke-linçekke ohşaydı. Hudâ hâhlasa, bir-birimiz bilen erlerimizdek dostlaşıb ketemiz".

Şehribânu hem ular toğrısında hayâl sormakda edi:

“Hudâ Reyhânğa hüsn ata etişde sahâvatını ayamaptı. Erini çiraylı deb bolmaydı. Ammâ iste-resi ıssık. Közi bilen yüzide sönmes bir ruhiy gözellik hemde ökteklik bar. Kelbeti devnikiden kalışmaydı, turğan-bitgeni pay. Yüzi huddi taşdan taraşlab işlegenge ohşaydı. Ötkir közi merdâne çehresige mâs yaralğan. Sözleri ma'nâlı. Âvâzıda mamakaldıraknın dehşeti bardek. Hakikiy er-kek şunday boladı -da Reyhân özini kança bahtlımen dese arzıydı!”

— İştahaların yahşı bolsın, ekeler, çeçeler! - Balalık şâdsiddeti bilen Ârzugül, Ra'nâ, Kâdirbek-ler kirib kelişdi.

— Sizlerni atamlar çakırayattı, - Ra'nâ Boranbek bilen Kahramânbeke mürâcaat kıldı.

— Mehmânların Akkayağa alıb çıkarkensizler.

Kıska vakt içide Özbekçeni tuppa-tüzük örgângân Ra'nâğa erhâtınlar heves bilen karaşdı.

— Hâzır, Ra'nâ, hâzır, - dedi. Kahramânbek kızlarday mayın çılmayıb. - Fakat bir şartım bar! - U Boranbekke muğâmbirâne köz kısıdı.

— Sülüv çeçeleringe karavul bolıb turasızlar, tağın dev-pev ya ayık-payık alıb kaçıb ketmesin.

— Meyli, meyli, - deyişdi balalar sevinişib.

Yiğitler kozğaldılar.

— Batrak kaytunlar-a, - Reyhân erige munisgine termüldi, ikki kat Şehribânu unın kolını mehr bilen uşladı.

Kelinçekler yüzlerini suv ereleştirilgen sütge, saçlarını tak suviğe yuvıb, güli bilen yançılğan hı-nanı başlarığa koyışğanda, özleri.

bilen birge yegülik avkat, multık gilem ve körpeçeler hem alışgen erkekler köhne hânâkâhya yetişendi. Uların, tagrıragı, mehmânlarını ihtiyârsız revişde ölmes kayalar, kayalarğa tırmaşıb öseyatgen sefsen, bādâm, pişteler; çınâr, kayrağaç, yangaklar; sapsarık balıb gülleb yatgen. hı-na, kuzukulak; mamakürmekler; meyne, bältayutar, fâtmaçumçuk kebi kuşlarınğ tınımsız sey-reşleri şehrele koydu.

— Körkem câyler eken!-dedi Hâcı A'lâ tolkınlanıb, töşine sançılğan tizme kayalardan köz üzme tasdikledi. Ular anageçe şu azim kayalar misâl bir câyda katıb turdılar, keyin atlarını Kör-bulak üstidegiköm-kök otlakka tüşavlab kayışdı-da, hânekâh canubirge, karavsizlikden yavvayı tüşge kirgen bâğ ortasığa kızarıb, akarıb pişgen olma tegige cây kıldılar. Rahmet Pâlvân taş oçak karışğa kirişirdi. Kudret tegirmânçı koy soya başladı. Belihân, Hâcı, A'lâ, Kahramânbek ese nâ-mâz okımakda ediler. Boranbek, Böribay, Uygakbekler ese Akkaya taman silcirdiler. Hademey ularga Kahramânbek yetib aldı. U Boranbekniñ nâmâz okımaganığa hafa boldı. Lekin bunu unıñ yüzige aytışğa batınmadı.

Darvâke, toyga yüzleb kişiler katârı Belihân, Hâcı A'lâ, Böribaylar hem kelgendiler. Bundan fakat Mansûr puçuk tirikley ölgen yâ sal kopalrak kılıb aytganda yekke marav bolıb kalgan edi.

Yiğitler böri, alkar tongız tezekleri saçılıb yatgen inçičke sokmakdan tizilib barardılar. Etek-de sambittallar aralab Kettebâğsay akmakda. U bütün etrâfda bute şekilde ösib yatgen zağasa, ırgay, zereñler arasından gâh körinib, gâh körinmey akadı. Sokmakniñ ikki yagıda bergleri yirik-yirik kırırallı şekerek, uçı gozanikige ohşas, ammâ tikanlı gozabaş, mayda-mayda yapraklı çekide yalıpızni esletüvçi kiyikötler sâkin çaykalmakda. Aldında kalın meyseler bağrıdan atılıb çıkkan âhaktalı kayalar, ular üzre açıb, süzib yurgen bürgütlerü siyrek tümenler tözge taşlanadı.

— Ah, bunday süyük manzaralarını tüşindegem körışiñ mahâl!— Uygakbek öñ kolını çözüb, ikki terek boyı yükseklikden tüşeyatgen appâk şerşereni körsetdi. — Şu avlak, şu güzel câyga çadır takib, bir aygına yaşaseñ, bir ömrge tetirli huzur -halâvat alasen- bahri dilini yayraydı. Ka-dîmgi feylesufler paklanış üçün şuña ohşas tabiat koynığa çıkıb ketgenler-de, e?..

— Toğrı, cenâb Uygakbek! -Böribay unı kızgın ma'kullede.- Men hem bunday körkem, bun-day behavâ câylarını birinçi körışim. Keliñ, cenâb Uygakbek, şu yerde bir az yaşab köremiz?

— Râziman.

— Zerikib kalasızlar mı, deb korkamen, -Kahramânbek e'tirâz bildirdi.- Her kanday sülüv nerseyem cânga tegedi, ağalar.

— ana hem cānga tegedim, dostım, tebiet -ana-ku!- Borānbek unıñ fikrige karşı çıkdı. Kahramānbek indemedi.

Sokmak ularnı dāvānga alıb çıkdı. Her cāy-her cāyda kulf urıb öseyatgen yavvayı reyhānlar boyı dimāklarığa huş urıladı. Yiğitler köketlerge yanbaşladılar. Bu şeffāf yükseklikden Kettebāğ etegidegi Bugāmbirdeb nām algen kaya erteklerdegidek gözel ve sırlı körinerdi. Ular bu hılvat ârāmgāhda hıyle dem aldılar. Safı kadimiy kabristānı ziyâret etib, Kırkkız gârı tamam yürdiler. Şunda behâsdan belge uruvçı otlarnıñ ilan izi şeklide çaykalayat genini körib kaldılar ve bir zümde u yerge yetib aldılar. Müşükdek keledigen kül reng böri balası köketlerni yarıb, etek-teltek çapıb barardı. Kahramānbek unı teppe basıb, boynıdan boğıb uşladı.

— Bunıñ anası başka balaları bilen şu yakın ortada bolsa kerek, -dedi Kahramānbek.

— Menem şundak fikrdemen. -Boranbek cān- cehdi bilen tişleşge urnayatgen böriçeniñ beliden çengelleb köterdi. -Erkek eken beççegar. Belki anası gardadır.

— Kaydam? -Kahramānbeke Akkayanı oyıb kirib ketgen gurdek karangı gârga tikildi.

— Koyvar, ciyen, -dedi Uygakbek boşalış üçün kattık telpine yatgen böriçege rahmi kelib.- Nime kılâsen kıynab?

— Hâzır.

— Yok-yok! -Kahramānbek şaşıb böri balasını kalıga aldı.- Sizler katrangı tamam çıkaveriñler, men arkalarıñdan yetib baromen.

— Siz-çi? -Böribay aceblendi.

— Menmi?.. -Kahramānbek tağın sırlı ılcaydı. -Men.. aytsam kızığı kalmaydı.

— İhtiyârinñiz, dedi Böribay. -Fakat unı koyıb yubarıñ.

— Meyli. -Kahramānbek tağın sırlı ılcaydı.

Uçavlan negedir bir-birige karab, ikkilenib turışdı-da, soñ bir tup mukaddes katrangı taman örleşde devām etişdi. Kahramānbek ise gâr yakınıdagi harsañı taş penesige barıb, miltıgını okladı. Keyin: “Añıllasa anası keledi. Unı atıb alamen!” degen niyetde böriçeniñ kulaklarını buradı, ağızını yırdı, cunlı bedenini ambirdek oyıb-oyıb aldı.

Böriçe gıñşımadı.

— Beri bir añıllaysene! -dedi gazab bilen Kahramānbek ve onıñ aldıdagi öñ ayağını burab sindirdi.

Böriçe gıñşımadı.

Kahramānbek dergazab bolıb, unıñ çap ayağını sindirdi.

Böriçe gıñşımadı.

Kahramānbek bedter tunâb boldı. Çıraylı közlerige kan koyıldı:

— Vahşiy anafını satgıñı kelmeyattımı, cigerim?! -dedi titreb ve böriçeniñ başıga ketme-ket müşt tüşirdi. U tipretikāndek bucmayıb kaldı. Kahramānbek unıñ ikki arka ayağını kayırıp, bükleb sindirdi ve cānıvārnı meyde-meyde bergli ertezek ot basgan taş üstige atdı.

U zaif, âciz tişlerini şakıllatıb, Kahramānbekke çeksiz nefret bilen tikilib kaldı. Unıñ közleri ese: “Sen, ikki ayaklı mahlûknı bürde-bürde kılıb yerdim-ü, âcizmen!” degendek mislsiz elem bilen hancer yafılığ savuk yiltıramakda edi. Bundan Kahramānbekniñ e’zâyı-bedeni uvuşıb ketdi. U açığa tilla kalıp kaplangan çerm kınıdan piçâgını kaltırab suğurdı-da böriçeniñ aldığa sekin yakınlaşdı ve:

— Seni öldiremen? -dedi benihâye hâtırcemlik bilen. Lekin bu hâtırcemlik tegide ölimdey dehşetli yavuzluk yaşırınıb yatardı. -Seni öldiremen,- deye tekrârladı u. -Seniñ ya vahşiy anafı, ya beteyin atalarıñı burnağı yıl kışda bizniñ koylarımıznı kıyratıb ketgen. Şunıñ uçun seni öldiremen! Yok, öldirmeymen. Seniñ azâblanıb- azâblanıb ölib ketesen!

Kahramānbek yarım ay sureti oyılğan piçâgını böriçeniñ öñ közige burab tıkdı. Kan tırkırab aka başladı. Böriçe zor-bezor sudralıb kaçışğa tüşdi.

— Hop cânıneñ ağırmaz eken-e! -dedi Kahramânbeğ -Hop cânıneñ ağırmaz eken-e!- Uböri-
çeni tipirçiletib, kıynab, dümi bilen kulaklarını kesib taşladı. Cânıvâr kıp-kızıl kanga boyaldı.

Kahramânbeğ unı baş terisi ereleş cunı bilen koşib uşlab, gar ağızıga alıb keldi ve dozehdek
karangılıkka ulaktırdı.

Soñ özi bemeylihâtır Akkaya uçıga örley ketdi. Bırak yarım yolda mukaddes katrangını ziyâ-
ret kılıb kaytışayatgen şeriklerige duç keldi.

— Oy-boy, nime boldı?! -Böribay Kahramânbeğniñ üsti-başıga saçragan kandan teccübge
tüşti.

— Böri balasınıñ kulaklarını kırkuvdım, şundan saçradı,- Kahramânbeğ unı azablagenini ayt-
madı.

— Çekki kılıpsız, inim, -dedi Uygakbeğ. -Börioçakışadıgan mahlûk.

— Çumçukdan korkkan tarik ekmeydi, tağa. -Boranbeğ dostınıñ yanını aldı.- Özimiz hem
küçüklerimizniñ kulaklarını kesib koyamız-ku...

Ular tağ-taşlar karayganda üylerige kaytdılar.

— Ah, şunçalar küttiresiz mi?! -Reyhân aşıkıb çııldıkka kirgen Boranbeğke özini taşladı.-
Yahşı seyr kıldınızlar mı?

— Şundak sağındım ki, Reyhân! -Boranbeğ unıñ iñiçe beliden mehkem kuçıb, mislsiz teşne-
lik bilen öpe ketdi.

— E-ney... E-ne-cân-ey, oltırıp koyasız-ey!... -Reyhân unıñ katrangıdek çayır boyıga bar mehr-
muhabbeti bilen çıırmaşıb, erkelendi.

Ular bearmân öpişdiler. Keyin Reyhân erige:

— İlgeri dostınıñı yakından körmegenimgemi, dürüst âdem bolsa kerek, deb öylerdim,- dedi
kütilmegende. -Endi bilsem, şum kişiğe ohşaydı: meñe yer tegiden köp karadı.

Birden Boranbeğniñ rengi öçdi. U behad hissiyâtlı edi. U özini basıb, öyleb cevâb kaytardı.

— Endi tanışayatgenler bir-birlerige zimden karaşları tayiib hâl.

— Karaş bilen karaşnıñ farkı bar-da, -deb Reyhân yay yañılığ kaşlarını çıırdı.

— Belki señe şundak tuyolgandır, Reyhân. Aslıda hudânı ortaga koyıb dost bolganlar heç
kaçan bir-birige hıyânet kılmaidılar. Ya Kettebâğ'da şundak vâkea bolgen mi?

— Yok.

— Men senden ötinemen, Reyhân, heç kaçan, heç yerde ata-anamnı, eke-ükelerimni, uruğla-
rımni, dost-birâderlerimni yamânlama. Özimniñ aklım ak bilen karanıñ farkıga yetedi, deb öy-
leymen. Şundakmı, Reyhân?

— Şundak...-Reyhân kızardı.

Avlak kayalaru karlı çokkılar közge eles-eles çalına başladı. Böribay bilen Uygakbeğ üç atga
çadır, körpe-töşek, azık-avkat yükleb, haligi ak şarşara tamam yol alıdı. Velihân ese öz avulıga
cinedi.

Bu peyde tüni bilen şirin visâllerden kattık mest bolgan baş yer- hatın çııldık içinde bir-birige
çıırmaşgan hâlde uhlab yatardı.

Her küni tüşdey garâyıb hâl tekrârlanardı...

Her kaday uruğ hem yahşı yerge ekilse, yahşı perveriş körse, tez yetiledi. Yahşı câyga tüşgen
kızını hem şuña kıyâslaş mümkün. Mene, Reyhân hem bemisâli güldey açılıb ketdi. Lekin belâgat
yaşıga kadem koygenden beri unı bir nerse kıynardı: u hemân ay körmesdi...

Gâhı-gâhıda Reyhân: "Belki bala körmesmen?!" deb öyleb hem kalardı. Bunday anlarda unıñ
bütün barlığını kaygu ve dehşet çullab alardı.

Ane zeminge karçıgaydek kanat yazıb köz kondı. Elden salıklar yığıldı. Uygakbek ve Börıbay ak şerşere boyıdan tolışıb, tınıklaşıb kaytışdı. Oğlı-yu kelinniñ bahtıdan yaşarıb ketgen Rahmet Pâlvân bilen Humârhanım öz eselerileriden ilk yazdıǵı kebi taǵın hum-humlab esel alışdı. Uygakbek çölde bakılayatgen tuyalarını haydeb keltirdi. Şundagine Reyhân eriniñ taǵaşı bilen birge uzak Sibirge ketispe işandı.

— Ra'nânıñ aytışıça, sarık saçlı kızlar hem sülöv, hem şeddât bolışarken, -dedi yarım hazil, yarım ciddiy âhengde u. -Ehtiyât bolıñ-e, Boranbek eke, taǵın ular yoldan azdırışmasın!

— Men fakat señe sıǵınamen, Reyhân!

— Men siz bilen tirikmen, Boranbek eke! Bat kaytmasañız, sağınıb ölib kalamen.

— Bat kaytamen, Reyhân! -Boranbek unıñ mayın saçlarını sileb, hemli közleriden âhista-âhista öpdi. -Bat kaytamen! Bilib turıbsen, seni bir lahza hem yalgız koygım kelmeydi. Lekin ilâcsızmen taǵamıñı öyleyemen... Zamân nâtinç, yol ağır, hatarlı, şu bası hem Ra'nâ Kettebâǵ'da kala-yattı.

— Sizni... sizlerni hudâ öz penâhıda esresin! — Reyhân eriniñ sercün kökregige başını koyıb, hık-hık yıǵlay başladı. -Hudâyım sizlerni öz penâhıda esresin!- U kökke yalvarıb karab, appak kollarını yüzige tarttı.

Boranbek ağır horsınıb, hânedan çıkdı.

Ular yolga tüşdiler.

— Ay barıb, âmân keliñler! -deb kalışdı üydegiler.

•
Esel, meyiz, yangaklar artılğan yigirme bir tüye ikki tüyekeş, ikki atlık, -Uygakbek ve Boranbek keçe-yu kündüz yol basışardı. Fakat birar beketde üç-tört sâatgine mızgıb alışardı. Ular Yettisüv vâdisige yatışgende, köz körib, kulak eşitmegen hâdise roy berdi: karangı, salkın, cim-cit tün edi. Devrân taşlandık kabristânı kesib ötgen yoldan barayatgen edi. Kütilmegende yigirme kademçe narıdagi gordan ak kefenge örengen "Cesed" sekin baş köterib, kad rastladı ve:

— Hây, müslümânlar! -dedi tün sükünetini yarıb.- Men evvâhmen, tohtañlar!

— Kervân yazda kar yağsa hem munça aceblenmes edi. Bu dehşetli tesâdifden taǵa-ciyen hem, tüyebesler hem müzge aylandı.

Tuyalar ese kulaklarını çımırıp alışdı. Fakat eñ aldındagi nârtuya aǵzıdan köpik saçratıb, pışkırğa başladı.

— Müsülmânlar! -deye devâm etdi ervâh- Aldında sizlerni dehşetli felâket kütmaakda! Âhır-âkıbetde pâdşâ hem keledigen bul mukaddes cây her bir müslümân için hatarsız penâhdır.

Ervâhniñ âvâzı kırâatnı kâyıl kıladıgen karılarnıki dek te'sirçen, yoǵan edi. Endi negedir hemme tuya pışkırğa başladı. Uygakbek bilen Boranbek özlerini kolga alıb, atlardan tüşdiler. Tuyakaşlar hem...

— Berekelle, Muhammed ümmetleri! -dedi ervâh. -Endi, tuyalarını çöktirib, hâtırcem dem alıñlar.

Köpni körgen Uygakbek ervâhniñ allakanday kımırılğanını, gepi âhengide elleneçük yasalık, cânlanış ve sevinç zühürligini gıra-şıra sezdi. Aynıksa, unıñ "Müsülmanlar" sözige alahıda urgu berib gepirişi Uygakbek'de kandaydır derecede havâtır ve gaşlık uygatdı.

— Ervâhım, mabâdâ bizniñ ornımızda dinsizler bolsa, ularga öz penâhıñızdan cây berermidiniñiz? -Uygakbek yan çöntegige kolını tıkıb, toppançasını aldı.

— Yok, bende, bul mukaddes câynı alar harâm etgendirler.

— Ervâhım, ahır, ular hem hudânıñ bendeleri-ku, -dedi Uygakbek unıñ "sır"ını bilib alış için ataylab ezmelenib.

— Kûfür söyleme, bende, kâpirler dozahga ebedülebed mahkûm etilgen mahlûklardır. Elerniñ tumşukları yetgen câylar harâm bolgaydır.

— Yalğan! — Uygakbekniñ gazabı kaynab taşdı. Endi u bu yerde yavuz bir kabıhlık zâhirli-

gige şübhelenmey koydı. U öyleb-netib turmay tepkini basdı.

Ervâh kımırlamadı.

Uygakbek hayretge tüşib, korkıb, kaltırab-titreb tepkini basdı.

Ervâh kımırlamadı.

U ak heykeldek kad kerib, mağrûr turardı. Uygakbekniñ yüregi uvuşıb, başı aylanıb ketdi: “Râstadanem ervâhmiken?!” -deye öyledi u.- Bolmasa külerdi-kü. Nahât ervâh degeni şu bolsa! Yok, işâñım kelmeydi, bul, kandaydır royâ! Bolmasa nege oklar te'sir kılmadı?!”

Uygakbek ikkilenib, katıb turganda, ervâh tağın tilge kirdi:

— Ey, nevâkâr bende, sen ervâhga ok atıb, günâhı a'zim kıldıñ. Ervâhğa ne ok, ne kılıç, ne ot, ne suv kar kıladı!

Uygakbek bilen tuyakaşlar tağın muzga aylandılar. At ve tuyalar nâgehâniy bu manzaraga könike başlaganıdan pıça tinçışgendey edi. Fakat nartuya hemân ağzını köpirtirib, pişkırardı. Boranbek ese bütün vücûdını köz-kulak etib, ervâhge tikilib kalgandı. U nâgehânda ervâhniñ başı, kolları kımırlamayatgenini, âvâzı pestden çıkayatgenini sezib kaldı. Bunı tagasıga şivirleb aytdı. Uygakbek birden cânlandı ve derhâl tuyakaşlarğa kurallanıñı buyurdı. Boranbek içinde: “Uhlaganımızda bizni âsângina tinçiterdi, -dedi. -Keyin bar-budımızni şilerdi. Eftiden, ular ikki ya üç kişi. Bolmasa bu neyrâñı işletişmesdi, toğrıdan-toğrı ya tuyukısdan hücum kılışardı. Ene unda tiriklerge kıyın bolardı. Ata-anam köyib, kül bolardı. Reyhân hem... Yok, u küyişge köyerdiyu, keyin özini tikleb alardı. Yaşlık her kandak kaygu elemni yeñedi. Keyin... belki... u biravge tegerdi... Keyin... keyin ese aramızda bolıb ötgen şirin anlar bilen va'delerni hem unutıb yubarardı. A, bu, dehşet! Yok, yok! Kimniñ hatını tirikligide hıyânet etse, ene u- dehşet!”

— Eger ervâh bolseñ, aldımızga kel! -Boranbek hayâlini şemâl yañlığ haydeb kışkırdı. Unıñ mamakaldıraklı âvâzıdan ölik tün cânlandı-at, tuya ve tuyakaşlar meded aldı.

— Negedir ervâhdan sedâ çıkmadı. Uygakbek cıyenige:

— Men unı çalgıtıb turamen, sen arka tamanıga aylanıb öt! deb şivirledi.

— Meyli, taga, -Boranbek toppançasını tişlegenice dombaygan, çökken, tıgız kabrlerni aralab, örmeleb ketdi.

Bu recanı ervâh sezdi şekilli, birden gümdân boldı ve uyerden ketme-ket ok ızıla başladı. Âkıbetde at kattık kişneb, aldınğı ikki ayağını belend köterib, kuladı. Özini mâzâr ka'riga taşlaşğa ülgürmegeni Uygakbek hem kökregini çengelleb yıkıldı... Nartuya kuturıb, bökirib ervâh seri atıldı. Şu sâniyede unıñ hocası yer bağırab kaldı. Nartuya ervâh yaşırınan gorga yetey degende, ağdarıldı. Köz açıb, yumgunça balıb ötgen vakt içide eñ arkadagi tuyakeş yarık kabrga kirişge, Boranbek ese yetti kademçe aldınğa silcişge ulgırışgan edi.

Şundagine ervâh Boranbekni kaysı tarafdı keleeyatgenini paykadı ve unı okka tutdı. Bırak misilsiz çokkan, huşyâr Boranbek özini çukur kabrga taşladı. Endi oklar yamğırı unıñ başı üzre viziller, ayrımları kabrga vişilleb sançılar edi.

Boranbek hâzır ervâhge ok uzış fâydasızlığını biler, şul sebebli toppançasını uşlagan köyi peyt pâylandı. Âhiri ervâh atışdan tohtadı. Ança vakt ötdi, ervâh atmadı, tâvuş hem çıkarmadı. Göyâ heç nerse bolmagandek, zım-ziyâ tün öz “ozan”ıda cimagine “akaverdi”.

“Okları tügegenge ohşaydı, -dedi öz-özige Boranbek. -Yok, hali üç- törtte bar. Müttehem gordan çıkışımı küteyattı. Hâzır “niyetinige yetesen!”

Boranbek sellesini hanceri uçıga kondırdı ve unı bir zum köterib, tüşirdi. Başı üzre ikkite ok vizilleb uçdı. Tağın etrâf ölik hâletge kirdi.

“İkki kişi eken, -köñliden ötkezdi. Boranbek, -tohtamaganımızda, munça âvâre bolmasdık. Dâvdireb kaldık- da. Nege tagam bilen tuyakaşlarnıñ üni çıkmayattı?!”

— Yahşilikçe gordan çık! -ervâh bar âvâzı bilen kışkırdı.- Yalgız öziñ tirik kaldıñ!

“Tüşif’ni suvga ayt! -Boranbek keleveleneyatgen hayâlini haydedi. Şunda, kütilmegende, unı korkuv işkengege aldı. -Bir özüm tirik kaldım mı?! Endi, şu müdhış kevekde itdek ölib ketemen mi?! Yok, ular tirik. Bolmasa nege âvâz birişmeyattı? Kim bilsin? Belki, biran nimeni oylab,

şundak kılışayatgendir. Korkmaslığım kerek! Hâzır ularnıñ okları tügeydi. Pıçak, hancerleri iş bermeydi!”

U baz hancerige kondırılğan sellesini tez köterib, tez tüşirdi. Bu gel kabrga bir ok kelib sançıldı. Yana barlık taşdek katdı. Âsmânı kara bulut kaplab algandı: ne ay, ne yıldız körinerdi.

— Bitte okı kaldı, -dedi Boranbek. -Yañlışmasam, ular bizi uzakdan közetib kelişenge ohşaydı.”

Boranbek tağın sallanı sekin köterdi. Uña bir ok kelib urıldı. Boranbek cörttege ağır cerâhatlanıb, öleyatgen kişidek:

— Vây!- deye iñreb, tinçigen boldı. U yakdan piçirleşgen, guldıraşğan âvâzlar keldi. Keyin ikki âdem este baş köterişdi. Boranbek etyleb atmadı. Çünki ikkâvını bir yolga tinçitiş mahâl edi. İkki kimse: “Öldimi?... Ölmedimi?...” degen hayâlde pıça turışgaç, gordan çıkışdı ve ehtiyâtlık bilen aldına yürişdi. Ular Boranbekke beş kadamça kalganda tohtab, bir-birige savâlamuz karaşdı. Şundagine kollarıdaki hancerleriniñ savuk yaltırayatgeni roy-rast körindi.

Boranbek: “Men öldirmesem, ular meni öldirişedi”, dedi içide ve negedir yüregi kattık dükildeb urıb, özige yüzme-yüz turgan kişige hancerni atdı. U boynıga çukur sançılğan ötkir tığdan “vây” hem deyalmay kuladı. Boranbek kalgan kimsege tepkini basdı. U hem yer tişleb kaldı.

Boranbek ümride birinçi merte kâillik kılğan bolsa hem negedir seskenmedi, yüregi hem açışmadı, kaytara özini yeñil his etgendey boldı. U her ehtimâlge köre hıyla fursatdan soñ kabrdan çıbı, ervâh yaşırınğan câyga ehtiyâtlık bilen bardı. Çukur gorda âdem şeklige ohşaş yagaç kefenge oralgança yatardı...

Unıñ közi karangılıkka örnenib kalganıga karamay, u kâkılaturına kervân aldığa keldi: tagası bilen tuyakaş ayañ ahvâlda, eşitiler-eşitilmes derecede iñreb yatışardı. U nime kılışını bilmey, tereddüdlenib kaldı. Soñ, nâgâh, kervân attıdaki tuyakaşını esledi. Esledi-yu birden cânlandı ve unı derhâl çakırışga tüşdi:

— Hay, Hâlbek ağa!..

U tamandan cansızgına âvâz keldi:

— Men... Men... Boranbek inim!.. Men...

— Tez bu yakka keliñ! -Boranbek pıça yeñil tartgandey boldı.

— Hâzır... Boranbek inim! Hâzır... — Hâlbek tuyakaş “ayağını kolıga alıb” yetib keldi.

Bu esnâda Boranbekniñ kolıda Uygakbek cân bereyatgen edi:

— Öliş âsâ-ân eken-n, ciyen! Bala -çakamga egelik kıl! Ularını... ularnı Kettebâğga köçirib ket!..

Boranbek atası -Rahmet Pâlvânga ohşab yığlalmas edi. Seldey taşıb kelgen yığısı kayerigedir kadalıb tohtab kalar; u bütün kaygu elemi içige yutar, uzak vaktgaça kattık ezilib yürer edi. U bevakt ayrıldıktan beâmân lerzege keldi, höñreb yubardı. Bırak kalb töriden coşıb çıkayatgen yığı közleriden akmadı.

Savuk yamgır sağıllab yağayatgen bir peytdeazânda Nârbek tuyakaş heme âlemde ötdi. U ölimi alıdan birgine söz aytdı:

“Dünyâga kelib, yol azâbıdan başka nerseni körmedim!..”

Lây ve suvga karılğan rutûbetli kabristânga ular yanma-yan defn etildi.

“Ularınñ ölimiden dünyâ heç nerse yutkızmadı, -dedi içide kuyıb Boranbek.-Boyagına tirikçilik için küreşyatgenler-endi yok. Borandek çukur oylab karasañ, âmânetligiñni şübhesiz his etesen, şunda hayâtga kızıkuvıñ kalmaydı, hemme nerse behudaga ohşab körinedi, başıñni çengelleb dâdlagiñ keledi!..”

Kervan yolga tüşdi.

Ular köp azâb-ukubetler çekib, azıb-tozıb, kâr boranı kuturıb ökire yatgen zulmet bir tünde alıs menzilge -Âmskke yetdiler. Meş’um vâkeaden haber tapğan Tat’yana sergeevne Balkava’ feryâd urıb, huşıdan ketdi. Ferzendleri- Alişer, Azametler ese hali bala yaşıda bölgenliklerinden mi, u kadar kaygurıbb, yığlamadılar.

Türkistan Klâsik Edebiyatında Yabancı Tesirler

Kenan Yavan

Edebiyatımız, uzak bir târihe Esâhip olup, onun eskiliği, elimizde bulunan eserler göz önüne alındığında, milâttan önceki 6. asra kadar uzanır.

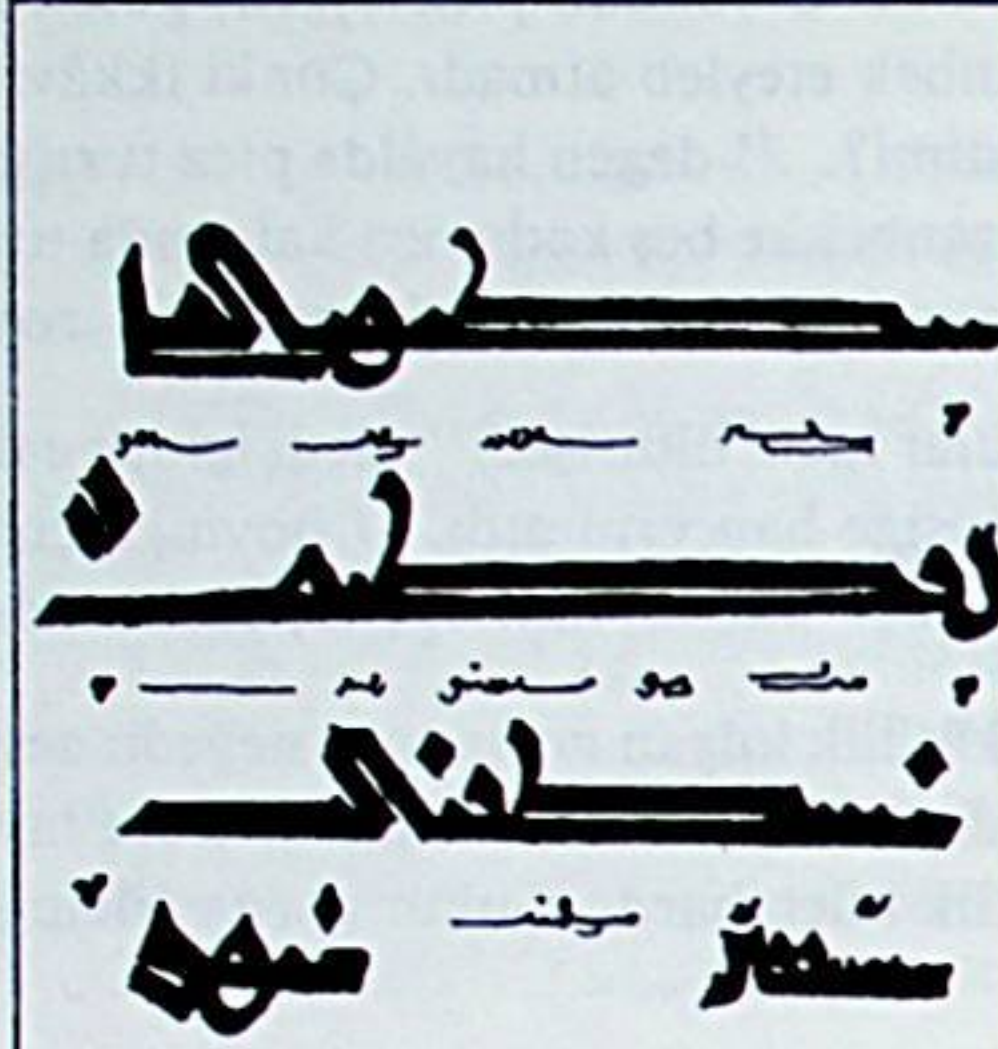
“Alp Er Tonga öldi mü?
Esiz ajun kaldı mu?
Ödleک öcin aldı mu?
İmdi yürek yırtılır.”

Yukandaki parçada dile getirilen Alp Er Tonga, (Afrâsyâb olarak da bilinir) İran Şahlarından Keykavus Keyhüsrev ile çağdaş olup, öz memleketi Tûrân'ı savunmak için Amu Deryâ boylarında yapılan savaşların birinde öldürülmüştür. Keykavus (Arap kaynaklarında Nemrûd olarak da geçer), İbrâhim Peygamber kavminden idi. (M.Ö. 32) Buna göre bu mersiye'nin yaş târihi, yaklaşık olarak 2600 yıl öncesine dayanmaktadır. Vezin, âfiye ve üslûp bakımından, zamanına göre mükemmel husûsiyetlere sâhiptir. Bu mersiye'yi yaratan edebiyât; bu dereceye gelene kadar, elbette uzun asırların meydana getirdiği mesâfeleri çiğnemiştir.

“İbrik bazı kazlayu
Sağrak tolu közleyü
Tün-kün bile sev(i) nelüm.”

Güzel benzetmelere sâhip böyle işret şiirlerinin meydana gelmesi, elbette tesâdüfî değildir. Böyle mersiye, medhiye ve muhabbet-işret temalarına dair edebî şekiller, uzun bir geçmişin, şekillenen duygu ve düşünce dünyasının numûneleridir.

Klâsik Uygur edebiyâtı da diğer Türk şive ve lehçeleri gibi yabancı dillerin tesirine uğramadan önce, kendi dil zenginliği ile dünyâda şöhret tuğunu taşımıştı. Hattâ İslâmiyet gibi mânevî kudrete sâhip bir din; gelişerek siyâsî hükümrânlığa erişmiş ve inananların rûhî dünyasını ilâhî güç ile tesiri altına aldık

Alimler, şairler Arap - Fars dilinde yazmayı marifet sayıp, öz dilleriyle yazmayı bilgisizliğin, cahilliğin delilî olarak görmüşlerdir.

tan sonra dahi, Uygur yazma edebiyâtı yine uzun yıllar öz târihini ve saflığını saklamış, korumuştur. Büyük edib ve iftihânımız Yusuf Has Hacib'in 11. yy. da yazmış olduğu “Kutadgu Bilig”, bunun müşahhas örneğidir. Yusuf Has Hacib, 13.000 mısralık eserini yazdığı zaman kullandığı 68.000 civârındaki sözün, ancak 400 kadarı Arap ve Farsça kelimelerden müteşekkildi.

Lâkin edebiyâtçıların hepsi, “Kutadgu Bilig”in yolunda gitmemiştir. Onlar bu meseleyi ya umursamamışlar veyâ muhtevâyâ bakmışlardır.

Yabancı dillerin tesirine girmişler ve bunda da beis görmemişlerdir. Fârâbî gibi büyük ve güçlü bir filozof, 119 parça eserini Arapça ile yazmıştır. İslâmiyet'in tesiri de yazma edebiyâtın saflığını bozmuştur. Büyük âlimler, edibler ve şâirler; eserlerini tamâmen yabancı dilde yazmaya başlamışlardır. Bunun

başlıca sebeplerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

İslâm dininin esâsı mâlûmdur ki Kur'an'dır. Zamânında her Müslümanın O'nu bilmesi, tanınması şart idi. Kur'an; Arapça olduğundan, âlimler, edipler, ilmî bakımdan Arap dilini bilme derecesi ile değerlendirilmekte, yazdıklarının ehemmiyeti, Arap dilinde olması ile ölçülmekte idi. Bu yüzden yabancı dilin hâkimiyetiyle, kendi dilimizin itibânı düştü. Ayrıca âlimler Arap edebiyâtının klâsik eserlerini maarif sahasına sokup, ders olarak okutmaya başlayınca, Arap dili, edebiyâtımıza emsâlsiz bir güçle tesire başladı.

Buna paralel olarak Fars dili de gelip dilimize yanaştı. Fars dili, dinî bir dil olmasa da, İslâm dini; Farsça konuşan İran, Afganistan, Tacikistan v.s. gibi halklar arasında ve bu topraklarda bizden daha önce yayılmıştı. Bu yerlerde Arapça olarak ilim tahsil eden âlimler yetişmiş ve bunlar türlü yollar ve maksatlarla Türkçe konuşulan yerlere, aramıza yerleşmiş, arkasından bu dil de tesirini göstermeye başlamıştır.

Farsça'nın hâkim olduğu yerlerde yetişen âlimler- Kur'an, Hadîs ve başka kitapları, Farsça'ya tercüme edip, İslâmiyet'in kutsiliği ve Arapça'nın hatırına, medreselerde âlim sıfatında ders vermeye başlayarak Farsça'yı da öğretmeye koyulmuşlardır. Mekteplerde çocuklara ders vermekle kalmayıp, Nevâî ve onun gibi Türkçe yazan şâirler yerine, Şirâzî'nin Divân'ı zihinlere aşılarmıştır. Çocuklar başlangıç mekteplerini bitirip “orta mektep” seviyesindeki medreselere başladıktan sonra, edebiyât dersi adı altında Şirâzî ve O'nun gibilerinin eserleri, “Bostân ve Gülistân”ı okumaya başlamışlardır. Böylece Fars dili de hücûma geçmiştir. Bundan başka Fars topraklarında İs-

lâm'ın revaç bulması bizden önce başladığından, ilim öğrenmek isteyenler Fars topraklarına giderek tahsil görmüş ve dönmüşlerdir.

Meselenin bir başka yönü de, eski zamanlardan, İslâm öncesi devirlerden beri, Türk boylarıyla Farslar arasında sıkı münâsebetler olmuş, iki medeniyet ve kültür arasında alış-verişler yüzünden, Farsça sözler, terkipler, yenden ortaya çıkmış, ünsiyet tâzelenmiş ve pekişmiştir. Farslar'ın Türk, Türkler'in de Farslaşma cereyanında târihî değişimler meydana gelmiştir. Bu çeşit târihî, içtimâî münâsebetler, İslâm sonrasında da güç kazanmış; maarif, Arap-Fars dilinin tesiri altına girmiştir.

Bu hâl yazma edebiyâtın eski saflığının bozulmasına, dışlanmasına sebep olmuştur. Âlimler, şâirler; Arap-Fars dilinde yazmayı mârifet sayıp, öz dilleriyle yazmayı bilgisizliğin, câhilliğin delili olarak görmüşlerdir.

Buhârâ'dan okuyup gelenler, "Damolla", Hindistan'da okuyanlar "Mevlevî", Kaşgar'da okuyanlar "Maksum-Halvetî", Türkçe tedrisât görenler de "Molla" diye adlandırılmışlardır. 1. ve 2. sıradakiler ilimce ne kadar düşük olsalar da halk nazârında üstün sayılmış, buna karşılık Türkçe bilenler, "Molla"lar da ne kadar ilimce üstün olsalar dahi, aşağı derecede kabûl görmüşlerdir.

Yukarıda söylenenlerden başka, hâkimiyetin din elinde olması, halk hayâtının onunla disiplinli ve sıkı ilişkisi de epeyce tesir etmiştir. Hiyerarşinin getirdiği hayat tarzında, Halife (hükümdâr), kadı, müftî, hatip, vâiz, imam v.s., halk hayâtının mes'ulleri idi. İçtimâî ve ferdî hayâtın düzenlenmesi tabii olarak İslâm'ın temsilcisi olan bu şahısların elindeydi. (Yasama, yürütme ve yargı işleri). Bunların (dinî meselelerden sorumlu olanların) hemen hepsi umûmiyetle Arap-Fars dillerini bilenlerden seçilirdi. Maddî, mânevî hayâtı düzenleyen hukûkî yaptırımların, yapısını kendine merkez yapan cemiyetin dil sistemini de kendi tesiri altına alması, kaçınılmazdı. Âlimler bu tesirin altında kalınca, tahsil gören talebeler ve halk da onları önder bilerek yaptıkları

na, icrâatlarına sâhiplenmişlerdir.

Burada şu noktayı tahlil etmek gerekir ki, neden biz de Farslar gibi İslâmî hukuk düzeninde de kendi dilimizi koruma isteği, bu kadar acizleşmiş ve gurur kırıcı olmuştur? Halbuki atalarımız öz dilimizi korumanın büyük ehemmiyetini göz önüne almış ve bu alanda ölümsüz hizmetlerde bulunmuşlardı.

Büyük âlim ve ediplerimizden Kaşgarlı Mahmud şöyle demiştir: "Türk dili ile Arap dili, birinciliği paylaşan iki at gibi denk olarak yürürler". Kaşgarlı'nın bu tesbiti, dilimizin ne kadar zengin ve mükemmel olduğunu göstermeye yeterlidir. Yazık ki bu büyük şahsiyetin hizmetleri zamanla git gide yok olmaya yüz tuttu.

Sekkâki gibi büyük bir şahsiyet, kıymetli eseri "Miftahü'l-ülüm"ü, öz dilinde değil Arap dilinde yazdı. Lutfî gibi güçlü bir şâir de eserlerinin yarı kadarını Farsça yazdı.

Dilimizin yabancı dillerin tesirine böylesine kolay girmesi tarihî, coğrafi ve etnik cihetteki uzak bir cereyan ile münâsebeti olan bir meseledir. Lâkin, neden biz onların dillerini kolay kabûl ettik?

Edebiyatımızın bu iki yabancı dil tesirine ne kadar girdiğini şundan anlamak mümkündür: Nevâî gibi büyük hükümet erbâbı ve âlim, bu kadar siyâsî güce sâhip olduğu halde, ana dilini küçümseyenlerin istihzâlarına muhatap olmuştur. Hatâ Fars şiirinin üstünlük taraftarı olan şâir Süheylî, bir eşeğe binip takım takarak, Herat Şehri'nin sokaklarında "Palanı Ali Şîr" (Ali Şîr'in takımı) diye bağırıp Nevâî'yi rencide edecek kadar ileri gitmiştir. Eğer Nevâî ana dilinde yazdığı eserlerini ortaya koyup, Türk dilinin Fars dilinden daha mükemmel ve zengin olduğunu ispatlayan "Muhâkemetü'l-Lûgateyn"i yazsaydı, bizler daha sonraki günlerde Zelîlî, Nizârî, Nöbetî, Hırkıtî gi-

bi öz dilinde eserler yazmaya başlayan şâirlere, belki de rastlayamayacaktık.

Her ne kadar Nevâî bu büyük ve kutlu yolu gösterip önder olmuşsa da, yabancı tesirler yok olmadı. Çünkü 7-8 yy. devâm eden bu üslûbu bozmanın tasavvuru bile kolay değildi. Yazma edebiyâta ana dil ile eser yazmanın yolu Nevâî tarafından gösterildikten sonra da bu güçlü tesir 20. asırda da âlim diye adlandırılan kişilerin aklından ve kaleminden yok olmadı. 19. asrın sonlarında yaşayan Uygur şâiri Hüseyin Tecelli "Bark Tecelli Sebke Mücellî" isimli divânını Arap-Fars dilinde yazdı. Abdülkadir Damolla, edebiyât dersleri için yazdığı "Miftahü'l-Edeb" isimli eserini Arap klâsiklerinin kasidelerinden meydana getirdi. Sâbit Damolla 20. yy. başında yazdığı "Cevâhirü'l-Aytkan" denilen şiirî eserini Arapça yazdı.

Demek oluyor ki yazma edebiyâtımız, "Kutadgu Bilig"den sonra, kendi dil saflığını yukarıda söylenen sebepler yüzünden yok etti. En basit şeyler dahi Arap ve Fars dilleriyle yazıldı.

Dilimizin yabancı dillerin tesiri-ne böylesine kolay girmesi, târihî, coğrafi ve etnik cihetteki uzak bir cereyan ile münâsebeti olan bir meseledir. Lâkin neden biz onların dilini bu kadar kolay kabûl ettik? Bu soru, fevkalâde ilmî tahlil ve felsefî tefekkür gerektiren meselelerimizden biridir.

Bir dile yabancı kelimelerin sızması normal olan bir hâdisedir. Lâkin edebiyâta bu dili tasarruf konusu büyük maharet gerektiren bir fazilettir. Çünkü bedii dilin halk diline, avâmî dile yakın olması, milli edebiyâtın en mühim meselelerinden biridir. Durum böyle iken ne yapmak gerekir? Mâlumdur ki dili bozan da, düzeltip iyi kullanan da kalem sâhibidir. Bu hakîkati; ilim erbâbının yazdıklarını, söylediklerini anlamayan halkın, kendi yazdıkları ve söyledikleri ile arasındaki fark ortaya koymaktadır. Kalem sâhiplerinin fikir kuşları fikrî hava boşluğunda kanat çırpıp uçmaya başladığında, onlar kendi dilini unutup başka dillerin söz harmanlarından

dâne toplarlarsa, kendi dillerinin güzelliğine göz yumup başka dilleri yeğ tutarlarsa, veyâ yabancı dil hayranlığını kendinin "âlim"liğinin bir ifâdesiymiş gibi gösterirse, yaptıkları ve yazdıklarıyla kendi toplumundan ayrılıp işi yokuşa sürmüş olurlar.

Bütün bunların ışığında Türkistan'da klâsik edebiyâtın tetkikâtına başlanmıştır. Bir kısım klâsik eserler neşr edilmiştir. Göz önüne alınan noktalardan birisi de mevcut klâsik eserlerin tıpkı basımlarının yanında, ihtivâ ettiği zenginliği göz-

ler önüne sermek için, sâdeleştirme yoluna da gidilmiştir.

Yalnız bu sâdeleştirmede bugün kullanılan yabancı kelimelerin kat'i olarak hepsinin istisnâsız çıkarılması diye bir görüş de söz konusu edilmemektedir. Çünkü kullanılan sözler, dil sistemimizin zenginliği olup onları çıkarıp atmak, yerlerine kullanımdan düşmüş, bu günkü mânâ zenginliğini karşılamayan, dar bir çerçevede kalmış kelimeleri kullanmanın pek akıl kârı olmayacağı bellidir. Yapılan çalışmalarda olması istenen, kendi dilimiz varken ya-

bancı dilin hâkimiyet kurmasına engel olmak. Klâsik edebiyâtın tetkik edilmesi, tenkidî gözle bakılıp, iyi taraflarının ortaya koyulması, bu klâsik edebiyâttan faydalanmaktır. Bu gâye doğrultusunda dil saflığını mümkün mertebe korumak, halkı aydınlatmak ve ondan kopmanın, en büyük vazifenin de ilim sâhiplerinin üzerine düştüğünün şuurunda olmanın verdiği güçle çalışmalar devam etmektedir.

ANA TİLİM ÖLMEYDİ

(Bir dâna tilşünaşa cevab)

Nâtık dedi:
Takdir şul,
Bu cehânî irâde.
Tiller yokalur bütkül,
Bir til kalur dünyâda.

Ehtirâslı, âteş dil
Berance sordu nâlân:
-Nahâtki Ferengi til
Yokalgusı bir zaman?

"Faust" yandı gürilleb,
"Hamse" otga tutaşdı.
Bir sedâ cehân boylab
Taraldı, tağlar aşdı.

'Ey, vâiz, pestge tüşgin,
Bu gep çıkdı kayerden?"
Nevayî bilen Puşkin
Turıb keldi kabrdan.

Neruda, Lorca turdı
Servasntesning yanığa.
Kim kasd etib tiğ urdı
Ana tilim cânığa?

Bu sedâ yangrar hemân,
Sıra edâ bolmaydı.
Âlem aytar:
Heç kaçan
Ana tilim ölmeydi.

Kim derğazab,
Kim hayrân,
Çıkıb keldiler katâr
Dante,
Şiller
ve Bayron

Fuzulî yandı: -Âzer
Tili güldek solmaydı,
Barça dedi berâber:
"Ana tilm ölmeydi."

Özbek Türkçesinde
1978
Erkin Vahid(ov)

Firdevsî,

Bal'zak, Tagor.

"Va'zingni koy, birader,
Sen aytganing bolmaydı."
Barça dedi berâber:
"Ana tilm ölmeydi."

Kemelekdek reng-â-reng
Bolsın deb san'at, tiller
Asrlarça kıldık ceng,
Arman kıldık ming yıllar.

-Hey, bu kaday akide?-
Kolıda teberrük câm.
Fârsî tili hakıda
Rubâyî aytdı Hayyâm.

Bekadr bolsa nahât
Tillerdegi terâvet!
Yokaldı bukün, heyhât,
Kabrlarda helâvet.

TÜRKİSTAN TÜRK ŞİİRİNDEN

CAN TÜRKİYEM

Türkiyem, öz Türkiyem, canım mening şan
Türkiyem
Yer yüzide barmu sendek bir asil kan Türkiyem

Senki ol onaltı yıldızlar uluğ evladı sen
Arslanlar, Fatihler... toprağı sen Han Türkiyem

Kâbe sen bizge öpermiz kutlu topraklarınğı
Bir kuyaş sen biz uçun nuringga kurban Türkiyem

Tolkunub turgan dengizdek ay yıldız bayrağıngga
Bir karayman ming yaşayman, barlığım san
Türkiyem

Kim cesaret kılıb bilsun senge şum közle karab
Kör kılar ol közleri ordularing an Türkiyem

Mahtanur her Türk özi mundağ güzel diyâr uçun
Can feda, canlar feda bolsun senge can Türkiyem.

CANIM TÜRKİYEM

Türkiyem, benim Türkiyem, canım Türkiyem, şanlı
Türkiyem
Yer yüzünde var mı senin gibi asil kanlı Türkiyem.

Sen o onaltı yıldızların uluğ evlâdısın
Alparslanlar, Fatihler, yurdusun büyük Türkiyem

Kâbe'sin bize, öperiz mübarek topraklarını
Bir güneşsin bizim için nuruna kurbanım Türkiyem

Dalgalanıp duran deniz gibi ay yıldızlı bayrağına
Bir bakarak bin yaşarım, varlığımsın şanlı Türkiyem

Kim cesaret edebilir sana kem gözle bakmaya
Kör eder o gözleri orduların (*) anında Türkiyem

Öğünür her Türk böyle, güzel diyar için
Can feda canlar feda olsun sana canım Türkiyem

(*) "Bütün Türkler bir ordu" mısraının şairinden
ilhamla.

ŞİİR: M.Sabir Karger.

MÜZİK: Türkistan anonim müziğine M.Sabir Karger
tarafından uyarlanmıştır.

YORE: Müzik Türkistan'ın batı ve güney bölgelerinde
çalınır.

KAYNAK: Türkistan anonim. (Babam Abdul Kasul
Karger'den derlenmiştir)

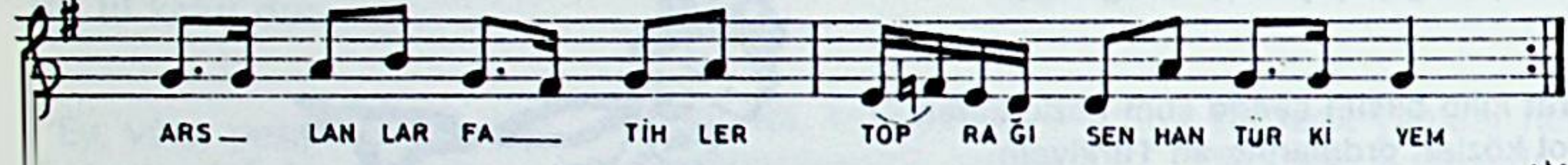

CAN TÜRKİYEM

İLHAN ÖZULU

Moderato

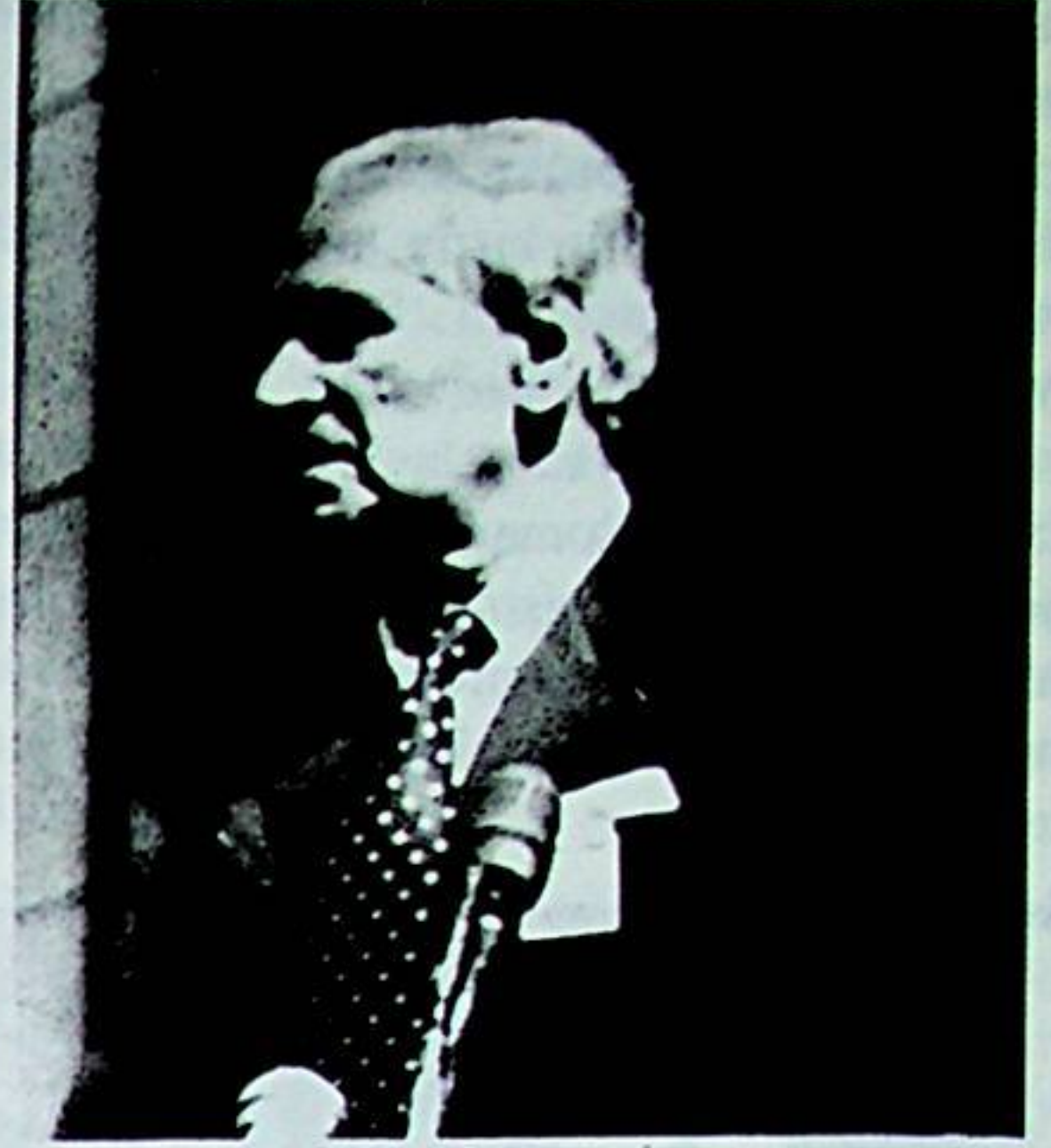
♩ = 98

Mihail Gobuoğlu ile Sohbet

İstanbul Üniv. H. Emel Aşa

Araş. Gör.

1973 yılından itibaren devam eden Milletlerarası Türkoloji Kongrelerinin hepsine Romanya'dan katılan ve Gagauz Türkler'inden olan Mihail Gobuoğlu'nu tanıtmak gayesi ile kendisiyle yaptığımız sohbeti sizlere aşağıda sunuyoruz. Mihail Gobuoğlu bu seneki VI. Milletlerarası Türkoloji Kongresine 23 Eylül 1988 günü Türk Dili seksiyonunda "II. Dünya Savaşı'ndan Sonra Romanya'da Türkoloji Çalışmaları (1945-1988)" adlı tebliği ile katılmıştır.

— Sayın M. Gubuoğlu, sizden özgeçmişinizi anlatmanızı ve Türkoloji sahasındaki hevesinizin başlayışının hikâyesini dinlemeyi arzu ediyoruz.

— Orta ve Lise öğrencisi olduğumda tarihe, özellikle Türk tarihine ve Türk-Romen ilişkilerine çok meraklı oldum. Liseyi bitirdikten sonra askerliğe gittim. Bu bir yıllık askerlikten sonra Üniversiteye girdim. Orada Edebiyat fakültesinin tarih şubesinde okudum. Tarih şubesinde neler öğrendim? O vakit orada Türkçe dersler yoktu. Romanya tarihi, Bizans tarihi, umûmi ve genel tarih vardı. Ben bu tarihler içinde Doğu insanları hakkındaki haberleri topladım.

— Bu çalışmalarınız lise yıllarında mı başladı?

— Bu çalışmalarım Üniversitede olmuştur. Fakat ben lisede tarihe merak gösterdim.

— Hangi üniversitede okudunuz?

— Çernoviç Üniversitesinin Edebiyat-ve Felsefe şubesinde okudum.

— Çernoviç Üniversitesi Romanya'nın hangi bölge ve şehrinde?

— Bu Bukaniva'daydı. Ama şimdi bizde değil. Çernoviç üniversitesinde 1934-1939 tarihleri arasında çalıştım. Aynı üniversitede 1940'da bir doktora tezi hazırladım.

— Efendim doktora tezinizin konusu ve ismi neydi? Bize bu çalışmanızdan bahsedebilir misiniz?

Gagauzlara Türk kaynaklarında "Oğuz" derler. Bizans kaynaklarında "Uz"; Arap kaynaklarında ise "Güz" denilir. Gagauzlar Oğuzların cedleridirler.

— Doktora tezimin adı "Tarih Işığında Gagauzlar"dır. Bu tez iki bölümlüdür. Birinci bölüm "Gagauzlar hakkındaki çeşitli teori ve faraziyeler" adını taşır. Bu konuda on-onbeş faraziye buldum; Bunlardan bazıları yanlış, bazıla-

rı ters. Ben de bu meseleyi kesin olarak tespit edemedim. Tezimin ikinci kısmında "Gagauz Folkloru ve Halk Edebiyatı" ile uğraştım. Köyden köye gezerek çok çeşitli materyaller topladım. Bazılarının ağzında Nasreddin Hoca'yı, bazılarının ağızlarında mâniler ve türküler buldum. Bunlardan bazıları basılmıştır. Konya'daki Kongreye "Gagauz Halk Edebiyatından ve Folklorundan bir Demet Tarihsel Türkü" adlı tebliğimle katılma çağı. Gagauzlar Oğuzların cedleridir. Onlar Güney-doğu Avrupa'ya geldiler.

Gagauzlar Güney-Doğu Avrupa'ya nereden geldiler efendim?

— Gagauzlara Türk kaynaklarında "Oğuz" derler. Bizans kaynaklarında "Uz"; Arap kaynaklarında ise "Güz" denilir. Çeşit çeşit adları vardır. Onlar iki defa Karadeniz'in kuzeyinde kaldılar Peçeneklerin arkasında... Ve onların arkasında da Kuman Türkleri vardı. Hazar Türkleri de onların civarındaydı. Bu etnografi meselesidir. Uz'lar bazı senelerde Karpat, Tuna-Karpat bölgesinde yaşadılar. Bizans kaynaklarına göre 1064'de Tuna'yı aşdılar. Daha sonra Dob-

ruca'ya geçtiler ve Balkan dağlarına doğru ilerlediler. Bu sırada bazıları vebadan ve başka sebeplerden dolayı öldü, bir kısmı hayatta kaldı. Gagauzların bazı alaylarını Bizanslılar asker yaptı. Bu münâsebette Gagauz alayları Bizans İmparatoru Romen Diyogenez ile Malazgirt savaşına katıldılar. Fakat onlar Bizans ordusundan kaçarak, Selçuklulara katıldılar.

me'sinde bulunur. Aynı zamanda Osmanlı idaresinde eyaletler vardı. Eyaletlerin biri Karadeniz'in batısından Balkanlar'a doğru Dobruca'dan Rusya'nın güneyine doğru Özi Eyaleti'ydi. Burası Oğazlarındı. Çünkü buradaki nüfusun büyük bir kısmını Gagauzlar meydana getirmişti. Onlar Osmanlı İmparatorluğunun çöküş zamanında Güney-Doğu Avrupa'da şimdiki, Yunanistan, Bulgaris-

— Mesela bunlardan Oğuz Kağan destanı Gagauzlarda nasıl anlatılıyor?

— Ondan ancak hatıra var. Sonra canavar kültürü var. Gagauz folklorunda toplu olarak göçebe ve oturma kültür unsurları bulunur.

— Peki, Dede Korkud'un izleri nasıldır?

— Bu pek hatırımda değil. Ama Gagauzların dili bu hikâyelerdeki dile çok yakındır.

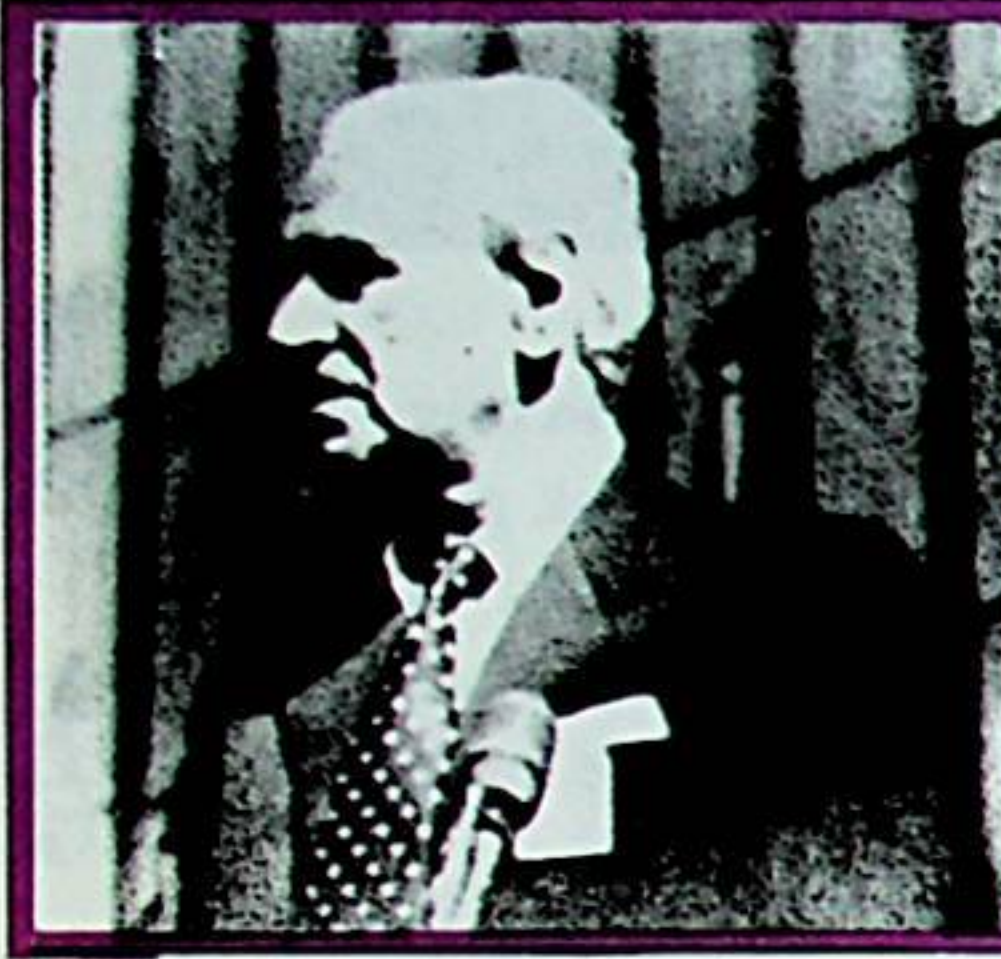
— Türklerin İslâmiyetten önce kullandıkları "Bozkurt, Selçuklu Kartalı, Kuğu Kuşu" gibi Orkunlar Gagauzlarda nasıldır?

— Gagauzlar "kurt" yerine "canavar"ı kullanırlar. Böylece "canavar kültürü" nün varlığı ortadadır.

— Efendim, Anadolu'da da "kurt" a "canavar" denilir.

— Daha sonra bundan başka atlara, ata ait pekçok kültür var. Geyik kültürüne ait izler de vardır. Gagauz folklorunun piri "Moşkov" dur. Bir Rus subayı olan Moşkov, olayında bulunan Gagauz gençleri ile Varşova'ya geldiğinde onları izinli olarak köylerine göndermiş. Daha sonra kendisi de buralara gitmiş ve Gagauzlar hakkında büyük bir kitap yazmış.

— Gagauz Türklerinin Malazgirt savaşında ortaya çıktığı, sonra Osmanlılarla savaşa katıldıklarını biliyoruz. Peki Haçlı seferleri sırasında bunları kullanılmışlar mı?

Gagauzlar Romen Diyogenez ile Malazgirt Savaşına katıldılar. Fakat onlar Bizans ordusundan ayrılp, Selçuklular'a katıldılar.

— Gagauzların o zamanki dini neydi?

— Onların ilk geldiklerindeki inleri Şamandı. Ama Avrupa'ya geldikten sonra ya Ruslardan, ya Bizanslılardan hristiyan dinini aldılar. Hristiyan dinini alarak onlar bu dini doğru sandılar ve (Hak-Oğuz 'Hak Uz') dediler. Bu kelime daha sonra (Gagauz) şeklinde kullanılmaya başlandı. Bu kelime hakkında çeşitli teoriler vardır; özellikle Vitek'in çok ilgi çekici iki makalesi bu konuyla ilgilidir. Ona göre Gagauz sözü Konya Sultanı İzzeddin Keykâvus'dan gelir. Onlar İlhanlılar ve Moğollar tarafından mağlub olmuş. Keykavus'un annesi Bizans İmparatoru'nun annesiymiş. VIII inci Mihail Paleolog'la bu şekilde akrabaymış. Onlar koyunları, sürüleri, atları ve inekleriyle İstanbul civarına gelmişler. Ama günün birinde "biz kır insanıyız. Şehirde çalışamayız. Bize özel bir yer verin demişler. VIII inci Mihail onlara Dobruca'yı seçip, orada bir yer vermiş. Bu haberler Âli Yazıcı'nın "Târih-i Al-i Selçuk"unda ve Seyyid Lokman'ın "Oğuznâ-

tan, Romanya ve Ukrayna'da yerleştiler. Böylece 1978'deki Berlin Andlaşmasına kadar bu civarlarda özellikle Varna'da en çok konuşulan Gagauz diliydi. Ama şimdi onların sayısında büyük bir azalma var. Çünkü Grekler onları "Grek Hristiyan" Bulgarlar "Hristiyan Bulgar" diye saymaktadır. Böyle sayılsa da onlar âdetlerini yaşatıyorlar ve konuştukları dil eski Oğuzcaya, Anadolu Osmanlıcasına ve Anadolu Selçuklularının diline çok yakın. Ayrıca diğer Türk halkları gibi çok zengin bir folklorları var; mitolojileri, masalları, din işleri, hikâyeleri ve özellikle Nasreddin Hoca hakkında pek çok fıkra vardır. Ben elibeş tane tespit ettim. Ayrıca Nasreddin Hoca'dan başka diğer bir cümbüşçü adamları var, buna "Köse" denilir. Kurnaz Köse Gagauzların Millî Nasreddin Hocası'dır.

— Efendim mitolojiden bahsettiniz. Orta Asya'dan göç ediş sırasında veya Orta Asya kökenli mitolojik unsurlara rastlandı mı?

— Evet, rastlandı.

1878 Berlin Anlaşmasına kadar özellikle Varna'da en çok konuşulan Gagauz diliydi. Ami şimdi onların sayısında büyük bir azalma var.

— Bu konuyla ilgili çok habermiz yok. Hristiyan olduklarından belki onlar da katılmış olabilirler.

— Peki onlara ait izleri nelerde bulabiliriz?

— Ben bunlardan bir kısmını tarihî türkülerde buldum. Böylece hangi seferlere katıldıkları ortaya çıkıyor. Mesela, 1715’de Mora seferine aid “Mora Seferi Gagauz Türküsü” var. Ayrıca Ruslarla yapılmış seferlere ait türküler var. Edirne Savaşına ait “Edirne Türküsü”, “Kavarna Türküsü” ve Kırım Savaşına ait “Sivastapol Türküsü”.

rılmektedir. Mesela bazı kelimelerdeki eklerde bu tesir görülmektedir: “Komşu” kelimesi Türkçedir ve bunun kadınına da, erkeğine de aynısı söylenir. Fakat Rus veya Bulgar tesiri ile bu kelimeye bir değişiklik olmuş, komşu kadına “komşuyika” denilmiştir. Sonra “Karagöz” kelimesi, “Cambaz, kurnaz” anlamında kullanılmaktadır.

— Bu kelimenin Osmanlılardaki Karagöz oyunuyla bir ilişkisi var mı acaba?

— Karagöz oyunu var.

— Efendim, yetiştiğiniz aile ocağında çocukken Gagauzca mı

bir müsabaka için Bükreş’e geldim. Buradan Türk elçiliğini ziyarete gittim. O zaman Bükreş’de Türklerin meşhur bir elçisi vardı. Adı Hamdullah Subhi Tanrıöver. O beni görünce ve tanıyınca telefonu eline alarak “Romanya’da bir Türkoloji Enstitüsünün açılmasını emretti ve dedi ki “Buranın Müdürü Baringer, sen de asistanı olacaksın”. Ama o yıllarda muharebe vardı. İkinci dünya savaşına katıldım, bu arada pek çok malzeme topladım. Toplam olarak 200-300 makalem ve bazı kitaplarım vardır. Bunun yanında Türkçe eserlere Rumence ve Fransızca tanıtımlar yapıyorum.

— Efendim çocukluğunuzda ne tür oyunlar oynardınız?

— Kızlar “Germançi” oyununu çok oynarlardı.

— Bu nasıl bir oyundur?

— Bir nevi toprak tabak içinde yakılmış mumla oynanan oyundur. Erkekler “Aşık Oyunu” oynarlardı. Koyunlardan çıkarılan kemikle cevizle vurularak oynanan bir oyundur.

— Bu oyun Anadolu’da da vardır ve aynı şekilde oynanır.

— Biz bu cevizleri “Susak” içinde toplardık.

— Susak dediğiniz nedir efendim?

— Bir çeşit kabak.

— Evet, su kabağı mı?

— Evet, su kabağı bunun içine cevizleri toplardık. Biz ayrıca at’a binme ve atlarla gezme oyunlarını da çok severdik. Atlarla yarışardık. Ateş yakarak, atlarla üzerinden geçerdik.

— Efendim, bu güzel sohbetinin için size çok teşekkür ediyoruz. ve bu kıymetli hatıralarınızı yazmanızı, çocuk oyunlarını derlemeniizi arzu ediyoruz.

Konuştukları dil, eski Oğuzca’ya Anadolu Osmanlıcasına ve Anadolu Selçuklularının diline çok yakın. Ayrıca diğer Türk halkları gibi çok zengin bir folkloru var.

— Osmanlı İmparatorluğu zamanında Balkanlar’da; Romanya ve Polonya topraklarında hâkim olduklarında Türklerin Yeniçeri Ocaklarına “Devşirme” çocuklar aldığını biliyoruz. Bunların içinde Gagauzlar da var mıydı?

— Bu konuda kesin bilgiye sahip değiliz. Bir Romen Ağibti Sevilesku 1860’da yazdığı makalede Romenlerle birlikte Gagauz çocuklarının da askere alındığını yazmıştı. Bu hiç bir ilmi temele dayanmayan masaldır.

— Gagauz folkloründe, daha ziyade hangi toplumların izleri görülür?

— Gagauz folklorünün kökü Türk’tür. Fakat bunun yanında Bulgar, Yunan ve Rus etkisi de gö-

konuşuluyordu?

— Annem ömründe hiç bir yabancı dil bilmeden yalnız Gagauzca konuşurdu, mektebe de gitmedi. Babam ise biraz Rusça ve Almanca bilirdi. Biraz da okumuştum.

— Çocukluğunuza ait hatıralarınızdan bahsederseniz seviniriz.

— Babam beni çocukluğumda alıp kıra götürürdü, tarlada çalıştıyım diye. Fakat bu benim hoşuma gitmedi. Ben de tarımcılıktan kurtulmak istedim. Beni daha sonra hayvan gütmeye gönderdiler.

— Anadolu’da da “gütme” kelimesi kullanılır.

— Bir zaman davar güttüm. Sonra okudum ve lise hocası oldum. Günün birinde çocuklarla

Hazırlayan:
Hakan Poyraz
Gazi Üniv. Öğrt. Görv.

TÜRK 2000 VAKFI'NIN "TÜRK DÜNYASININ DÜNÜ BUGÜNÜ VE YARINI" SEMPOZYUMU DÜZENLENDİ

Türk 2000 Vakfı tarafından "Türk Edebiyatı Vakfı" salonlarında Dış Türkler'in "dünü-bugünü ve geleceği"ne ilişkin sempozyum düzenlendi.

"Türk 2000 Vakfı" mütevelli heyeti başkanı Prof.Dr. Reha Oğuz Türkkkan, tarafından açış konuşmasını yaptığı sempozyumda geniş bir dinleyici topluluğu ve Dış Türkler'in çeşitli bölgelerine ait ihtisas sahibi olan konuşmacılar tarafından, değişik boyutlarıyla gündeme getirilen Dış Türkler'in problemleri ve gelecekteki durumları gündemin belirleyici konusu oldu.

Prof.Dr. Reha Oğuz Türkkkan, "Türk 2000 Vakfı"nın kuruluş gayesinin, geleceğin Türk Dünyasının problemlerini araştırmak, bu konuda programlar ve raporlar hazırlayarak, yetkili kurum ve kuruluşlara sunarak çözüm çareleri bulmak olduğunu belirtti.

Gelişen ve değişen dünya şartları gözönüne alınarak gelişmiş ülkelerde "Fütüroloji" adında bir bilim alanının ortaya çıkması, geçmişteki olayları ve mevcut şartları gözönüne alarak "geleceğin hesabını yapmak" olduğunu belirten Türkkkan, bunun için, 1- Yeni Gelişmeleri Tesbit Etmek, 2- Gelişmelerin Değerlendirilmesi, 3- Senaryolaştırma, 4- Çözüm Yolları Bulmak üzere dört aşamada ele alındığını söyledi.

Bilindiği gibi, Türkiye dışında varlığını sürdüren büyük bir Türk nüfusu çeşitli milletlerin hakimiyet sahası ve sınırları içinde yaşamaktadır. Bunu temel alarak düzenlenen sempozyumda örnekler veren Türkkkan, "Şu anda dünya kamuoyunda yakından takip ettiği "Glasnost" politikasının bu günkü değerlendirilmesi yapıldıktan sonra, geleceğe yönelik (2000'li yıllar) bir senaryo hazırlanır, her bölgenin gelişmeleri takip edilir, geleceğe ait muhtemel gelişmeler hakkında çareleri aranır.

Açıklamadan sonra, Türk Dünyasının her bölgesine ait ve bölgeleri konusunda ihtisas sahibi sempozyötlörlerin konuşmasına geçildi. İlk konuşmayı Sovyetler Birliği'nde uzun zamandan beri sinema ve film çalışmaları yapan ünlü sinema sanatçısı Sabahat Duru yaptı.

1977'den bu yana Sovyetler Birliği'ne 200'ü aşkın seyahatte bulunan ve Türk-Sovyet Kültür Anlaşması çerçevesinde film yapan Sabahat Duru, Sovyetler Birliği'nde yaşayan Türkler'in durumunu sanatçı gözüyle şöyle izah etti:

"Benim gördüğüm kadarıyla, Sovyetler Birliği'nde dış görünüş itibarıyla diğer Sovyet vatandaşlarıyla aralarında fark görünmüyor ama, perde arkasında neler olduğunu bilmek zor olmasa gerek. Fakat "Glasnost" politikasının gündeme gelmesiyle birlikte oradaki Türkler arasında gözle görülür derecede milliyetçilik hareketlerinin canlı olmasıydı. Sovyetler Birliği'nde bulunduğum zaman içinde Türkler'in yoğun olduğu Azerbaycan, Özbekistan ve Türkmenistan'ı tanıma imkânı buldum. Merkezi politikanın gereği olarak, diğer halklarla Türkler'in ekonomik ve kültürel bakımdan etkilenmelerine rağmen, Türkler'in milli şuurlarının esasını teşkil eden Milli Kültür öğelerine Türkiye'den daha fazla bağlı olmaları dikkat çekicidir. Meselâ, Dede Korkut, Ergenekon Destanı ve buna benzer milli motiflere olan alâka fevkalade dikkat çekiciydi.

Bundan sonra ne olur sorusuna gelince: Ben kendi adıma gelecekte umutluyum. Bilhassa bundan sonra geri dönüş olamaz. Fakat, geleceğin daha iyiye gitmesi için bizim de sanat ve kültürel yönden onlara yardım etmemiz gerekli."

Duru'nun konuşmasından sonra Türk Dünyasının bölgelerine ait değerlendirmelere geçildi. Bunlar: İdil-Ural-Kazan Bölgesini, Marmara Üniversitesi'nden Doç.Dr. Nadir Devlet - Yugoslavya Türkleri'ni, Altan Delliorman - Bulgaristan Türkleri ve Bugünkü Durumlarını Recep Akdura - Kerkük Türkleri ve meselelerini Oral Avcı - Kıbrıs ve 12 Adalar meselesini Prof. Manizade - Kırım Türklerini ve Mevcut Gelişmeleri Nureddin Mahir - İran Azerbaycan'ının durumunu M.Ali Adaleti - Kuzey Azerbaycan'ı Nihat Çetinkaya - Türkistan Türklüğünün bu günkü ve gelecekteki durumunu dergimiz koordinatörü Doç.Dr. Ahat Andican anlatmışlardır.

1 ŞUBAT 1989
SOVYET BİRLİKLERİ AFGANİSTAN'DAN ÇEKİLİYOR
"VIETNAM'DAN DERS ALMADIK"

10 yıllık uzun süren bir işgalden sonra nihayet Sovyet birlikleri Afganistan'dan çekilmeye başladılar. Aslında buna ne denli bir çekilme denir tartışma konusu. Çünkü, Afganistan'ın altın ve yakut yataklarının bulunduğu Kuzey Afganistan'daki Türk

bölgesinden Sovyetlerin daha tek adım attıkları yok.

Bunun yanında, uluslararası anlaşmalar (!) çerçevesinde çekilmeye başlayan Sovyetler, dünya politika mahvellerinde, bir yandan 10 yıllık kayıpların bilançosunu yaparken, diğer taraftan da, günah çıkarmaya devam ediyorlar.

Bu çabaların sonucu olarak, yabancı basından "Herald Tribune" Bir Sovyet yetkilisinin "Vietnam'dan Ders almadık" acı itirafını kullanıyordu. Yine bunun yanında, Sovyet Birliklerinin çekilmeleri devam ederken ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Charles Redman, SSCB'yi Afganistan'da "imha politikası" uygulamakla suçluyordu.

Afganistan'da Sovyet birliklerinin çekilme hazırlıkları sürerken, mücahitlerle, hükümet birlikleri ve Sovyet askerleri arasında yoğun çarpışmalar devam ettii bildiriliyor. Bir Sovyet yetkilinin Afganistan'da içine düştükleri durumu "Oraya aptallar gibi gittik" diye değerlendirdiği öne sürüldü.

Başkent Kabil'in çevresini giderek daha fazla kontrol altına alan mücahitler, Sovyet askerleri çekilir çekilmez kent'i ele geçirmeye hazırlandığı kaydediliyor. International Herald Tribune'un haberine göre halen Kabil çevresinde 25 bin mücahitten oluşan bir kuşatma gücü bulunuyor.

Çekilme hazırlıklarına paralel olarak Afgan mücahitlerine destek olan ülkeler arasındaki diplomatik temaslarda hızlandı. Pakistan Dışişleri Bakanı Şahapzade Yakub Han, Suudi Arabistan'a giderek meslekdaşı Prens Suud El Faysal'la görüştü. Pakistan'ın, mücahitlere destek veren İran Suudi Arabistan ve ülkesi tarafından bir "Birleşik Cephe" oluşturma çabası içinde olduğu belirtiliyor.

2 ŞUBAT 1989

KABİL'DE ENDİŞELİ BEKLEYİŞ

Sovyet İşgal Kuvvetleri Komutanı General Gromov'un ağır malzeme taşıyan konvoyların Sovyet sınırına doğru yola çıktığını belirtmesi ve er geç 15 Şubat'a kadar bütün Sovyet Birliklerinin Afganistan'ı terketmesinin planlandığını söylemesinden sonra, Sovyet karargâhından yapılan açıklamada da Ordu birliklerinin Kabil'i ve bilhassa havaalanını sonuna kadar müdafaa edecekleri ifade edildi.

Kabil'e Salang yolu üzerinden gıda ve yakıt ikmalinde hâlâ bir artış olmadığı, şehirdeki açlık sıkıntısının görülmemiş derecede sert hava şartları yüzünden hastalık ve ölümlere sebep olduğu belirtiliyor.

6 ŞUBAT 1989

CELALABAD KUŞATMA ALTINDA

Sovyet birliklerinin Kabil'den tamamen çekilmelerine bir kaç gün kala mücahitlerin kuşatma çemberi de gittikçe daralıyor.

5 Şubat'ta Çin'den, Pakistan'a geçen Sovyet Dışişleri Bakanı Eduard Şevardnadze, Afganistan konusunda temaslarda bulunuyor. Kabil'deki son İngiliz ve Fransız diplomatları da başkentten ayrıldılar.

AP'nin haberine göre stratejik Celalabad kentini kuşatan mücahitlerin komutanları önceki günlerde yaptıkları açıklamada hükümet birlikler 10 gün içinde teslim olmazlarsa büyük bir saldırı başlatacaklarını bildirdiler.

Mücahit komutanlarının yaptıkları açıklamada, sivil halka zarar gelmesini istemediklerini, ancak hükümet birlikleri teslim olmadıkları takdirde saldırıya geçmekte kararlı olduklarını belirtiyorlar. Celalabad'ın savunmada güçlü olduğu ancak, kentteki hükümet askerlerinin morallerinin düşük olduğu söyleniyor. Askeri gözlemciler, Celalabad düştüğü takdirde,

başkent Kabil'i savunmanın zorlaşacağını belirtiyorlar.

9 ŞUBAT 1989

SOVYET SAVAŞ ESİRLERİ İÇİN TÜRKİYE DEVRE DEVREDE

Türk Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Büyükelçi İnal Batu, Sovyetler Birliği'nin 300 Sovyet savaş esirinin serbest bırakılmaları için Pakistan ile birlikte Türkiye'nin de yardımlarını istediğini ve bu teklifin olumlu karşılandığını belirtti. Büyükelçi İnal Batu, yaptığı açıklamada, Türkiye bu olayı insan bir olay olarak görmektedir. Nasıl Afganlı mültecilerin kendi hür iradeleri ile sağ salım Afganistan'a dönmelerini öteden beri savunuyorsak, söz konusu Sovyet savaş esirlerinin de sağ salım ülkelerine dönmeleri gerektiğini savunuyoruz. Bunun için elden gelen her türlü çaba gösterilecektir dedi.

26 ŞUBAT 1989

1956 MACAR İHTİLALİ YENİDEN SORGULANIYOR.

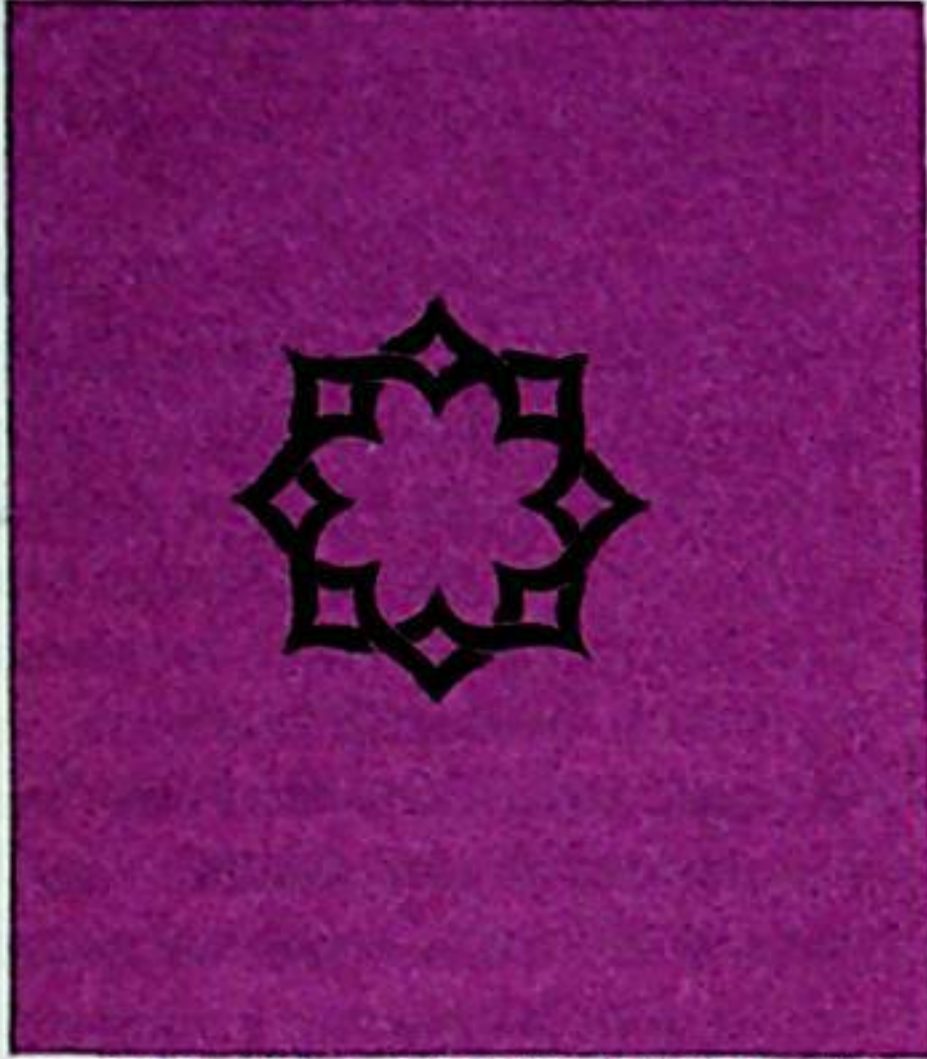
Bağımsızlık ve Hürriyet yolunda bundan 30 yıl önce ayaklanan dost ve kardeş Macaristan bilindiği gibi müttefik orduları (!) tarafından acımasız ve kanlı bir sindirme hareketiyle, hürriyet ihtilalini bastırmıştı.

Teknolojik gelişmelere paralel olarak değişen dünya siyaseti için kendi-

ni yenilemek zorunda kalan SSCB'nin son yıllarda geliştirdiği açılma ve yeniden yapılanma politikası ittifak içinde bulunan diğer ülke ve milletlerin geçmişlerini sorgulama gereğini de beraberinde getirmiş bulunuyor.

Macaristan Komünist Partisi lideri **Karoly Grosz** ve Başbakan **Miklos Nemeth**, 1956'daki ayaklanmanın nasıl değerlendirilmesi konusunda nihai kararın verilmediğini belirttiler.

Macaristan'ın son 40 yıllık tarihini inceleyen parti komitesinin başkanı **Imre Pozsgay**, yaptığı açıklamada, 1956 olaylarının resmi olarak anıldığı gibi "karşı devrim" değil, bir halk ayaklanması olduğunu bu sebeple eldeki belgeler ışığında 1956'nın bir komite tarafından yeniden değerlendirmeye tabi tutulacağını belirtti.

6 ŞUBAT 1989/KIBRIS

TÜRK VE RUM GÖRÜŞMELERİ ARASINDA AYRILIKLAR DEVAM EDİYOR.

KKTC Cumhurbaşkanı **Rauf Denktaş** ile Rum yönetimi lideri **Yorgo Vasiliu** 6 Şubat'ta biraraya geldiler. BM özel temsilcisi **Oscar Camillion**'un evinde yapılan görüşmede taraflar birbirlerine ilettikleri son öneriler üzerinde durdular.

Karşılıklı önerilerle siyasi bir platform meydana geldiğini, ancak bunun iki tarafın birbirinden ayrı olduğunu vurguladığını bildiren Denktaş, durumu şöyle özetledi:

"En önemlisi, Rumların kendi idarelerini meşru Kıbrıs Cumhuriyeti sayarak bu cumhuriyetin egemenliğini şu veya bu şekilde kuzeye yaymak yaklaşımıdır. Rumlar bu yaklaşımdan vazgeçmedikçe, müşterek bir noktaya varmak mümkün değildir."

Rauf Denktaş, dünya ülkelerine çağrıda bulunarak, BM genel sekreterinin görüşme odasında sağladığı eşitliği bozmalarını istedi.

TÜRK YAZARLAR BİRLİĞİ'NİN DÜZENLEDİĞİ TOPLANTIDA SOVYETLER BİRLİĞİ'NDEKİ SON GELİŞMELER ve KARABAĞ MESELESİ TARTIŞILDI.

18 Aralık Pazar günü Ankara'da Odalar Birliği Konferans Salonu'nda yapılan panele Dergimiz Genel Koordinatörü Doç.Dr. Ahat Andican, Doç.Dr. Yavuz Akpınar, Prof. Hasan Köni ve Prof. İlber Ortaylı konuşmacı olarak katıldı. Panel yöneticiliğini Yazarlar Birliği Genel Sekreteri Mustafa yaptı.

Panelin açış konuşmasından sonra Doç.Dr. Ahat Andican "Glasnost ve Perestroika Politikaları Işığında Sovyetler Birliği'nde Milliyetler Meselesi" konulu konuşmasını yaptı.

1917 ihtilalinden sonraki ilk yıllarda komünistlerin "milletlere eşitlik ve serbestlik" yalanını ustaca kullandıklarını belirten Andican, Stalin döneminde yoğun terörün etkisiyle milliyetçi hareketlerin çok azaldığını anlattı. Doç.Dr. Ahat Andican, 1950'lerden sonra özellikle Türk aydınlarında giderek gelişen bir milliyetçilik akımı olduğunu belirterek halkın bütün baskılara rağmen milli varlığını koruma konusunda başarılı olduğunu söyledi.

Sovyetler'deki son gelişmeleri anlatan Dr. Andican, "Glasnost" adı altında Slav kökenli hristiyanlara ve Müslüman Türklere farklı uygulamalar yapıldığını belirtti. Gorbaçov'un

giderek artan müslüman-Türk tehlikesine karşı hristiyanlığı ve slav milliyetini birleştirici bir unsur olarak kullanmağa çalıştığını söyleyen konuşmacı her şeye rağmen 21. yüzyılın Türklerin yüzyılı olacağına inandığını belirtti.

Daha sonra söz alan Yavuz Akpınar, Tarih boyunca Ermeni-Türk çatışmasının köklerini anlatarak Karabağ meselesinin aslında 19. yy.da başlamış olduğunu belirtti. Bu devrede Türklerin, toplam nüfusun % 75' den fazlasını oluşturmasına rağmen Çarlık Rusyasının ve daha sonra İngiltere'nin uygulamasıyla bu bölgeye yoğun biçimde ermenilerin yerleştirildiğini anlattı. 20. yy. başında Türk-Ermeni nüfusunun eşit hale geldiğini belirten konuşmacı günümüzde artık Türklerin bölgede bir azınlık haline dönüştüğünü vurguladı ve Azerbaycanlı Türklerin kararlı tutumu sebebiyle Karabağ bölgesinin Ermenistan'a verilemeyeceğini söyledi.

3. konuşmacı Prof. Hasan Köni Türkiye'nin gerek tarihi ilişkileri ve gerekse bugünkü coğrafi özellikleri sebebiyle meseleyle çok yakından alakalı olduğunu belirtti. Özellikle Avrupa'daki ermeni lobisinin büyük yaygara kopararak kendilerine mazlum millet süsü vermeye çalıştıklarını söyledi.

Son olarak kürsüye gelen Prof. İlber Ortaylı, konuşmaların genel bir değerlendirmesini yaptı.

“GLASNOST” İlkesinin Sovyet Azerbaycan’ında Hatırlattığı Bir Tarih Olayı Üzerine

Süleyman Tekiner

“Sovyet lideri Mihail Gorbaçov’un bir süreden beri Sovyet’ toplumunda anlatmağa çalıştığı “Glasnost - açıklık” ilkesinin etki alanınının tarih ilmine kadar uzanmış olması, çok önemli bir gelişmedir.”

Sovyet Lideri Mihail Gorbaçev’in bir süreden beri Sovyet toplumuna anlatmaya ve benimsetmeğe çalıştığı “Glasnost-açıklık” ilkesinin etki alanınının tarih ilmine kadar uzanmış olması, şüphesiz, çok önemli bir gelişmedir. Sovyetler Birliği’nde tarihin yozlaştırıla geldiği en yetkili ağızlarca itiraf edilmiş, hatta Batı basınına akseden haberlerden anlaşıldığına göre, bu yıl Sovyet okullarında tarih derslerinden sınavların iptali dahi düşünülmüş veya bu cihete gidilmiştir. Böyle bir olgunun, elbet, açıklığa kavuşmasını beklemek gerekecektir. Ama bu durum 60’lı yılların başlarında Sovyet Azerbaycan’ında vukubulan ve bir tarihi gerçekliğin yozlaştırılması açısından emsaline pek nadir rastlanan bir olayı burada hatırlatmamıza mani değildir.

Hatırlatmak istediğimiz, tarihi bir işgal hareketinin, istilaya uğramış bir ülke halkına 150 yıl sonra, Azerbaycan Sovyet basınıının deyimiyle, “hoş bir emelin çiçeklendiği bir bayram” olarak kabul ettirilmek istenmesi teşebbüsüdür. Ve bu facianın sahneye konması sırasında roller şöyle paylaşılmıştır:

İşgalci devlet 19. yüzyılın başlarındaki emperyalist Çarlık Rusya’dır. İşgal hedefi Azeri Türklüğünün vatanı, Azerbaycan ülkesidir. 150 yıl önce yaşanmış bir faciayı, onun kurbanına “bayram” olarak kabul ettirmeğe yeltenen de, sadece bu davranışı ile dahi sözkonusu emperyalist devletin halefi, varisi olduğunu kabullenmiş bulunan bugünkü Sovyetler Birliği’nin o sıralardaki yönetimidir.

Evet, Azerbaycan’ın parti ve devlet yönetimi, tabiatile, Moskova’nın işaretilere, yapılan gerekli geniş hazırlıkları takiben Azerbaycan’ın 150 yıl önce

Sovyetler Birliği’nde tarihin yozlaştırılacağı en yetkili ağızlarca itiraf edilmiş, hatta Batı basınına akseden haberlere göre, bu yıl Sovyet okullarından tarih derslerinin sınavlarının iptali düşünülüyor.

Çarlık Rusya ile güya “gönüllü olarak birleşmesini” 29 Mayıs 1964 yılında, Azerbaycan Sovyet basınıının deyimiyle, “muhteşem merasimle bir halk bayramı olarak kutlanmasını” sağlıyor. Bu arada merasimin yapılması için 29 Mayıs gününün seçilmiş olmasının bir rastlantı olmadığını da belirtmek gereğini duyuyoruz. Malûm ya, 29 Mayıs, müstakil Azerbaycan Cumhuriyeti’nin kuruluşunu 1918 yılında dünyaya

ilân eden İstiklâl Beyannamesi’nin yayımlandığı güne (28 Mayıs) en yakın bir gün.

Ve Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Komitesi’nin, bilâhare gözden düştüğü için görevinden alınan o dönemdeki Birinci Sekreteri Veli Ahundov, “bayram” şerefine düzenlenen resmi merasimde yaptığı konuşmada, “Azerbaycan’ın, konuşmacının deyimiyle, gönüllü olarak Rusya’nın terkiğine girmesi Azerbaycan halkının tarihinde hiç sönmeden ışık saçan bir sahifedir...” (30 Mayıs 1964 tarihli tekmil Azerbaycan gazeteleri) diyordu. Bu arada ünlü Komünist şair Süleyman Rüstem’de “günün şerefine” kaleme aldığı ve eski devir saray şairlerinin medhiyelerine taş çıkaran “Rus kardeşime” başlıklı manzumesini aynı merasimde okuyor ve bilâhere bu şiirinden ötürü “Lenin mükâfatı” ile taltif ediliyordu. Hemen şuracıkta belirteyim ki, Azerbaycan’da böyle bir trajikomedinin sahneye konması, pek kısa sayılamıyacak, şayet deyim yerinde ise bir ilmi nazarî hazırlığı gerektirmiştir. Azerbaycan İlimler Akademisinin Tarih ve Felsefe Enstitüleri 1955 yılında Bakû’de “Azerbaycan’ın Rusya ile birleşmesi ve onun 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında Ekonomik ve Kültürel alanlarda müspet neticeleri” başlıklı bir eser yayımlıyor. Kollektif emek (tarihçi Prof. A. Sumbatzade, tarihçi doçentler: M. Ismailov, N. Mehdiyev, filolog doçentler: M. Kasimov, M.C. Caferov) mahsulü olan bu eserin birinci bölümünde “birleşme” arifesinde Azerbaycan’da sosyal, ekonomik ve siyasi durumunun karakteristik vasıfları inceleniyor; ikinci bölümünde “birleşmenin” getirdiği sonuçların tahlili yapılıyor; üçüncü

bolümünde de Azerbaycan Kültürünün sözkonusu dönemdeki durumu ele alınıyor. Ve müelliflerin vardıkları genel yargı şöyle: Gerek zaman zaman İran ve Türk istilalarına hedef olması, gerekse mahalli hanlıklar arasında sürüp giden çatışmalar yüzünden ciddi bir ekonomik buhran içinde bulunan Azerbaycan için, daha ileri bir sosyal ekonomik basamak sayılan kapitalizme kadem basmış bulunan Rusya ile birleşmek tek çıkar yol imiş. Böyle tutarsız bir değer ölçüsünden yola çıktığımız takdirde, mesela diyelim. Rusya'nın da o sıralarda kapitalizmin daha ileri safhasında bulunan Almanya ile birleşmesi gerektiğini düşünmemiz makul görülebilir. Fakat biz şimdilik bu garip gerekçeyi bir tarafa bırakarak, zihinleri karıştıran bu "gönüllü birleşme" iddiasının iç yüzü üzerinde bir parçacık duralım.

Azerbaycan'ın komşusu Hıristiyan Gürcistan'ın 1801 yılında Rusya'nın himayesini istemesi üzerine Güney Kafkasya'ya inen Rus istila orduları, o sıralarda sulh içinde kendi milli hayat tarzını yaşamakta olan Azerbaycan Hanlıklarını tehdit etmeğe başlıyor. Karargahını Tiflis'te kuran ve general Sisiyanov'un başında bulunduğu Rus istila ordusunun yolu üzerindeki ilk mania Gence Hanlığı idi. Daha 16. yüzyıldan itibaren müstakil veya yarı-müstakil bir devlet olan Gence Hanlığı Ziyadhan Oğulları sülalesinin idaresi altında bulunuyordu. Rus ordusu 1804 yılında Gence Kalesi'ne saidırdığı zaman Hanlığı, Şahverdi Hanoğlu Cevat Han yönetiyordu. Tarihi kaynaklar Cevat Han'ın adaletli, dirayetli, mert ve cesur bir hükümdar olduğunu kaydederler. Mesela Şair Abdurrahman Ağa Dilboz bir destanında Cevat Han'ı şöyle tasvir ediyor:

(Prof. Dr. A. Caferoğlu: Azerbaycan edebiyatında istiklal mücadelesi, İstanbul, 1932)

Gence şehrinde Cevat Han Kim ne
eyyam var idi,
Sahib-i lûtf-ü adalet, sadık-ul ikrar idi,
Her şeyin fiilinde mahir, âkil-i
hâşyar idi,
Muhteser bir alem âra imtihan
serdar idi,
Gör neler çekti gazadan devr-i bed
etvariden.
tarihçi Reşit İsmailov 1923 yılında Bakû'da basılan eserinde, başlarında Cevat Han'ın bulunduğu Gence Kalesi müdafilerinin Rus ordusu kumandanı General Sisiyanov'un iyi silahlanmış çok üstün kuvvetlerine karşı yiğitçe savaştıklarını şöyle tasvir ediyor:

"1804 yılı İkinci Kânun'un üçüncü günü Ramazan Bayramı'nda Ruslar

son defa Gence Kalesini top ateşi altına almışlardı. İki fırka halinde hareket eden Rus ordusu Kalenin Karabağ ve Tiflis kapılarına saldırıyorlardı. Karanlık ve şiddetli soğuk bir gece idi. Sabahleyin saat beşe doğru Ruslar takriben 60 kadeklik bir mesafeden kaleyi şiddetli bir top ateşi altına almışlardı. Gencililer Ruslar'ın üzerine dolu gibi kurşun ve ok yağdırıyorlardı. Saat 7 raddelerinde savaş son ve şiddetli bir safhaya giriyordu. Topların sedası, mermilerin gürültüsü, yaralıların ah-ü nâlesi, şehir içindeki "Allah Allah" sesleri her tarafta heyecan doğuruyordu. General Portniyagin'in birlikleri kalenin üç burcunu işgale muvaffak olmuşlardı. Miralay Karyağın kumandasındaki kuvvetler de kalenin diğer iki burcunu zapt ediyorlar. Harabeleri şimdiye kadar bâki kalan ve "Hacı Kale" adlanan burç üzerindeki topun başında duran kahraman Cevat Han düşman hücumunu yalın kılıç defediyordu. Ruslar, bilâhare topu başında şehit düşen büyük serkerdenin vücudunu paramparça ediyorlar. Öğleye kadar devam eden savaştan sonra şehrin tek mil muntıkalarını işgale muvaffak olan general Sisiyanov, silahtan tecrit edilmiş halkın katli ve garet edilmesini emrediyor.

29 Mayıs 1964 yılında, Azerbaycan Sovyet basınının devimiyle "bir halk bayramı olarak kutlanması" dikkat çekicidir. Bu tarih bir rastlantı da değildir. Zira, 150 yıl önce aynı tarihte Çarlık Rusya ile sözde "Azerbaycan" gönüllü olarak birleşmiştir.

500'e yakın ihtiyar, kadın ve çocuk mütecaviz Rus haydutlarının şekavetinden korunmak için şehir camiine iltica ediyorlarsa da, katlden kurtulamıyorlar. Gence savaşlarında çok miktarda yaralıdan başka, 2.000 insan öldürülmüş, 18.000 kişi de esir alınmıştı. Cevat Han'ın oğlu Hüseyin Han da şehitler arasında idi. Cevat Han'ın esir edilen tek mil aile efradı general Sisiyanov'un huzuruna getiriliyor. Şehrin en büyük camii kiliseye çevrilmiş, Gence şehrinin adı da Çar Aleksandr'in zevcesi Elizabet'in ismine izafeten "Elizabetpol" olarak değiştirilmişti". (Prof. A. Caferoğlu, aynı eser).

Gence'nin istilasına, bu arada Rus mezalimine şahit olduğu tahmin

edilen şair Genceli Hasan'ın olaya it-haf ettiği şiir şöyle:

Gören, bilen, eşidenler yansınlar,
Gör ne yaman oldu hâli Gence'nin.
Bize imdat vermez hiç Padişahza-
de,⁽¹⁾

Meğer tutulubdur yolu Gencenin.
Bayrakları burç üstünde kurdular,
Tifil uşakların (körpe çocuklar)
hanım (hepsini) kırdılar,

O zaman ki Cevat Han'ı vurdular,
Sanasan (sanki) kırıldı beli Gen-
ce'nin,

Bayram gecesinde "kale"ni aldı,
Dört yanın çevirib kılıcın çaldı.
Erkeği kırılıp dişisi kaldı.

Al kana boyandı çölü Gence'nin.
(Prof. Dr. A. Caferoğlu, aynı eser)

Gence savaşı sırasında yapılan Rus katliamı Azerbaycan'ın halk şairi Abdurrahman Ağa Dilboz'un "Gence Kırğını" adını taşıyan 24'lük muhammesinde şöyle tasvir ediliyor:

Ey Gaziler geldi gazadan bela,
Bir olmaz musibet devran eyledi,
Yüz verdi gavgayı deşti Kerbela,
Rus Gence şehrini viran eyledi.
Gence Şehri oldu hâk ile yeksan,
Boyandı kalesi oldu kızıl kan,
Göründü melekler, huriyle gilman,
Arş yüzünde ah-ü figan eyledi,
Cevat Han ki, zuhur etti anadan,
Bir mert idi ezel baştan, binadan,
Şehit çıktı gitti daru fenadan,
Menzilin tavzeyi rizvan eyledi.
Gırdılar alemi, masum canları,
Döktüler mescitte seyyit kanları,
Onların nâlesi, ah figanları
Tuttu arşın yüzün duman eyledi.

(Prof. Dr. A. Caferoğlu, aynı eser)

Gence'nin sukutundan sonra Azerbaycan'ın derinliklerine sokulmak imkânını bulan Rus ordusu, birbirinin ardınca 1806'da Kuba ve Bakû Hanlıklarını 1815'de Şeki Hanlığını, 1820'de Şirvan Hanlığını ve 1822'de de Karabağ Hanlığını işgal ediyor. Fakat, Bakû'nün işgali sırasında istila ordusu kumandanı general Sisiyanov'un vatanperver Hamze Bey tarafından öldürülmesi ile Rus ordusu bir ara bozguna uğruyorsa da, bilâhare onun yerini alan ve Varşova isyanını gaddarca boğması sebebiyle Varşovski lagabı verilen general Paskeviç 1826-1828 yıllarında Erivan ve Nahçıvan Hanlıklarını da işgal etmekle Azerbaycan'ın istilasını tamamlıyor. Şunu da ekliyelim ki, general Paskeviç bu münasebetle bir de Erivanski lagabını kazanmıştır.

Şimdi, sade korkunç Rus istilasına meşruiyet kazandırmak emeline

hizmet eden ve "Geri Azerbaycan için ileri Rusya ile birleşmekten başka çare yoktu" şeklinde hulâsa edilen sakat zihniyetin ışığında, işgal döneminde Çarlık Rusya'da mevcut sosyal ekonomik duruma şöyle bir göz atalım.

Gerçek şu ki, Rusya'daki feodal sistem, Batı Avrupa'dakine nisbeten köylü için daha güç şartları kapsıyordu. Ve liberal eğilimli Rus aristokrasisi Bu yük Fransa ihtilâlinin ortaya koyduğu bir takım hürriyet ilkeleriyle sadece Avrupa'daki Napolyon harpleri sırasında az çok temas edebilmişti. Bu gelişmeler ise Azerbaycan'ın işgalinden 20 yıl sonra vukubuluyordu. Liberal düşünceli Rus aristokrasisinin bir kısmıyla Çar I. Aleksandr'ın (1801-1825) mütevit idaresine arşı organize başkaldırısı sayılan Dekabristler hareketi de 1825 yılında olduydu. Ama daha önce 1819'da Rus ihtilâlcilerinden Denis Davidov'un Çar I. Aleksandr'ın yaverlerinden Kont Kisilyev'a yazdığı bir mektup vardır. Bu mektupta Rus köylüsü için "beyaz zenciler". Rus aristokrasisi için de "insani hislerden yoksun şerefsizler" (Mirza Bala: "Beyaz zenciler ülkesi", Kafkasya dergisi, No. 9, 1952, Münih) deyimini kullanılmıştır. İşte, o zamanki Rus toplumunun temel taşı oluşturan Rus köylüsünün gerçek sosyal durumu bu idi. Ve bu durum Azerbaycan'a da götürülmek isteniyordu.

Hatırlatalım ki, Kont Kisilyev'in kendisi de Fransız ihtilâlinin terviç ettiği hürriyet fikirlerinin kuvvetli etkisinde idi. Bu sebeptendir ki Kont, Rusya'da kölelik sistemi demek olan "kepostnoy" nizamın ilgası imkân ve zarureti üzerinde düşünüyor, hatta Çar I. Aleksandr'a verilmek üzere "Rusya'da köleliğin tedricen kaldırılması" konulu bir muhtıra da hazırlıyor. Muhtıradaki savunulan ana fikir şu:

"Vatandaşların hürriyetini sağlamak devlet için en yüksek gaye olmalıdır. Bu hürriyetin mahiyeti ise vatandaşın hukuki ve iktisadi bağımsızlığıdır. Hürriyet ferdin en tabii hakkıdır. Bütün ekinçilere iktisadi bağımsızlık bahşedilmelidir. Bunları hürriyetten mahrum etmek devletin yüksek menfaatleriyle kabili telif sayılamaz. Böyle bir islâhat yapılmadığı takdirde, Fransız ihtilâli nevinden felâketlerin teker-rünü beklemek pek tabii olacaktır" (Aynı kaynak)

Fakat Rus istibdat rejimi böyle liberal düşüncelere açık değildi. Aksine, Çarlık Rusya'nın, "Napolyon'un mağlubiyeti üzerine 1814'de toplanan Viyana Kongresinde tezahür eden ve irticai düşüncüyü sembolize eden Mukaddes İttifak'ın başlıca rüknu olarak "Avrupa'nın Jandarması" rolünü üst-

Müelliflerin, Rus kültürü, güya, "birleşmenin" başlangıcından itibaren Azerbaycan kültürünün gelişmesinde müessir olmuştur yollu gerçek dışı iddialarının da, yazar Fadayev'i hayli kızdırdığı anlaşılmaktadır.

lendiğini görüyoruz. Ama bu davranış Gogol gibi liberal düşünceli Rus yazarlarının, Denis Davidov'un sözünü ettiği "beyaz zencilerin", Rus krepostnoy köylüsünün perişanlığını dile getirmesine mani olamamıştır. Gogol "Ölü Ruhlar" adlı çok başarılı piyesinde bu konuyu işliyordu.

Halbuki, Azerbaycan'ın istilası sıralarındaki Rus toplumunda sosyal ekonomik münasebetlerin belgemini oluşturan ve köylünün, çalıştığı toprak parçası ile birlikte iş hayvanı gibi alınıp satılmasına cevaz veren "Krepostnoyluk - kölelik" usulüne, müelliflerin deyimile "geri feodal patriarkal münasebetlerden kurtulmak için Rusya ile birleşmenin tek çıkar yolu olduğu" iddia edilen Azeri toplumunda asla yer olmadığını görüyoruz.

1936 yılında Moskova'da basılan "Kolomalnaya Politika Ruskogo (sarirzma ve Azerbaydjane)" (Rus Çarlığının Azerbaycan'da uyguladığı sömürge politikası) adlı eserde, 1833'de Rusya Devlet Şurası'na sunulan bir projeden söz ediliyor. Bu projede, Rusya'da mevcut "krepostnoy" sisteminin Azerbaycan'da da uygulanması öngörü-lüyordu. Projenin gerekçesi şöyle:

Azerbaycan'da hanlıkların varisleri olan mirzalar ve beyler kendi hanlık-

larını düşünüyorlar. Mollalar adlı, mülki ve idari hakimiyeti ele geçirmek fikrindedirler. Bu sebeple devlet tedbirlerine karşı muhalefet teşebbüslerine başvuruyorlar ki, bu da çoğu defa umumî galeyena dönüşüyor. Rus hükümeti güney Kafkasya'da güvenebileceği emin bir desteğe malik değildir. Buna göre de Rus asillerini buraya yerleştirmek ve kökleştirmek gerekiyor. Yalnız bu yolla burada Rusya'nın güvenebileceği bir devlet kadrosu oluşur, Rusya ile Güney Kafkasya'yı siyasi ve mülki bağlarla birbirine sıkı bağlayacak emin bir vasıta vücut bulmuş olur. Projenin 11, 18 ve 19. maddeleri özellikle dikkati çekiyor. 11. madde Azerbaycan'da müsadere ve zaptedilmiş toprakların Rusya'dan buraya getirilecek asillere verilmesini, 18. madde Rus asillerinin Rusya'da çalışan insan satın alarak Azerbaycan'a getirmesini, bunların bir kısmının yerli sillere de satılabilmesini, 9. madde de Rus asillerinin buraya getirecekleri köle köylüler üzerinde, gerektiğinde öldürülebilmek de dahil, her nevi mülkiyet hakkına sahip olmalarını öngörüyordu.

Rusya Devlet Şurası, Çar I. Aleksandr'ın isteği üzerine bu projeyi, fikir beyan etmesi için General Paskeviç'e yolluyor. Zira kendisi, Kafkasya, özellikle Güney Kafkasya ile ilgili meselelerde uzman sayılıyordu. Ve General Paskeviç'in mütaleası şöyle:

Krepostnoy (köle) köylüler Kafkasya'ya getirildikleri takdirde düşünüyorum ki, onların asillerin mülkiyetinde olmaları usulünü kaldırmak gerekecektir. Çünkü, Kafkasya'nın, Müslümanların oturdukları bütün vilayetlerinde köylüyü bağlayan bir krepostnoyluk rejimi yoktur. Müslümanlar arasında sadece Hristiyanların krepostnoyluğu acâip olur. Daha mantıksız ve munasebetsiz olurdu ki, ihdası düşünülen Müslüman asillerin Rus krepostnoy köylüleri olsun. Rus hükümeti bu hususu nazara almış olacaktır ki, o sıralarda Bessarabya'ya göçürülen Rus köylülerinin krepostnoyluktan azad edilmesini kararlaştırmıştır.

General Paskeviç'in mütaleasından da anlaşılacağı vechile, mutasavver projenin uygulanması, Azerbaycan'a getirilecek esir Rus köylüsünün esaretten kurtulmasını gerektireceği düşüncesiyle mümkün olmamış, ondan vazgeçilmiş ve Rus istibdat rejimine Azerbaycan'da destek olabilecek Rusya misalinde bir yerli toprak aristokrasisi oluşturmak imkânları, araştırılmıştır. Ama ne var ki, 19. yüzyılın ortalarından itibaren Rusya'da ağır basan bir takım siyasi ve sosyal olaylar Çar 2. Aleksandr'ı 1861 yılında krepostnoy-

luk sistemini kaldıran "köylülerin hürriyet fermanı" nı imzalamaya zorlamıştır. Bu Ferman, fabiafile, Azerbaycan köylüsüne şamil değildi, ama şu hususu tesbit ediyoruz ki, köylünün esareti meselesi, söz konusu eser müellifleri iddialarının aksine, Azerbaycan'ın ekonomik hayatına getirilmek istenen sözüm ona yeniliklerin başında geliyordu. Halbuki, Azerbaycan'da ekilen arazinin çok önemli bir kısmı üzerindeki tasarruf hakkı, Rus krepostnoyluk sisteminde geçerli olan usulün hilafına olarak, yalnız köylüye ait idi. Mesela 1917 tarihli resmi Kafkasya Yıllığı ile, bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti Toprak Nezareti'nin 1919 yılına ait verilerine göre, Azerbaycan'da ekine müsait arazinin % 57.7'si köylüye, % 23.3'ü büyük mülk ve toprak sahiplerine, % 18'i de Çar ailesi mensuplarına aitti. Bu rakamlar, aynı zamanda, müelliflerin, "Azerbaycan'da feodal patriarkal münasebetlerin ta Sovyetleştirilmeye kadar sürdüğü" yolundaki mesnetsiz iddialarını da cevaplamış oluyor.

Sovyet tarihçileri, yazarları Azerbaycan'da Sovyet dönemi dışında kalan siyasî, iktisadi, sosyal ve kültürel olaylardan söz ederken, Azerbaycan halkı tarihinin, pek kısa sürmesine rağmen (1918 - 1920) "altın devrini" oluşturmuş bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti dönemine hiç dokunmamaya dikkat ederler; buna mecbur kalınca da sade "irticaî müsavet hakimiyeti dönemi" deyip geçerler.

Halbuki, Azerbaycan Cumhuriyeti Parlamentosu bu kısa dönemde toprak islahatı kanunu çıkarmış, Çar ailesi mensuplarına ait topraklar bu dönemde kamulaştırılmıştır. İktidar Partisi MÜSAVAT'ın 1919'da Bakû'da toplanan ikinci Kongresi'nde şu karar kabul edilmiştir:

Hazineye, Rus Çarına, Çar ailesi mensuplarına, keza mülkedarlara mahsus topraklar pulsuz, parasız ve ivazsız alınıp, pulsuz, parasız ve ivazsız olarak topraksız köylüye verilecektir.

Müelliflerin, eserin bütün bölümlerinde Çarlık Rusya'nın Kafkasya halkları, bu arada Azerbaycan halkı hususunda oynadığı, kendilerinin deyimiyle, "Tarihi objektif rol" meselesini işlediklerini görüyoruz. Kendilerinin böyle davranışı, Sovyet Yazarı A.V. Fedayev'i dahi bazı konularda biraz rahatsız eder gibi görünüyor. Fedayev'in bu eserle ilgili bir takriz yazısı Sovyetler Birliği İlimler Akademisi Tarih Enstitüsünün yayın organı olarak Moskova'da intişar eden VOPROSI İSTORİİ (Tarih meseleleri) dergisinin

1956 yılına ait Mart sayısında çıkmıştır.

Yazar Fedayev, müelliflerin Çarlık Rusya'nın Kafkasya halkları, bu arada Azerbaycan Türklüğü hususunda "tarihi objektif bir rol" oynadığı görüşüne katılıyor, ama söz konusu hakların bu yüzden ızdırıp çektiklerini de itiraf ediyor. Fedayev şöyle diyor:

"Güney Doğu Kafkasya'daki hanlıkların kaldırılmasile, Gürcistan'daki Matavarlar hakimiyetine son verilmiş olması, şüphesiz, ileri bir hareket idi... Ama şurası da aşikârdır ki, hanların yerini tutan ve Çarlığın irticaî siyasetinin uygulayıcıları bulunan Rus subaylarından tayin edilen "Komentantlar" - komutanlar yerli halka karşı gayet sert ve amansızca davranıyorlardı. Askerî feodal usüllere baş vuran Çar, memurları Güney Kafkasya'da sömürge rejiminin pekişmesini sağlıyorlardı "(tarih meseleleri dergisi, s.

1936 yılında Moskova'da basılan "Kolo-malnaya Politika Rusko-gotsarizma V Azerbayd-jane" (Rus Çarlığının Azerbaycan'da uyguladığı sömürge politikası) adlı eserde, 1833'de Rusya Devlet Şurası'na sunulan bir projeden söz ediliyordu.

169). Yazar Fedayev, eser müelliflerinin bazı önemli konulara bakış açısından da memnun değildir. Meselâ, Çarlığın Azerbaycan'a yerleştirdiği Rus ve Alman kolonistlerinin şahsında kendine destek sağlamak hedefinin eserde gereğince belirtilmemiş olmasından yakınan Fedayev, bunun "tarihi gerçekliğin müelliflerce saptırıldığını söylemeye vesile olduğunu (S. 170) kaydediyor. Fedayev, önemli başka bir konu ile, müelliflerin, şayet tabir caizse, kraldan fazla kralcı görünmeleri ile ilgili memnuniyetsizliğini de şöyle açığa vuruyor:

"Müellifler, Azerbaycan derebeylerinin mühim bir kısmının Rusya'ya karşı düşmanca münasebet ve davranışlarının önemini çok küçümsedikleri gibi, o sıralarda cehaletleri yüzünden sık sık mürteci feodal klerikal unsurların tarafını iltizam etmiş olan köylü kitlelerinin siyasi şuurluluğunu da fazla büyütüyorlar" (S. 170)

Müelliflerin, Rus kültürü, guya

"birleşmenin" başlangıcından itibaren Azerbaycan Kültürünün gelişmesinde müessir olmuştur yollu gerçekdışı iddialarının da, yazar Fedayev'i hayli kızdırdığı anlaşılmaktadır. Fedayev'in tespiti şöyle:

"Azerbaycan'ın Rusya ile birleşmesinin ilk gününden itibaren Rus kültürü Azerbaycan kültürünün gelişmesinde âmil olmuştur hükmü gerçekdışıdır. Rus kültürünün bir Ruslaştırma aracı olarak, Azerbaycan Türk Kültürünü kendi öz tarihî gelişme mecrâsından ayırarak, onun millî vasfını yozlaştırdığını itiraf etmesini, elbet, Fedayev'den bekleyemezdik.

Durum böyle olunca, gerek Azerbaycan kültürün menşei, gerekse yazar Fedayev'in hatırlattığı "ileri demokratik Rus kültürü"nü Azerbaycan'da söz sahibi olmaya başlaması arifesinde Azerbaycan Kültürünün genel durumu ve onun tabii gelişme yolu konusunda iki ünlü bilginin çok önemli tesbitlerine başvurmak suretiyle artık bahsi kapatabiliriz.

Ünlü Rus Türkologlarından Profesör Samoyloviç "Türk halklarının edebi dillerinin inkişafı" (Prof. Fuat Köprülü: "Azeri Edebiyatına ait tetkikler" 1926, Bakû, S. 56) konulu derslerinde Orkun-Turfan-Kaşgar-Harzem, Sır Derya ve Çağatay edebi dil ocaklarından başka, bir de Küçük Asya-Yakın Doğu edebi dil ocağını zikrediyor. Samoyloviç'e göre, Selçuk, Osmanlı, Azeri edebi dil ve hareketleri, işte bu son Yakın Doğu edebi dil ocağının üç sütununda ve tekâmül devrelerinden ibarettir. Mütakalit münasebetlerle birbirile daimi rabıtada bulunan bu üç dilden, Selçuklular devrindeki lisan Osmanlı edebi dilinin esasını teşkil ettiği gibi, Azeri ve Osmanlı kavmi de muayyen bir Oğuz menbaından çıkmış, bir müddet müşterek bir hayat yaşadıkları sonra, muhtelif tarihi sebeplerle ayrılmış ve ondan sonra dahi birbirileriyle sıkı münasebette bulunmuşlardır.

Ünlü bilgin merhum Fuat Köprülü'nün tesbitine göre de, Derbent'ten Tebrize kadar uzanan bütün Azeri sahasında Türk edebiyatı, 19. yüzyılın ortalarına kadar aynı vasıfları göstermiş, yani müşterek ve umumi bir tekâmül seyri takip etmiştir. Kafkas Türkleri Rus hakimiyeti altına (1804-1828) girdikten sonra dahi, maddi ve manevi kültür bakımından, İran ve Rus hakimiyeti altındaki bu Türk sahasının vahdeti uzun müddet sürmüş, hatta daha sonraları da İran ve Kafkas Türkleri arasındaki münasebetler güçlü şekilde devam etmiştir. (Prof. Fuat Köprülü, İslâm Ansiklopedisi, Azeri

Edebiyatı bahsi, İst. 1942, S. 142 Ve Prof. Fuat Köprülü, 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak, netice itibarıyla, Azerbaycan Türklüğü'nü millî devlet hayatına, bağımsız Cumhuriyet dönemine götüren ve ta Sovyet istilasına (27 Nisan 1920) kadar süregelen fikir hareketlerini de şöyle özetliyor:

"İptida İslâmcılık rengi altında; görünen fikrî faaliyetler Türkiye'de milliyetçilik cereyanının kuvvetlenmesi üzerine yavaş yavaş milliyetçi bir nitelik kazanmış ve Azeri burjuvazisi, artık şuurlu bir şekilde milliyetçilik fikri etrafında birleşmiştir. 1915'de Mehmet Emin Resulzade'nin tesis ettiği AÇIK SÖZ gazetesi bu cereyanın organı idi. 1917'de Çarlığın yıkılması milliyetçilik fikrini büsbütün kuvvetlendirdi ve bunu yalnız fikrî ve kültürel sahada değil, siyasî sahada da bir ana prensip olarak kabul ettirdi. siyasi parti olan MÜSAVAT, tamamen milliyetçilik esası üzerine kuruldu. 28 Ma-

yıs 1918'de İstiklâl Beyannamesi'ni neşreden Azerbaycan Cumhuriyeti'nin en kuvvetli partisi bu idi. Türkiye'de Ziya Gökalp'ın sistemleştirmiş olduğu Türkçülük esaslarının, MÜSAVAT Partisi'nin programı üzerinde çok derin bir tesiri olduğu, bu programın sathi bir tetkikle de anlaşılabilir. İstanbul Türkçesi'nin kullanılmasını istemek suretile, vaktile Ali Bey Hüseyinzade tarafından ileri sürülen fikirleri tatbikat sahasına geçirmek kararında olduğunu göstermiştir" (İslâm Ansiklopedisi, XII. fasıkül, İst. 1942, S. 146-147)

Evet, GLASNOST ilkesinin etki alanının Sovyet tarih ilmine kadar uzamasının, Sovyet tarihçilerini, gerçekten, çok meşgul edeceğini ve kendilerini büyük ilmi sorumluluklar karşısında bırakacağını tahmin etmek güç olmasa gerekir. Kendilerine şimdiden başarılar dilemek istiyoruz.

(1) Bu konuda bk. Osman Turan. Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Târîhi I, İstanbul 1969 s. 163 - 169

(2) Sayı 166, s. 53 ve 54

41) Batı Türkistan'dan göçedenler umûmiyetle Afganistan'a Doğu Türkistan'dan göçederlerse Pakistan'a sığınmışlardır.

(2) İstanbul Kütüphanelerinin hangilerinde bulunduğu için bk. Hasan Duman, İstanbul Kütüphaneleri Arap Harfli Süreli Yayınlar Kataloğu, nşr. İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, 1986 İstanbul, nr. 1752.

(1) Tarafımızdan neşre hazırlanmaktadır.

(1) "Türkistan'ın bilhassa avam ve köylü ahâlisi içinden coşup taşarak vücûda gelin milli hareketlerin en büyüğü 1918 - 1926 seneleri arasında bütün şiddetiyle devam eden 'basmacı' hareketidir." Hakkında bk. Yeni Türkistan, sayı 8, s. 11-12

TÜRK DÜNYASININ KÜLTÜR BİRLİĞİ

YOLUNDA ŞUURLU BİR ADIM...

TÜRK YURDU KASET KULÜBÜ

.Türkistan'dan, Azerbaycan'dan, Kırımdan Kafkasya'dan, Kerkük'den.... TÜRK YURTLARINDAN SESLER!....

Kırgızlar'dan, Özbekler'den, Kazaklar'dan, Yakutlar'dan, Türkmenler'den, Azeriler'den, Kuuklar'dan, Nogaylar'dan, Karaçaylar'dan....TÜRK BOYLARINDAN RENKLER!....

.Orhun'dan Dede Korkut'a, Manas'tan Ergenekon'a, Şchriyar'dann Cengiz Aytmat (ov)'a....-TÜRK KÜLTÜRÜNDEN ÖRNEKLER.....!

Broşür İsteyiniz!

*Mektuplarınızın cevaplandırılabilmesi için 1000-TL'lik posta pulu göndermeniz gereklidir.

TÜRK YURDU KASET KULÜBÜ

TÜRK YURDU KASET KULÜBÜ

Haberleşme Adresi: P.K. 139

Cebeci/ANKARA

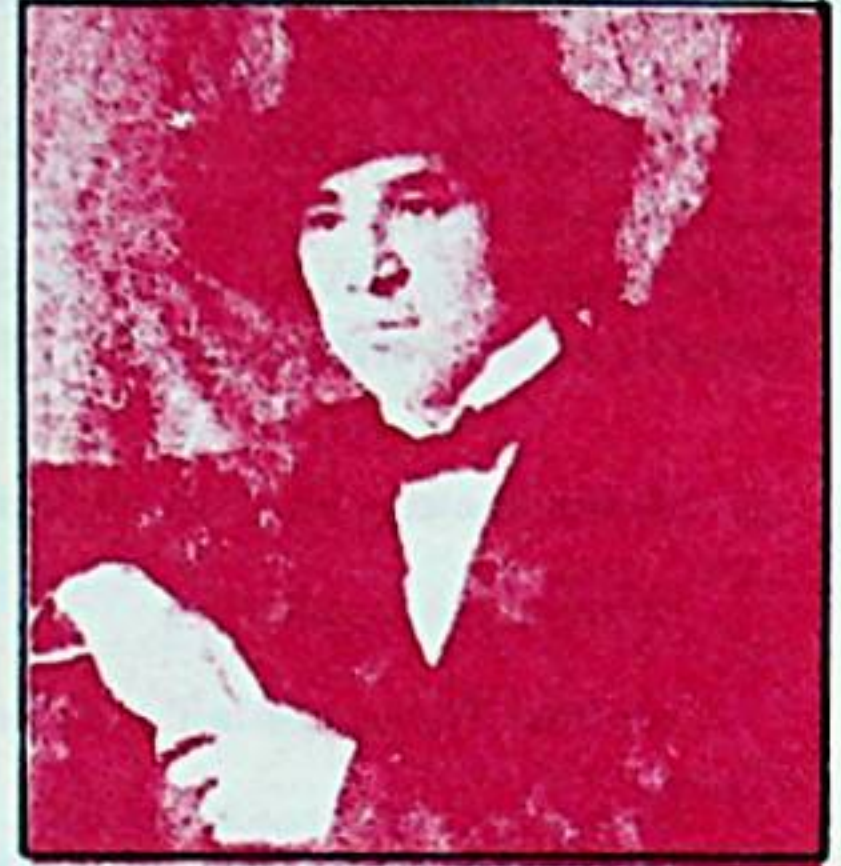
CONTENS

page 57

HISTOIRE

Fift years ago, in May 1923 M. S. Sultan Galiyev -the highest- ranking Muslim of the Communist Party of the Soviet Union -Was arrested for "Counter -revolutionary nationalist con spiracy againts the power of the Basmachi rebels"

Par Sultan Pekmezci
Reprinter Society For C.A.S.

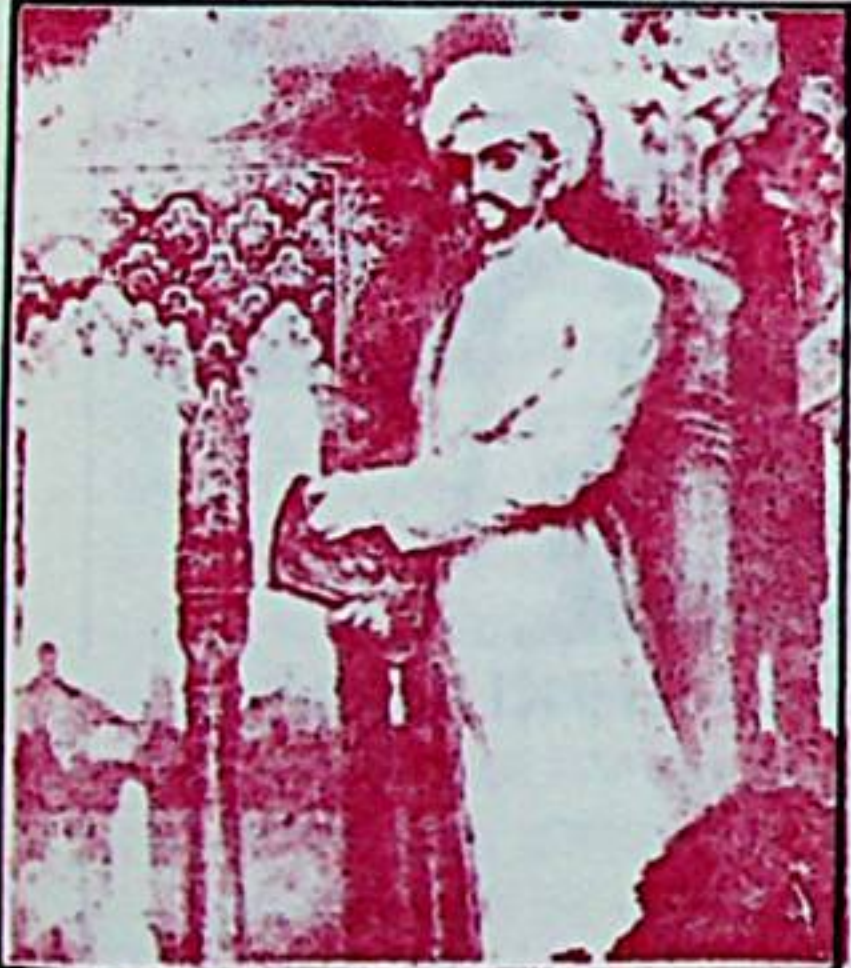

age 60

SOCIETE

Uli Şamiloğlu, participated to the 6 th Turcology Simposium, held every four years, as a delegate from Indiana Universty of the U.S. He Won farther, sympathy, with his charming confusion as to how to reach the podium at the terrace floor when his name was called. This took place at the famous auditorium of the city Hall of İstanbul.

Par Erol Kaymak

Cover Compaton: Yusuf İlas Hacıb

TÜRKİSTAN

YEAR. 2 NOMBRE. 5
1989 PRICE 3000 T.L.

3 MONTHLY SCIENTIFIC, ECONOMICAL AND CULTURAL MAGAZINE

Owner: Turkestan Publication Center. Cerrahpaşa Cad. No: 37/1 Aksaray-İstanbul
Chef Editor: Erol Kaymak- General Coordinator: A. Ahat Andican
Technical Advisor: Kenan Yavan. Photographer: İlhan Karabıyık Graphic-Design: Erol Kaymak

Adress: Türkistan Yayın Merkezi- Cerrahpaşa Cad. No: 37/1 Tel: 589 01 81 Ak-saray-İSTANBUL- TURKEY. Mailing Adress: P.K-13 Cerrahpaşa-İstanbul
Printed By: Yalçın Ofset Advertisement Prices Colowred: 300 000 T.L. Inside: 150.000 T.L. Account Number: 1006-300-1236081 T. İş Bankası, Bakırköy-İSTANBUL TURKEY

Sultan Galiev's arrest was followed by a systematic campaign against covering those non-Russian Sultangalievism, a term used to describe those non-Russians, especially Asian, communists who tried unsuccessfully to adapt Marxism Leninism to the specific national conditions of their people.

Sultan Galiyev (1880...)

REPRINTED:
SOCIETY FOR C.A.S.

Fifty years ago, in May 1923, Mir Said Sultan Galiev - the highest - ranking Muslim of the Communist Party of the Soviet Union - was arrested for "counter-revolutionary nationalist conspiracy against the power of the Soviets" and for "aiding the Basmachi rebels." Stalin himself made the accusation, although all of the main Russian Bolshevik personalities, including Trotsky and Zinoviev, gave their wholehearted endorsement.

Sultan Galiev was not given a formal trial; rather, he was excluded from the Communist Party and

jailed. Free again late in 1924, Sultan Galiev was arrested once

Sultan Galiev was born around 1880 in the village of Krimsakaly in the district (used) of Sterlitamak in present day Bashkiria.

more and for the last time in 1928. He was tried in 1929 and condemned as a "traitor". Sentenced to the Solovki labour camp. Sultan Galiev disappeared.

Sultan Galiev's arrest was followed by a systematic campaign against *sultangalievism*, a term covering those non-Russian, especially Asian, communists who tried unsuccessfully to adapt Marxism-Leninism to the specific national conditions of their people. The campaign lasted for ten years, from 1929 to 1939. Thousands of Tatars, Ukrainians, Turkestanis, Caucasians, and others - Party leaders but also

**In all these positions
Sultan Galiev
enjoyed
considerable
latitude and
express more
freedom to
of orless openly
his doctrine
Muslim national
communism.**

non-Party people, historians, artists, clerics, and cultural figures regardless of their political sympathies - disappeared in the purges under the catch-all indictments of "deviationists", "bourgeois-nationalists", "anti-communists", "agents", "spies", and "traitors".

After Stalin's death, many of his victims were rehabilitated. Not so Sultan Galiev, whose name in Soviet parlance remains to this day the epitome of the renegade nationalist and *sultangalievism* one of the most hated and vilified "deviationist" concepts.

One may wonder why it is that Sultan Galiev enjoys this special place in the Soviet pantheon of the state's most implacable enemies. The explanation is quite simple. His ideas on society and politics and his theories about the relationship between Islam and communism even half a century ago had a prophetic ring. Today these ideas are recognised by Soviet authorities as potentially more explosive than they might have been in the 1920s, when Russian communism still appeared as a dynamic youthful conquering doctrine.

★ ★ ★

Mir Said Sultan Galiev was born around 1880 in the village of Krimsakaly in the district (*uezd*) of Sterlitamak in present day

Bashkiria. He was the son of a Tatar school teacher, a career he was to pursue himself. He studied on the Qooranic school (*mektep*) of his village and, ultimately, at the Pedagogical Institute of Kazan, which a special nursery for young Muslim radicals. In 1905, Sultan Galiev took an active part in the student revolutionary movement "Islah". This was his first contact with left-wing Islamic reformism, and it left a definite imprint on his politics. Between 1905 and 1917, Sultan Galiev was a militant radical Muslim nationalist; at that time he had connections whatsoever with the Russian Social Democrats or with any of the emerging Muslim Marxist groups, such as the Uralchylar of Orenburg or the

**The basis of
Sultan Galiev's
thinking
was the
idea of
"proletarian
nations"
According to this
theory, all classes of
Muslim colonized,
have the right
to be called
"prolectarians".**

Humment Party in Baku.

In May 1917, at the First Pan-Russian Congress in Moscow, Sultan Galiev encountered the Leninist variant of Russian socialism. Soon after the Congress, he cast his lot with the Muslim Socialist Committee of Kazan. In November 1917, Sultan Galiev joined the Russian Communist Party (bolshevik).

Like most of his nationalist comrades who became com-

munists, Sultan Galiev made his decision to join Lenin and the Bolsheviks out of purely pragmatic considerations rather than a sense of ideological fraternity. He believed that from the standpoint of the Muslim nationalities of the Russian Empire the Bolsheviks represented a lesser evil than their tsarist opponents, and he was imbued with a strong sense of the Bolsheviks final victory. In particular, Sultan Galiev believed that the "internationalism" of the Bolsheviks, which was being preached from every lectern and soapbox, would serve to elevate the non-Russian minorities of the disintegrating empire to full equality with the dominant Russians. Thus, the victory of Lenin's brand of socialism was for him simply a prelude to the realisation of national liberation.

From 1918 to 1920, Stalin, who was at that time People's Commissar of Nationalities, desperately required the cooperation and assistance of Muslim intellectuals who alone would be able to bridge the enormous psychological and political divide between the triumphant Bolsheviks and the Muslim masses. Sultan Galiev was precisely the man Stalin was looking for - or so Stalin thought at that time - and Sultan Galiev's rise through the Party ranks to be come the highest-ranking Muslim in the Communist Party hierarchy was meteoric. He became successively or simultaneously a member of the Central Muslim Commissariat (MUSKOM), chairman of the Muslim Military Collegium, a member of the Little Collegium of the Commissariate of Nationalities (Narkomnats), editor of Narkomnats' important journal, *Zhizn' Natsional'nostei* (Life of the Nationalities), and a member of the Central Executive Committee of the Tatar Republic.

In all of these positions Sultan Galiev enjoyed considerable

latitude and freedom to express more or less openly his doctrine of Muslim national communism.

**By his blending of
Marxism-Leninism,
Islam, and
nationalism,
Sultan Galiev
became one of the
first and most
imaginative of Muslim
revolutionaries.**

This doctrine, elaborated between 1918 and 1923 and refined between 1924 and 1928, remains even today a treasure trove of prophetic ideas. By his blending of Marxism-Leninism, Islam, and nationalism, Sultan Galiev became one of the first and most imaginative of Muslim revolutionaries. It is not surprising that the Bolsheviks came to see these ideas as dangerous to their newly won empire.

★ ★ ★

The basis of Sultan Galiev's thinking was the idea of "proletarian nations". According to this theory, all classes of Muslim colonized peoples, as a result of their oppression by colonizers, have the right to be called "proletarians". The idea of "proletarian nations" has two logical corollaries. First, the cohesion of Muslim society must be preserved at all costs; therefore, the internal class struggle must be delayed indefinitely. Second, in Muslim lands priority is to be given to national liberation from colonialisation rather than to social revolution.

Sultan Galiev left no doubt as to the identity of the colonizers: the Russians, including Russian Bolsheviks, who, he believed, were totally incapable of solving the Russian empire's national pro-

blem.

These ideas rightly struck most Russian Bolsheviks as heretical, inasmuch as Sultan Galiev was challenging the "progressive" character of their movement and, implicitly, Lenin's honostrty and intentions toward the minorities. Still, he offered the Russians Bolsheviks several opportunities to retrieve the situation and go forward with the world revolution. First, he advocated channeling the energies unleashed by the October Revolution in the direction of Asia rather than toward Europe: that is, toward the Muslim world instead of the industrial West. In the latter place, he wrote, "the fires of revolution no longer burned."

**Second,
Sultan Galiev
argued for giving
Marxism-Leninism a
"Muslim national face"
. To achive this,
Islam could not be
destroyed, for it is both,
a religion and
a way of life,
indeed an entire body
of culture.**

Second, Sultan Galiev argued for giving Marxism-Leninism a "Muslim national face". To achieve this, Islam could not be destroyed, for it is both a religion and a way of life, indeed an entire body of culture. Instead, Islam could be secularized: the community of believers - the *umma* - would be preserved while only the most fanatical elements in Islam were to be eliminated slowly.

Sultan Galiev elaborated a series of measures which would ensure the success of Muslim national communism. It quickly

became apparent, however, that these measures were designed to create something which was not "national in essence and proletarian in form", as Stalin demanded, but just the opposite: proletarian in essence and national in form. These measure included:

- The establishment of an autonomous Muslim Communist Party, which would accept the programme of the Bolsheviks but which would have its own elected Central Committee.

- The creation of a Muslim Red Army with Muslim commanders and officers.

- The establishment of a large Muslim-Turkic state - The Republic of Turan - which would reach from Kazan to the Pamirs.

- The creation of a Colonial International, independent of the Komintern, which was dominated by representatives of the European industrial countries.

Obviously, such a programme would deprive the Russian of their leading role in the revolution in the East. Stalin denounced Sultan Galiev and his ideas, and other Bolsheviks refused to see their revolution divided or their colonies lost.

★ ★ ★

Today, one half century later, *Sultangalievism* is regularly attacked in the Soviet media. For most, Trotsky, Kamenev, Bukharin, Zinoviev and most of their Bolshevik colleagues are unknown or forgotten men, while the memory of Sultan Galiev and his ideas are kept alive in the Soviet historical memory. The articles in this collection constitute his most important contributions to *Zhizn' National'nostei*. They are reproduced here to provide easy access to the many sholars who in recent years have sought to examine Sultan Galiev's ideas but have found it difficult to collect the necessary materials. Each article appears exactly as it was in the original.

Erol Kaymak

Uli Şamiloglu and a historical Discussion

He was youngish. The historian, who was young enough to have everyone doubt he was an assistant professor was, in his own words, born in the 58 th province. A pair of inquisitive and fastidious eyes peering behind elegantly framed eyeglasses, short cropped, hair, all drawing the picture of a “high-grade intellectual” in western salons, or that of a “potential terrorist”; behind that pleasing head, necktie, pale blue shirt and navy blue dress completed the image. He was handsome in a way. But beyond that was his charisma that reflected the decoration of his undisputable personality of a man of science. And, on the occasion of the opening, of the 6 th International Symposium of Turcology the young assistant professor of Turcology discussing in front of television cameras with the world’s foremost Turcologists, was Şamiloglu of the Kazan Turks. But despite everything else, everyone kept calling him “yulay” instead of “Ule”.

Uli Şamiloglu participated to the 6 th Turcology Symposium, held every four years, as a delegate from Indiana University of the U.S. He won further sympathy, with his charming confusion as to how to reach the podium at the terrace floor when his name was called. This took place at the famous auditorium of the city Hall of Istanbul.

The sessions, chaired by a committee of three well known names - Asst. Prof. Ümit Meriç, Prof. Asst. Osman Sertkaya and Prof. Ali Alpaslan lasted one week; Uli Şamiloglu, in his opening address, has won in that single day ten times the enthusiastic recognition that anyone could get in one week.

This historian, a gift of destiny to the Turkish scientific world, though born in New York, has always been attached to his ancestral country through his past and work. We will hear now from him.

I was born in New York in 1958. Both my parents originated from Kazan Turks. My father was born, at the "Bashkir" (assese?). After World War II, he emigrated

As I chose history and began reading it, I noticed that in order to understand "today", it is imperative that one finds and learns its roots. Thus, I studied Russian, Chinese and Islamic histories.

first to Germany, then to the U.S.A., and from there to Turkey. My mother was born at (Blechno), at the Chinese-Russian frontier. She emigrated with her family first to China, and in the 1950's, to Turkey.

Thus, one coming from the West, and the other from the East, they met and married in Turkey. This new family emigrated back to New York where Uli was to be born. The education that led Şamiloglu's academic career started at the Columbia University in New York. From 1975 to '79, he took a series of courses on Turkish and Arabic at the University's "Middle East Languages and Cultures" Center and after his B.A. registered at the Courant Institute for Mathematical Studies. After he obtained his masters in 1980, Şamiloglu graduated in 1985 with a Ph.D. degree. Besides the heavy work involved in work and research on history, the necessity, of knowing another language than his own is expressed by Uli in the following manner.

Uli: You know how vital knowledge of language is for my discipline. I tried to resolve it while studying at school. For this reason, during the summer recesses

at the University, I constantly traveled abroad. Thus, I visited France in '76, Germany in '77, Damascus in '78, Hungary in '79; I stayed in Hungary once more in '82 with a half a year scholarship. In addition to learning languages, I followed Altaic courses. In August 1983, on my return from Hungary, I started teaching as a lecturer at the Ural-Altay Center of the Indiana University. After 3 years as a lecturer, I was promoted to assistant professorship, I am still working there.

Erol: Today, the main reason for selecting one subject among the many social disciplines is usually economic. Of course if there is another factor involved. May I ask what led you to choose in preference Turcology—could it be your Kazan origins.?

Uli: When I registered at the University, I didn't know I was to choose Turcology. To be frank, I can almost say I wasn't even aware. I thought I would be a lawyer. While I attended DTCF in Ankara to take courses in Turkish, my teacher Tibor Halasikun advised me to read articles dealing with the lands my father and mother came from. He himself was involved with the language and history of the Kıpçak and Oguz people. After I started reading history and language, I felt more attracted to the history of the Idil tribes of the Middle Ages.

Furthermore, it can't be denied that my being of Turkish descent exerted an influence. This is a double-pronged influence. As I said before, I didn't choose this field it was offered to me on a silver tray. Though I found it interesting, I didn't undertake the study on my own. Secondly, as fore-mentioned, my teacher's role in

leading me that way has been great. Still, my speaking my mother-tongue helped me a great deal. Thus, I had ample time left to study Western and Eastern languages.

Erol: Two important thesis work helped shape the intellectual and scientific formation of Şamiloglu. One of those is his master's thesis "The State and Tribal organization in the structure of the Turco-Mongol State". The other is this doctoral thesis "The Tribal policies and State Structure of the Golden Horde Khanat" (Political as well as Social). His paper at the Symposium was on "The Social and Political Structure of the Golden Horde Khanat". Social sciences don't seem too interested in researching lost ages. On the surface, the doors are always open, but federations of "diachronic" analyses are always around. We ask Şamiloglu: Why the "Golden Horde", which is a lost age?

Uli: When I chose History and began studying it, it became apparent that one should search the roots in order to understand the present. Thus I had to be involved

We can not talk about a Turkish philosophy of History, because the people that speak Turkish tongues and form the Turkish word, are not accepting the existing of a single Turkish word.

in the history of Russia, China and Islam. During these studies, I noticed several problems mainly to Turkish history. Let's say you are doing research on the "No-gay"s. You will see that the Rus-

sian sources have a different point of view on that matter, while the Chinese and other sources quite another.

We had started aiming at understanding today. But I soon no-

The reason I am mostly concerned with "Language" is because it is the "lingua franca" and the code number of all scientific research.

ticed that no theoretical tool existed that would properly explain the Middle-Age Turkish tribe's makeup. I couldn't escape seeing that situation.

When no accurate knowledge exist, the veracity of the result are open to discussion. As I started writing my thesis within this framework, I wanted to solve the problem of the Nogays or the Golden Horn Khanat's tribal structure and state's make up. But I can't say that I have reached the perfection level I desire. Because in order to solve the social and political structure of a state within a certain historical period, one must know many other's.

Erol: You are deep within the study of Turcology. From today's work in this field, what is the position of historical meaning and view of history-whether from a populist or classical stand point?

Uli: I see in Turcology mainly two points of reference: "The Kadimci"s and the "Ceditci"s. As such, your definition is quite correct.

It is essential that the following be known from the start. In scientific research, there is the problem of "method" (or approach). One of these is the old clas-

sical method (19 th cent. and before); the other is the modern method.

Now, we look at the work that is going on here (in Turkey). A researcher spends a lifetime working on a text. And as he translates and publishes it, he believes his work is completed. There is another contradiction: The same person, whether in the field of literature or law, sees himself as an authority in Linguistics or history. I think this is very wrong. Naturally we have to know the language and the history of the discipline we're working in. But one that knows too many things is also one that would make many errors. On the other hand, we are live in the year 1988. Obviously, we cannot disassociate ourselves from the world of '88 and from its changing, evolving concepts.

The moment we break from the currents of today's world, we are lost. I for one notice that the researchers that work here have lost contact with today's development and trends.

The second point is the problem of "method": Many people are ignorant of method, or shun

The most important influence on historical research is the French school called "Annales"

The current "Inter-disciplinary" method, still popular, retains its importance. However, remaining affatched to a single method of history beaves much to be desired.

away from it. Some know method, but lack knowledge of a language. For this reason, he is not able to

utilize contemporary material. For example, we have quite a few expert of social sciences; they want to work on Central Asian problems. But they know only their own language and are held back. They are unaware of the great importance of the Turkish language. On the other hand, there are those that know the Turkish tongues, but lack method (I don't mean they are unable to think straight).

Erol: I notice, you keep pointing to the problem of language. A. Meillet, in his work on "The evolution of Germanic languages and it's particularities compared with other Indo-European languages", was emphasizing the main function of linguists. What is your opinion.?

Uli: Yes, Meillet believed that the authenticity of the languages would emerge through this approach. The most important material in historical studies is "Language". Language and History are interconnected. But language is not the only one. Anthropology, economy, folklore, History, sociology-all of these disciplines have to be linked through their methodology. The reason I emphasize language is the following language is the "lingua franca", the "code number" of all branches of research. For this reason, it is essential that it is learned thoroughly. One must, in addition to his mother tongue, also know well other languages of the world and work with new methods.

Erol: In view of the points you made, how do you evaluate the work and symposiums of Turcology.?

Uli: It is quite good from many views, but I also see some defici-

encies. As I pointed out, many are trying to solve problems strictly from sources available in Turkish. And they fail. They are unaware of international methods in the study of History and language.

Erol: How about the work outside Turkey?

Uli: Very different. If I may speak of only, there are great advantages in Turkey. At least there are people that know the Turkish language very well. There are those that know sources in manuscript or that can utilize sources written in oriental languages.

When knowledge is incorrect, the end-results are subject to challenge there is and sufficient theoretical tools to explain the structure or position attitude situation of classical Turkish middle age.

ges.

But from other points, Turkey is at a disadvantage. It is difficult to follow from Turkey foreign language material and new developments in the field of Turcology. Whenever a new book is published in Europe dealing with Ottoman history as linguistics, an expert in these fields needs to study it. If he is working on ancient Uigur tongue, he should definitely be abreast of published work in Germany or the Soviet Union, or, when working on contemporary Turkish tongues, the books published in the Soviets and China. You cannot obtain them in Turkey. Because of this, foreign experts are advancing in their field while those in Turkey are left behind. Also, modern Western languages, which are the most important tools for linguistics

are known only by a few in Turkey. That also contributes to the lowering of Turkey's scientific level.

I cannot say that the studies in Turcology abroad are very advanced. But they can follow closely the works published in foreign lands and the terminology, too. Let me say this, because I'm in the US, we know exactly where is what. Although their knowledge of language is deficient, we have ways to zero-in on newly developing schools, of thought and modern methods. Thus, even though he doesn't speak the language, he can very well read it. These are obvious advantages for anyone who wants to work. But there are also quite a few that, despite these advantages, are not writing. I don't want of course say that in the west all those that write are not good.

Erol: Lately, we see new events such as the "Karabag" turmoil that attracted world attention; Cengiz Aytmatov, the Kirgiz novelist is also making political and cultural waves in the Turkish world. As a contemporary historian, what do you have to say to that?

Uli: There are a few important causes. That's why I'm going to use the Latin word "a priori". Let's think this way: a person who feels antipathy against the Soviet Union, or China or Communism, will display his antagonism through his actions or thought processes. Or the reverse can also be true. That's why evaluations should consider all the variables at the same time.

It seems to me that the latest Soviet or Chinese developments - Glastnost and Perestroika, in the words of the Soviets are now timely. In any case, they all are as they

should be. Because up to now, the Soviets, by pressuring people, have stopped the natural evolution of history. Of course that doesn't mean that pressured people can never evolve. Now the Soviets, outpacing even some Eastern European countries, are embarking on a mellowing policy that is quite surprising. As the pressure is lifted, the people will give vent to their long-lasting pressured feelings.

I for one, consider these events, at least from one point, good developments. And I believe

The Soviets, by pressuring people until today, have stopped the natural evolution of history of course that does not mean that a people under pressure will not change in any way.

that in the final count, a balance will be reached. However, I don't expect the breaking of the Soviet Union at this point. I believe that Gorbachov and the Politburo have demonstrated the inviolability of the boundaries that exist. That is why I don't foresee any ordinary developments. But I think people should now decide on their destiny.

Erol: Until now, people were sure of what they know. Because history or history historians had told them so. But once new historical views have canceled the old ones, people started to doubt to where the truth lies. They are searching for a category that will explain everything in finality for a long time. Then, "New Kantism" came to fore. With Kant, "History" became the category

that will explain all. Still later, that science of "History" in the lands of Marxism to provide that finality, became the point of history is consciousness. What will come next.?

Uli: First of all, I consider History separate from all the other sciences outside of social sciences.

The ecclesiastic authority and the ownership consciousness did have an important role in Turkish states; however, when one compares this to the collective exploitation of monarchy and church, one sees that this is not the case here. On the contrary, starting from a basic premise of people's power, they have attained a social equilibrium.

In other words, I don't look at History like physics, chemistry or math I don't accept an "absolute truth" in History. Everyone has an "absolute truth" view of History that is all his own. What I mean is that I reject the "preliminary" concept of History. Marxist dogma of History brings you to such a point that nothing is true anymore. Still, one cannot deny that the Marxist view of History has played a role in the general historical method. You know now the history of economics owes its existence to the Marxist method of history.

As far as I am concerned I don't accept myself as an elite's historian. We must look at History from many different angles. Questions such as how social classes, institutions and the social life of the workers within a given area, and what was the shape of

the social structure are relevant to everyone, let alone an elite's historian. Further, the trade situation, the educational problems and the moral values are all important topics.

Erol: If the Marxist concept of History, as delineated above, has been left behind, then where are we now?. The chain of events that has always been the only area of research with us, cannot be said to go beyond a concept of history similar to a clavichord with single notes.

Uli: Nowadays, most historians have seen that Marxism is a dead-end. But, as I pointed out, we, as Turkish historians, are not to come to the new theories of History. There are many new ways to look at History and these are fragmented.

Erol: But there is an Annales school, which represents a syncretic interdisciplinary concept of history more global and "complete" compared to that of traditional groups. But there are many ways to construct an interdisciplinary History and it cannot be said that all are complementary, isn't it?

Uli: If I may speak for the us, the most important influence is, as before, the French school of "Annales". The interdisciplinary method, popular especially lately, continues to be important. But we said before, becoming highly attached to a simple concept of history leaves to be desired; something is amiss then. That's right. That is why I was saying that we must look from many angles during our work. I'll again say from an American point of view, whatever school emerges from Europe, it delineates its method and becomes known through

translation. Other historical school of thought that study history piecemeal (trade, social structure, etc.), continue as before.

In this period, both at the Golden Horde and other Turkish states, there existed a certain inter-tribal social understanding and solidarity. Sultan Galiev has put these moral values in a contemporary frame of work.

re.

Erol: As a historian of modern times, in what areas would historical research be helpful for the future of the Turkish world?.

Uli: What for instance?

Erol: Your paper was on the "Golden Horde". "Golden Horde" was a topic of past events. Yet you delivered this paper in 1988. And you live in that time frame.

Uli: I never thought that way until now. I'm ready to talk about our time now. But what I'm going to say may disappoint you, Erol. Right now, many changes are probable. But it is difficult for me to pass judgement.

Erol: Let me return to "History". A "Narrativist" (Rankeci) or an "Evolutionary" historical writing constitutes Stojanovich's second paradigmatic category. The specific particularity of this is that it constructs a given sequence based on a critic of documented sources. A third structural-conditional paradigm avoids "telling stories" and prefers problem-solving and systematic explanations. It isn't a

question of moral norms or a preference of evolutionary sepecences. Instead, the second paradigm bringing together professional standards and the concept of historical explanation proper to the first, shapes up a new History, more relevant and in line with our and-of-century times. With these in mind can we talk about a philosophy of history in Turkish thought?

Uli: Let me say right out: unfortunately we cannot talk about a Turkish philosophy of History. Because the people that form the Turkish world and talk Turkish tongues, are not acceptance a single Turkish world. When this is rejected from the start, a joint philosophy of History cannot come to existence. The Turkish world is broken down to many pieces, for example Turkish historians in China or those in the Soviet Union or in Turkey have different viewson History. There is no homogeneity.

You are talking about a generalized understanding of History, of detailed expert methodology, but if you look closer, you'll see that text are not yet determined, that researches do not yet know foreign languages, that they have no idea of method. For example, we look at Iber Halden as great. I do, too. But his importance have been recognized only after Western scholarship established it. No one We really knows Turkish history in Turkey. For example, Ebulgazi Bahadır Khan's "secere-i Turki" has been known after its translation in French and Russian in the 19 th Century. In order to study documented sources and to analyze them, or to work in sequences, you must have sourceses, We don't have them in the first place. In other words, we are ig-

rount of our own sources of History. There are many important works dealing with Central Asia, or with the Golden Horde, or with Turkish states after the middle Ages. At this time we many know just atiny bit of these And those that we know are given to us by the West. It gives them to us only what it monts and as much as he desires. It gave us Bahadır Khan, sure,

"Language" is the all-important material in historical studies.
"Language" and "History" are directly inter-related.

but we cannot know whether he will tell us about more important ones. For exaple, Kutadgu Bilik is a much older source that the introduction (mukaddime).

Erol:I just remembered that you workon on the Golden Horde. Recent history's studies in Turkey. When they look at Sultan Galiev, a prominent bader of the 1917 October Revolution, evoluate his main objective either as a project of "Turan Federal Republic", or revival of the Golden Horde in a more modern fashion (socialist in character). What is your opinion?

Uli: Erol of all your questions, this is the most interesting for me. But I have scant knowledge on Sultan Galiev. My own research bads me to say this. Throughout history, known Turkish people's own state structure was democratic and consist, quite valid in its own way.

Erol: But just because he was torn away in 1923 from the mainstream of history does not mean,

I think, that he is totally forgotten. This breaking was of course beneficial to the new Soviet state's economic and historic history, but just the reverse to that of other people first came the crisis, then definitely taking sides. Finally, the Kantian Soviest History then still in exintence.

Uli: Of course when first this became the basis, the results were unavailible. Yet, the Turkish people's history did not lose its originality. I have to return to the Golden Horde to explain this. The state organization was monarchist, though not in the Western sense. We cannot think of the Czarist empire in a different term either. My understanding is that, Sultan Galiev's, Turan Federal Republic's buit with the somewhat differently structured Golden Horde state was focused on the idea of "Turkish Unity", in addition, it was united withl each other though joint moral values. Because then despite ist apparance of a people's, mosaic, raligious, outhorit and ownership consciousness pla

I don't expect the Soviet Union to break at Thistime. As far as I can see, Gorbachov and the Politburo have shown that boundaries will not change.

yed a major role. Beyond that, though religious institutions and the state were interomen, they did not go to exploitation as did the association of Western monarchies and the church. On the contrary, starting from the principle of people's power, they were able to

accomplish a social balance. During the Golden Horde period, despite minor details, they saw themselves as the enforcers of God's laws on earth with the support of the military and the bureaucracy. Even I classical historians may not accept it, a community's protectionist relations- ossified traditions from a long time determine the state's structure.

In that age, be it the Golden Horde or other Turkish states, there was a sort of inter tribal social understanding, execution and solidarity, Sultan Galiev has put these moral values to modern questioning.

Erol: We talked a lot. I want to end this. Do talk about your other projects.

Uli: Gladly. First I want to finish Tatar historiography in the

19 th Cent., to be followed by the history of the Idil tribe. Then, "The Birth of Nationalism among Turkish people. As for as I am concerned, this is most important. Because the birth of European, nationalism is not different from ours. I have other projects too, concerning the history and language of Turkish peoples.

Türkpetrol

TÜRKMEN HALICILIK

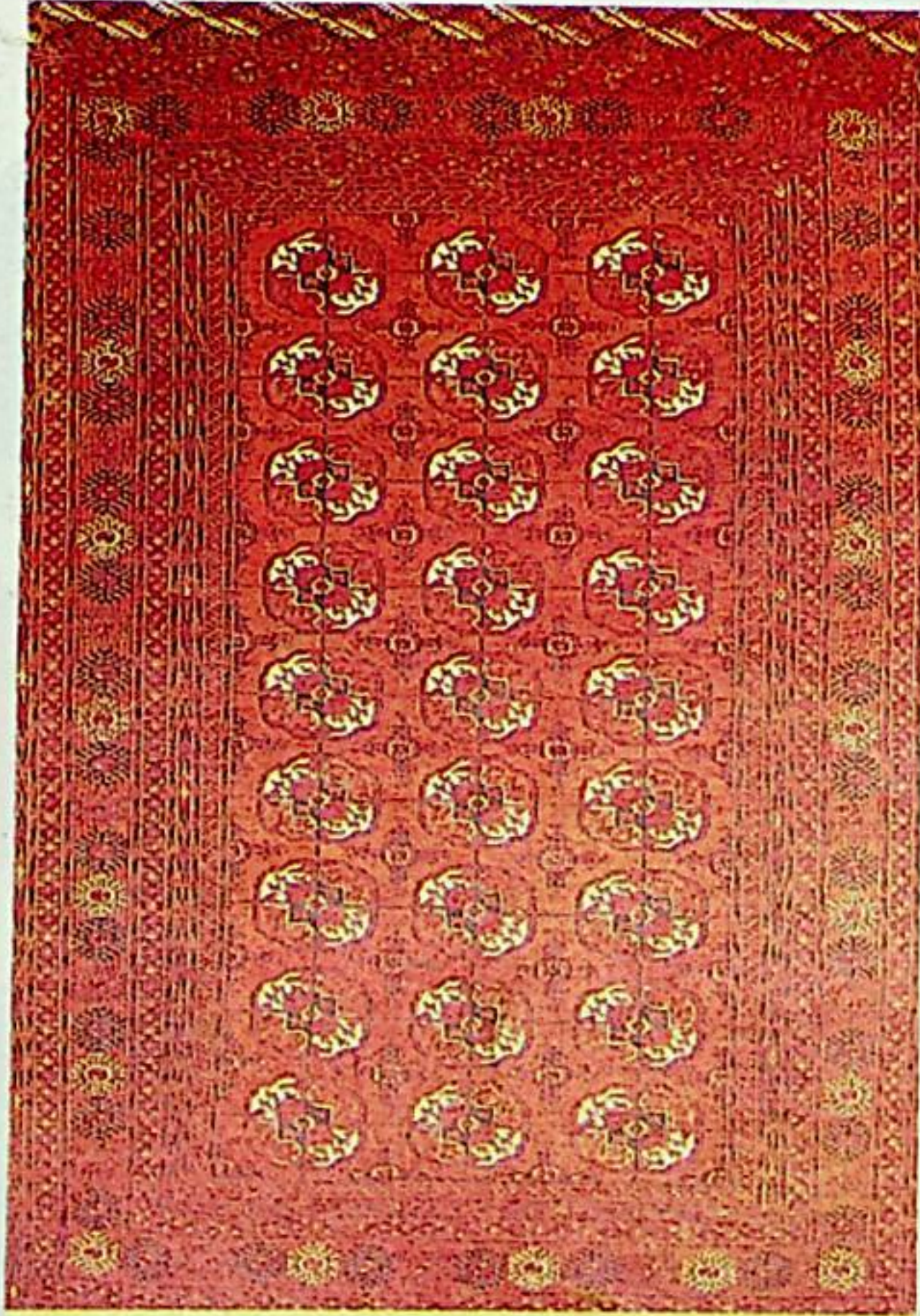
Sanayi ve Ltd. Şti.

El Halıları ve Kilim Çeşitleri
Toptan Kürk Ticareti

TÜRKMEN HALICILIK

İTHALAT VE PAZARLAMA EXPORT İMPORT

Mevrı (Ahal Göl)

Perdeh

Türkmen Halıcılık

Adres : Tiyatro Caddesi. Azaklar Çarşısı K.3 No: 123

Beyazıt/İSTANBUL

Tel: 520 61 23 - 513 38 48

Tlx: 22818 S.E.T.C.TR.